

ÉPÍTÉSZET ÉS IDŐ

A 60-AS ÉS 70-ES ÉVEK MAGYARORSZÁGI
ÉPÍTÉSZETÉNEK ÖRÖKSÉGÉRŐL

a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2016/17

ARCHITECTURE AND TIME
About the architectural heritage
of the 1960s and 70s in Hungary

ÉPÍTÉSZELET ÉS IDŐ

SZERKESZTŐK

Kerékgyártó Béla PhD

Szabó Levente DLA

SZERZŐK

Bedecs-Varga Éva

Beke András

Bordás Mónika

Géczi Zsuzsanna

Haba Péter PhD

Hurták Gabriella

Juhász Ágnes

Kovács Dávid

Lassu Péter

Tarcali Dávid

Tóth Gábor

Wettstein Domonkos

Kiadja a Budapesti Műszaki és
Gazdaságtudományi Egyetem
Építőművészeti Doktori Iskola

© 2017 Építőművészeti Doktori Iskola

ÉPÍTÉSZELET ÉS IDŐ

**A 60-AS ÉS 70-ES ÉVEK MAGYARORSZÁGI
ÉPÍTÉSZELETÉNEK ÖRÖKSÉGÉRŐL**

a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2016/17

ARCHITECTURE AND TIME
About the architectural heritage
of the 1960s and 70s in Hungary

ELŐSZÓ

A könyv, melyet most a Tisztelt Olvasó a kezében tart, az Építőművészeti Doktori Iskola 2016/2017 tematikus tanévének kiadványa. Vizsgálódásunk tárgya egy teljes éven át az „Építészet és idő” kérdésköre volt, mely téma első pillantásra talán túlságosan is tágnak és általánosnak tekinthető. A kutatást ezért a második világháborút követő újjáépítés és a rendszerváltás közötti időszakra szűkítettük. Ez a korszak – kivéve a ma már szinte sláger-témának tekintett hatvanas éveket – alig kutatott, miközben évtizedei alatt számos építészeti érték született. Ezeken az értékeken a rendszerváltás felfokozott érzelmi-hangulati lendületében a társadalom legtöbbször úgy lépett át, hogy észre sem vette. Különösen a hetvenes évek számos építészeti alkotása inkább megvetés tárgya lett, jobb esetben ottfelejtett, de máig mellőzött és kerülgetett eleme a város-szövetnek. A nagyvárosokban, ahol az ingatlanbefektetés ígéretes hasznot ígért, ezeket az épületeket gyakran elbontották, hogy helyükre új, nagyobb ház épülhessen. Így veszett el Budapesten a Fő utcában a Csomay Zsófia és Gereben Gábor által 1984-ben tervezett Industrialexport irodaház, amely mesteriskolások generációinak volt építészeti példaképe. A bontás utáni új irodaház hiába épült ismét az eredeti szerző tervei szerint, korábbi varázsát a hely már nem tudta megőrizni. Más alkotásokat a felismerhetetlenségig átépítettek, mint például a Roosevelti téri (ma Széchenyi tér) Spenótházat, amelyet Hofer Miklós és Hübner Tibor tervezett 1970-ben. Ez az épület túl azon, hogy horizontális tagoltságával elegánsan illeszkedett az Akadémia és a tér más épületeinek architektúrájához, számos technikai újítás jegyét is magán viselte. A ház tartószerkezetét – ide értve a gömbcsuklókon támaszkodó fej nélküli gombafödémeket is – hazánkban először teljes egészében acélzsákkal építették. Az áthelyezhető válaszfalakkal épített flexibilis alaprajz és a teljes légkondicionálás szintén szemléleti és technikai újításnak számított Magyarországon. A ház gúny tárgya, végül a közízlés áldozata lett, és ezzel nem csupán építészeti érték veszett el, hanem egy jelentős technikatörténeti, kultúrtörténeti emlék is eltűnt.

Az ebből a korból megmaradt építészeti teljesítmények felismerése, a közösség számára való felmutatása és elfogadtatása (ezáltal megtartása) több mint egyszerű értékmentés. Több annál mint egy, a haszonelvűség alapján hozott józan megfontolás, vagy akár a természeti és épített környezet iránt érzett felelősség megnyilvánulása. Identitásunk, közösségi tudatunk és önismeretünk mércéje is a múlt ezen emlékeihez való viszonyunk minősége. Bízom abban, hogy miközben a Doktori Iskola ezévi kutatásai a korszakból kiválasztott alkotók és alkotásaik vizsgálatával foglalkoztak, a konkrét esettanulmányokon túlmutató tanulságokkal is járnak.

2017. szeptember

Balázs Mihály DLA

egyetemi tanár

az Építőművészeti Doktori Iskola vezetője

Balázs Mihály DLA: Előszó	5
Kerékgyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA: Bevezető gondolatok az Építőművészeti Doktori Iskola 2016/17-es tanévének munkái elé	8

A DOBOZÁRUHÁZAK KORA: SZOCIALISTA ÁRUHÁZAK EGYKOR ÉS MOST

Magyarországi típusáruházak a 60-as és 70-es években (<i>Bedecs-Varga Éva</i>)	18
Múlt, jelen, jövő. Szocialista áruházak változó városainkban (<i>Kovács Dávid</i>)	30
Séta a Rákóczi úton. Promenadológiai elemzés a Fehérvár Áruházról és környezetéről (<i>Beke András</i>)	48
A Fehérvár Áruház jövője (<i>Bedecs-Varga Éva – Beke András – Kovács Dávid</i>)	68
„...a ház élete néha fontosabb, mint maga a ház.” Finta József a Lakótervről és a salgótarjáni Pécskő Áruházról (<i>Bedecs-Varga Éva</i>)	76
Áruházfelújítás személyes nézőpontból. A veszprémi Skála Vár Áruház (<i>Kovács Dávid</i>)	82
Mai szemmel: Kazincbarcikai kórház (<i>Tarcali Dávid</i>)	86

BALATONI RÉGIÓ, NEVELÉSI KÖZPONTOK, KULTURÁLIS ÚJRAHASZNOSÍTÁS

„Áthidalás a városrendezők és az építészek közötti szakadékon”. Léptékváltás és regionalitás a Balaton-part hatvanas évekbeli fejlesztésében (1958-1968) (<i>Wettstein Domonkos</i>)	90
Egy elveszett világ. A Club Aliga építészeti emlékei (<i>Hurták Gabriella</i>)	110
CLUB ALIGA. Közösségi házból nevelési központ kialakítása Montessori-iskolával (<i>Géczi Zsuzsanna – Hurták Gabriella</i>)	122
Nevelési központok elméletben és gyakorlatban. Jeney Lajos kutatásai (<i>Géczi Zsuzsanna</i>)	130
Mai szemmel: Bányászati Szakszervezet Székháza (<i>Lassu Péter</i>)	146
A háború utáni magyar iskolaépítészetéről (<i>Géczi Zsuzsanna</i>)	148
Mai szemmel: Krisztus Király római katolikus templom, Márkháza (<i>Beke András</i>)	152

LÉPTÉKEK: A TORNYOKTÓL A TÁRGYAKIG (ÉS VISSZA)

A tornyok természete. Városképi változások a szocialista Magyarországon (<i>Tóth Gábor</i>)	156
Mai szemmel: Hotel Budapest (Körszálló) (<i>Tóth Gábor</i>)	170
Kulturális intézmények akkor és most. Egy típusépület változatai Kőbányán, Vácott és Gödöllőn (<i>Lassu Péter</i>)	172
Mai szemmel: Kőbánya Mozi (<i>Lassu Péter</i>)	186
Magyarországi bútortervezés a második világháború után (1945-1965) (<i>Tarcali Dávid</i>)	188
Ahol megállt az idő. A MÉMOSz-székház elhagyott kongresszusi terme (<i>Lassu Péter – Tarcali Dávid – Tóth Gábor</i>)	200
Mai szemmel: MTI székház bővítése, Budapest (<i>Tóth Gábor</i>)	210

212

214	Típus vs. egyedi. Jurcsik Károly és Varga Levente 1967-79 közötti munkáinak példáján (<i>Bordás Mónika</i>)
228	Mai szemmel: Szekszárd Városközpont, Vegyes rendeltetésű irodaházak és áruház (<i>Bordás Mónika</i>)
230	Orgoványi Művelődési Ház (<i>Bordás Mónika – Juhász Ágnes</i>)
240	Az építészeti lelkület lenyomata. Beszélgetés Varga Leventével az orgoványi művelődési házról (<i>Bordás Mónika – Juhász Ágnes</i>)
244	Rehabilitáció Kecskeméten. Kerényi József hat munkájáról (<i>Juhász Ágnes</i>)
256	Mai szemmel: „Tulipános házak”, Paksi Atomerőmű lakótelep (<i>Bedecs-Varga Éva</i>)
258	Rétegződő emlékezet. A magyar ipari építészet (ön)képei 1948-tól napjainkig (<i>Haba Péter PhD</i>)

278

ENGLISH SUMMARY

281	Foreword to the 2016/17 semester works of the Doctoral School of Architectural Design
285	Serial department stores in Hungary during the 60's and 70's (<i>Éva Bedecs-Varga</i>)
285	Past, present, future. Socialist department stores in our changing cities (<i>Dávid Kovács</i>)
286	Walking on the Rákóczi Road (<i>András Beke</i>)
286	Fehérvár Department Store – Székesfehérvár (<i>Éva Bedecs-Varga, András Beke, Dávid Kovács</i>)
287	„Bridging the gap between urban designers and architects.” Change of scale and regionality in the development of the sixties along the shore of Lake Balaton (1958-1968) (<i>Domonkos Wettstein</i>)
288	A vanished world. Architectural monuments of Club Aliga (<i>Gabriella Hurták</i>)
289	Club Aliga. Converting a Community House to an Education Center with Montessori School (<i>Zsuzsanna Géczi, Gabriella Hurták</i>)
290	Educational centers in Lajos Jeney's researches (<i>Zsuzsanna Géczi</i>)
291	The nature of the towers. The ever-changing cityscape in post-war Hungary (<i>Gábor Tóth</i>)
291	Cultural institutions then and now. Type: Kőbánya, Vác, Gödöllő (<i>Péter Lassu</i>)
292	Hungarian furniture design after World War II (1945-1965) (<i>Dávid Tarcali</i>)
292	Where time has stopped. The abandoned auditorium of the MEMOSZ building (<i>Péter Lassu, Dávid Tarcali, Gábor Tóth</i>)
293	Standardized vs Customized. Through the example of the works of Károly Jurcsik and Levente Varga built between 1967-79 (<i>Mónika Bordás</i>)
294	Cultural Center of Orgovány. Károly Jurcsik, Levente Varga 1968-69. (<i>Mónika Bordás, Ágnes Juhász</i>)
295	Rehabilitation in Kecskemét. About six works of József Kerényi (<i>Ágnes Juhász</i>)
296	Stratified memory. The (self)images of Hungarian industrial architecture from 1948 to the present (<i>Péter Haba, PhD</i>)
—	
297	Nemzetközi és hazai irodalom válogatás
301	Képjegyzék

BEVEZETŐ GONDOLATOK AZ ÉPÍTŐMŰVÉSZETI DOKTORI ISKOLA 2016/17-ES TANÉVÉNEK MUNKÁI ELÉ

A BME Építőművészeti Doktori Iskola első két évében a kutatói és tervezői munka tematikus évek keretében szerveződik. E két szemeszter hosszú modellkutatások célja kettős, egyrészt bevezetik az alapvetően tervezői habitusú doktoranduszokat az építészeti kutatás alapvető módszertani kérdéseibe, másrészt olyan aktuális, szakmailag fontos témákra fókuszálnak, amelyek feltárásától, elemzésétől, s részben e témákra adott alkotói válaszoktól koherens, egyenként és összességében is értelmezhető végeredmény várható. E tematikus évek jellemzője az is, hogy elmélet és gyakorlat összekapcsolására törekszünk, hiszen kutatás alapú alkotás, vagy másképp fogalmazva az alkotás központú kutatás adja az *építőművészeti* doktori iskola specifikumát. Fontos aláhúznunk, hogy ennek a műfajában, koncepciójában és a nyilvánosságának szánt koncepciójával második ízben megjelenő kötetnek a szerzői csaknem kivétel nélkül gyakorló építészek, akik induló praxisuk mellett vesznek részt a doktori képzésben, a kutatási projekteken és a nappali hallgatók oktatásban is.

Az 2016/17-es tanév témáját az *Építészet és idő* tág témakörén belül az 1945 és 1990 közötti időszak, s azon belül is főleg a 60-as és 70-es évek építészetének keretein belül határoztuk meg. A téma több szempontból is aktuális: e korszakhoz képest közel fél évszázad telt el, s ez normális körülmények között is felveti – elméleti-kritikai és gyakorlati szempontból egyaránt – az újragondolás és értékelés szükségességét. A korszak építészetével és épületeivel technikai, funkcionális és kulturális szempontból is egyaránt felmerül az érvényesség, illetve avulás, s velük a megőrzés, átalakítás vagy bontás kérdése. A szocmodern építészet fogalmát ráadásul mindkét tagjában különösen erős cezúra, már-már anatómia sújtotta és sújtja. A *modern* építészet nem vált a közönség szélesebb köreiben elfogadottá, és a 70-es, 80-as évek posztmodern kritikája akár az alapokig menően is igyekezett megkérdőjelezni érvényességét. Még erősebb volt az elutasítás az *(állam)szocializmus* modern építészetét tekintve, amelynek felülről diktált programját (s ettől elválaszthatatlannak ítélt építészeti elveit vagy megoldásait) a nyilvánosságban csak korlátozott mértékben lehetett közüggé tenni s megvitatni.

A rendszerváltás végképp lezárni látszott, egy csapásra történetivé és folytathatatlaná változtatta ezt az időszakot. A felületes ideológia- és ízléskritika számára nincs különbség a különböző idők és a különböző minőségű produktumok között, mindegyiket a „szocreál” címkéje alá sorolja. Épp ezért ennek az időszaknak az épületei különösen veszélyeztetettek: különösebb visszhang nélkül tűnhetnek el akár a korszak fontos alkotásai is. Mindehhez az is hozzájárul, hogy a korszak dokumentációja paradox módon meglehetősen hiányos. Paradox módon, hiszen az állami tervezővállalatok hatalmas terv- és iratanyagot produkáltak. Csakhogy ezek jelentős része a rendszerváltás, illetve a tervezőirodák felszámolása során megsemmisült vagy jobbik esetben lappang. Ide kapcsolódik az a régóta fennálló probléma is, hogy a kortárs építészet dokumentálása, gyűjtése intézményileg nincs megoldva. Az Építészeti Múzeum csak korlátozottan látta el ezt a feladatot, az utóbbi években pedig alig láthatóan működik. Pedig a tárgyalt időszak lassan kiháló generációinak hagyatékát ilyen módon az elkallódás veszélye fenyegeti (sok esetben ez már meg is történt). Pozitív fejlemény, hogy a nemrég felállított Lechner Kutatóközpont hivatalosan is feladatául kapta a volt szocialista tervezővállalatok anyagának gyűjtését és feldolgozását. Ez persze hatalmas munka lesz, a kutatást azonban nem lehet halogatni. Már csak azért sem, mert ez az örökség itt van velünk, s megismerése nemcsak elméleti vagy történeti feladat, hanem gyakorlati, építészeti válaszokat is kíván.

Örvendetes jel, hogy a mai fiatal generáció egy része – s ebbe a DLA-hallgatók is beletartoznak – érdeklődéssel fordul a korszak építésze felé. A 10 első és másodéves hallgató az egyéni témáján túl négy csoportban tervezési projekteken dolgozott, amelyekben a választott helyszín és épület/ek alapos történeti és helyszíni megismerésén túl tervezői javaslatokat is megfogalmaztak a rehabilitációra, továbbfejlesztésre vagy újrahasznosításra. A négy csoport közül háromban az egyéni kutatások szorosabban vagy lazábban kapcsolódtak a közös projektekhez, részt vállaltak azok előkészítésében, tágabb kontextusba helyezésében.

Az év során a szerdánként zajló oktatás a kutató és alkotó munka igényeinek megfelelően szerveződött: a *kutatásmódszertan* szemináriumon a kutatási technikák, módszertani irányok tárgyalása mellett helyet kaptak az írással, az egyéni és csoportos témák kialakításával és menet közbeni problémáival

kapcsolatos kérdések. Mindkét félévben egy-egy *tematikus szeminárium* foglalkozott a korszak építészetével és épületeivel. A Vukoszávlyev Zorán vezetésével szervezett építészettörténeti kurzust segítette előadásaiival Szalai András és Zsembery Ákos is. Ezek a szemináriumok nagymértékben a hallgatók önálló tájékozódásán és kutató munkáján alapultak. Vukoszávlyev segítségével bekapcsolódtak abba a 2010 óta a METSZET c. szaklapban megjelenő sorozatba, amelynek rövid szövegei a háború és a rendszerváltozás közötti időszak hazai építészetének legjavát veszik sorra. Az első cikket Vukoszávlyev Zorán írta a Reimholz-Lázár-féle Domus-áruházról, és azóta az 1945-1989 közötti időszak 46 épületéről jelent meg írás több mint 20 szerzőtől. A sorozat a tematikus lapszámokhoz is kapcsolódva egyenletesen válogatott a főbb korszakokból, és teljes funkcionális spektrumra és országos lefedettségre törekedett, illetve törekszik. A hallgatók által készített és a lapban is megjelent írások a kötet fontos részét képezik. A *tematikus kutatás* délutáni alkalmi keretében meghívott előadók előadásai, kerekasztal beszélgetések és helyszínbejárások mellett helyet adtak a csoportos megbeszéléseknek és vitáknak is. A második félévben a négy tervezői projekten dolgozó csoport egy-egy tematikus délutánt is szervezett a projekt helyszínén vagy meghívott beszélgető partnerekkel az egyetemen. Az alkalmakat olyan programok színesítették, mint Tom Emerson és Moravánszky Ákos (ETH) előadása, Balázs Mihály beszélgetése Török Ferenc kiállításán a kiállítóval, Lázár Antal vezetése Domus-áruházban, Balázs Mihály épületbemutatása az egykori MATÁV-székház eredetileg szocreál épületében, ahogy a salgótarjáni városközpontot, a balatonaligai üdülőt, az orgoványi művelődési házat bemutató kisebb tanulmányutak vagy Ferkai András budavári a háború utáni épületekre fókuszáló sétája is fontos élményeket jelentettek a kötet témáinak feldolgozásában.

A kötetben az egyéni kutatáson alapuló hosszabb tanulmányokat, a közös projekteket, illetve kapcsolódó rövid szövegeket a négy hallgatói csoport témái, illetve munkái alapján rendeztük fejezetekbe.

Az első a 60-as és 70-es évek áruházainak tipológiájával, városszerkezeti elhelyezkedésével és a felújítás problémáival foglalkozik. Az áruházak az 1960-as és 70-es években bekövetkezett életszínvonal növekedés következtében, a szocialista fogyasztói kultúra helyszíneiként az újra-szervezett város-központok fontos elemeivé váltak. Bedecs-Varga Éva

a szocialista áruházak programjának kialakulását, majd megvalósult tipológiájának jellemzőit és példáit elemzi. A program és az első típustervek a 60-as évek elején-közepén születtek meg, hogy a 60-as évek második felétől elinduljanak az építkezések. Újnak számított a második világháború után előbb Nyugat-Európában teret hódító nagyterű, önkiszolgáló áruházak típusának meghonosítása. A tanulmány konkrét példákon mutatja be a funkció, a szerkezet, az alaprajz és a térhasználat, valamint az építészeti megjelenés alakulását. Kovács Dávid munkája az áruházak városszövetben, illetve közelebbről vidéki városközpontokban való elhelyezkedését, a környezet és az áruházak kölcsönkapcsolatát vizsgálja. Példái különböző típusokat elemeznek: a történeti városszövetbe, történeti városon belül új központba kerülő, illetve új városban kialakított áruházakat. Összegzi a felmerülő problémákat, illetve nemzetközi példákon tárgyalja a felújítások lehetséges módozatait. Beke András Gordon Cullen Townscape és a hazánkban Meggyesi Tamás által képviselt promenadológia módszeréből inspirációt merítve rögzíti a környezet térben mozgó megfigyelőjének tapasztalatait. A helyszín Székesfehérvár és a séta középpontjában a 70-es években létesült Skála Áruház áll. Ezt az áruházat és környezetét választották csoportos munkájuk témájául: a fenti tanulmányok tapasztalatai alapján dolgoztak ki javaslatokat a leromlott állapotban lévő épület és környezete rehabilitálására. Mivel a témát eredetileg az önkormányzat vetette fel, s a csoport év közben is folyamatosan kapcsolatban állt vele, javaslataiknak remélhetőleg lesz valamilyen utóélete. Ehhez a témakörhöz kapcsolódik két rövidebb szöveg is. Bedecs Varga Éva Finta Józseffel készített interjút Lakótervbeli indulásáról és a salgótarjáni Pécskő Áruház megtervezéséről, amely az újonnan kialakított salgótarjáni városközpont fontos alkotóeleme lett. Kovács Dávid részben saját tervezői tapasztalatok alapján ad áttekintést a veszprémi városközpont felújításáról.

A szabadidő növekedése, a magánélet szabadságának, az egyéni választási lehetőségek bővülésével függött össze az üdülés és az üdülőterületek fejlesztése az 50-es évek második felétől. Nálunk ennek kiemelt helyszíne a „magyar tenger”, a Balaton fejlesztése volt. Wettstein Domonkos készülő PhD-dolgozatának fejezete a nemzetközi figyelmet is kiváltó regionális Balaton fejlesztési tervet, annak célkitűzéseit, szervezetét és építészetét mutatja be. Ehhez képest speciális területet választott Hurták Gabriella

egyéni kutatása, illetve Géczi Zsuzsannával közös alkotói projektjük: a balatonaligai – több évtizeden át pártüdülőként működő – területet, illetve annak egyik épületét dolgozták fel elemzői és tervezői szemszögből egyaránt. Az üdülőtelep fejlesztése Club Aliga néven a 40-es évek elején az Olgyay testvérpár terve alapján indult el, de a háború közbejöttével a 40-es évek végéig csak részben valósult meg. Ekkor vette birtokba a kommunista párt az egész területet, amely ugyan egészen a rendszerváltásig zárt világ maradt, azonban az ebben az időszakban létesített épületek mégis magukon hordozzák a korszak üdülőterületi és építészeti változásainak jellegzetességeit. Hurták tanulmánya bemutatja a korszakonkénti változásokat, és külön kiemeli a legjellegzetesebb épületeket. Közülük kiválik egyrészt a Kádár János számára ajándékként épített modern villa, illetve még a 40-es években az Olgyayék által tervezett, egy rövid ideig tanácsházaként, majd étteremként és filmvetítések helyszínéül szolgáló épület. Hurták és Géczi ez utóbbit választotta ki alkotói projektjük számára. Feltárták az épület történetét, s a terület fejlesztőjével is kommunikálva egy többfunkciós kulturális központ kialakítását javasolják. A komplex kulturális funkció a szerzők szerint azért is adekvát lenne, mert segíthetné a hely történetének reflexióját, emlékezetének fenntartását. A kulturális funkcióhoz a modellt Géczi Zsuzsa egyéni kutatásából, Jeney Lajos építész nevelési központok koncepciójából merítették. Jeney Lajos a 60-as évektől nemrég bekövetkezett haláláig foglalkozott az iskolaépítéssel, s ezen belül kiemelten a nevelési központok kutatásával és tervezésével. Géczi tanulmánya a gazdag hagyatékra támaszkodva mutatja be Jeney munkásságát és a – legalábbis részben megvalósult – legismertebb munkáját, a keceli nevelési központot. Akárcsak ott, Aligán is súlyponti szerepe lenne az intézményen belül egy alternatív pedagógián alapuló középfokú tanintézetnek.

A harmadik csoport a MÉMOSz székház üresen álló kongresszusi szárnyával foglalkozott. A vizsgálódás és a projekt szigorúan elvi, illetve kísérleti jellegű volt. E különlegesen jó városi helyzetben, sok futó fejlesztés vagy elképzelés közelében fekvő épületrésznek két forgatókönyv kidolgozásával kulturális, illetve közösségi funkciót – előadótér, inkubátor ház – szeretnének adni, s ezekre koncepcionális terveket is kidolgoztak.

Egyéni kutatásaik témái nem kapcsolódnak közvetlenül a projekthez, legfeljebb ennek hármasként – városi, intézményi, belsőépítészeti –

teremt kapcsolatot közöttük. Tóth Gábor a toronyépületek városi kontextusban betöltött jelszerű funkciójával, hatásaival foglalkozott, az inkább csak városépítészeti elvek és hangsúlyok formájában megfogalmazott szocreál elképzelésektől a 60-as és 80-as évek között meg is épült szocmodern példákig. Lassu Péter egy művelődési háztípus három, Kőbányán, Vácott és Gödöllőn megépült példájával, s közülük elsősorban az elsővel, a Kőbányai Művelődési Központ vizsgálatával foglalkozott. Tanulmánya egyrészt vázlatosan végigköveti a háború utáni kultúrpolitika változásait, ahogyan azok a művelődési házak, s konkrétan a kőbányai ház létesítésében és programjában is kifejeződtek. Tanulmányának második részében mester-szakos formatervező hallgatóknak az épület tereire, működésére adott diagnózisait, beavatkozási javaslatait mutatja be. Végül Tarcali Dávid a háború utáni bútortervezés problémáival foglalkozik. E terület központi kérdését is a tipizálás, az azon alapuló tömegtermelés jelentette, s ezzel kapcsolatban itt is felmerült a dilemma, hogy a tömegesség mennyire egyeztethető össze a tervezői autonómiával és invencióval, illetve a gyártott termékek minőségével. Közelebbről egy olyan termékcsoporthoz, a székek példáihoz mutatja be, amelyek esetében összekapcsolódott egymással az egyedi tervezés és a tömeges előállíthatóság. A példák elemzése során alkalmazott nemzetközi összehasonlítások Tarcali szerint azt mutatják, hogy legalábbis a tervezők jól sikerült munkái nem maradtak el a kortárs nemzetközi trendektől.

Építészet, hely és identitás kapcsolata, s ezen belül típus vagy egyedi építés dilemmája jelenti a negyedik csapat tanulmányainak témáját. Bordás Mónika a típus vagy egyedi problémájával, míg Juhász Ágnes Kerényi József kecskeméti munkáival foglalkozik, közös projektjük pedig az orgoványi művelődési ház és környezetének felújítása. Bordás Mónika egyéni kutatásában a típus és/vagy egyedi építés, illetve építészeti megoldás a korszakra jellemző, de egyben általános problémáját járja körül, s az orgoványi művelődési ház ennek példaként (is) tekinthető. A tervezők, Jurcsik Károly és Varga Levente egy olyan, művelődési házakra kiírt pályázatot nyertek meg, amely maga is a típus- és az egyedi megoldások ötvözetéből állt össze, minthogy „egy sor szakaszosan is megépíthető, tehát fejleszthető, sőt egyes elemeiben különböző mértékben fejleszthető programtervet” kért a pályázóktól. Ennek alapján az adott település saját igényeinek megfelelően választhatta meg a számára szükséges méretet és helyiségek kombinációját. A különböző

léptékben és módon adaptálható terv lehetővé tette Jurcsik és Varga számára, hogy az orgoványi művelődési házra kapott megbízás során az épületet ne típuselemekből, hanem helyi anyagokból és hagyományos építéstechnológiát alkalmazva építsék meg. Bordás Mónika – aki maga is orgoványi, és személyes élmények és emlékek is kapcsolják a házhoz – Juhász Ágnessel együtt tárta fel a tervezés és építés történetét, az épület sorsának alakulását, meg nem valósult át-, illetve továbbépítési terveit. A problémákat és lehetőségeket végig gondolva tettek javaslatot két kiegészítő építményre, amelyek rendezik az épület környezethez fűződő kapcsolatait, s ugyanakkor helyet adnak időszakos, kiegészítő funkcióknak is. Kutatásuk során felvették a kapcsolatot a tervezőpáros még élő tagjával, Varga Leventével, és interjút is készítettek vele. Juhász Ágnes egyéni kutatása a térben közeli Kecskeméten vizsgálta Kerényi József építész 60-as és 70-es évekbeli úttörőnek tekinthető építészeti beavatkozásait. A nem építéstől az új építésig húzódó beavatkozás-típusok érzékenyen reagáltak és kreatív válaszokat adtak a hely sajátosságaira, a közösség igényeire és identitására (Technika Háza, műteremház, játékház, városi passzázs, emlékpark).

A tanulmányok sorát Haba Péter szövege zárja. Haba nemrég védte meg a magyar ipari építészet 1947 és 1970 közötti történetéről írt doktori értekezését. Most e mennyiségileg és minőségileg egyaránt kiemelkedő eredményeket produkáló építészeti terület egy sajátos aspektusát, időben változó ön(képét) és emlékezetét vizsgálja. Ez a terület kivételesen jól dokumentált volt a maga idejében, s gazdag reflexív-értékelő irodalom is kapcsolódott hozzá. Ez alapján izgalmas végigkövetni, hogyan jött létre és kanonizálódott a résztvevők, majd az elemzők által kialakított kép, illetve időben távolodva hogyan alakul át az ipari építészetet és képviselőit övező nimbusz egyfajta mítosszá. A résztvevők személyes, érdekek és érzelmek által is színezett állásfoglalásait, emlékezéseit, a Jan Assmann-i értelemben vett kommunikatív emlékezetet napjainkban az egykori generációk tagjainak távozásával felváltja a kulturális emlékezet, amely immár a forrásokká vált dokumentumok, állásfoglalások elemzésén alapszik. Ez a mai helyzet: ez jelenti a kihívást és a feladatot a fiatal generáció számára. Ennek próbáltak kutatásaikkal és tanulmányaikkal e kötet szerzői is megfelelni.

Miként a nyilvánosság elé kilépő első, megelőző évkönyv esetében, e kötetnek a tervezése és tördelése is Máthé Dóra és Biri Balázs odaadó munkáját dicséri.

Köszönet illeti az opponenseket is, akik a nagyobb lélegzetű tanulmányokat véleményezték és hasznos tanácsaikkal segítették a szerzők munkáját. Idén Bun Zoltán, Haba Péter, Kovács Dániel és Wettstein Domonkos szakmai véleményére támaszkodhattunk, de Nagy Márton, Szabó Árpád és Vasáros Zsolt folyamatos együttműködése, szervezői és koncepció-alkotói munkája nélkül sem valósult volna meg ez a két szemeszternyi tematikus program. Ám a köszönet éppúgy és legelsősorban is a szerzőké, akik vendégként vagy DLA-hallgatóként hozzájárultak e kötet létrejöttéhez.

Kerékgyártó Béla PhD

Szabó Levente DLA

A DOBOZÁRUHÁZAK KORA: SZOCIALISTA ÁRUHÁZAK EGYKOR ÉS MOST

18

Bedecs-Varga Éva
**MAGYARORSZÁGI TÍPUSÁRUHÁZAK
A 60-AS ÉS 70-ES ÉVEKBEN**

30

Kovács Dávid
**MÚLT, JELEN, JÖVŐ.
SZOCIALISTA ÁRUHÁZAK VÁLTOZÓ VÁROSAINKBAN**

48

Beke András
**SÉTA A RÁKÓCZI ÚTON. PROMENADOLÓGIAI ELEMZÉS
A FEHÉRVÁR ÁRUHÁZRÓL ÉS KÖRNYEZETÉRŐL**

68

Bedecs-Varga Éva – Beke András – Kovács Dávid
A FEHÉRVÁR ÁRUHÁZ JÖVŐJE

76

Bedecs-Varga Éva
**„...A HÁZ ÉLETE NÉHA FONTOSABB, MINT MAGA A HÁZ.”
INTERJÚ FINTA JÓZSEFFEL**

82

Kovács Dávid
**ÁRUHÁZFELÚJÍTÁS SZEMÉLYES NÉZŐPONTBÓL.
A VESZPRÉMI SKÁLA VÁR ÁRUHÁZ**

86

Tarcali Dávid
**MAI SZEMMEL:
KAZINCBARCIKAI KÓRHÁZ, 1969**

Az első csoport kutatássorozatának fókuszában a székesfehérvári Fehérvár Áruház épülete és környezete állt. Kiindulásként a témát három különböző irányból járták körül. Foglalkoztak a második világháború után telepített áruházak városszerkezeti vizsgálatával (Kovács Dávid), a típusáruházak kialakulásával és a tipológia továbbélésével (Bedecs-Varga Éva), valamint a Fehérvár Áruház tágabb és szűkebb környezetének vizuális megjelenésével (Beke András). Ezekre a munkálatokra támaszkodva közösen dolgoztak ki tervezői javaslatot az áruház és környezete rendezésére, az épület rehabilitációjára és a terület városközpontozáshoz fűződő kapcsolatainak erősítésére.

SZERZŐ
BEDECS-VARGA ÉVA

TÉMAVEZETŐ
KARÁCSONY TAMÁS DLA

MAGYARORSZÁGI TÍPUSÁRUHÁZAK A 60-AS ÉS 70-ES ÉVEKBEN

#bon_marché #párisi_nagyáruház #wertheim_nagyáruház #corvin_áruház #de_bijenkorf #bilka-kaufhaus #dobozáruház #brühl_áruház #csepel_áruház #tizza_áruház #bástya_áruház #vértess_áruház #fehervar_szovetkezeti_áruház #drezda #centrum_áruház #átépítés

A második világháború után egész Európában fontos feladatot jelentett a károk felmérése és a „sebek begyógyítása”. Megindultak a helyreállítások és az építkezések, így történt ez hazánkban is. Bár 1949-et követően megkezdődött a kereskedelmi hálózat fejlesztése, az 50-es években nagyrészt a meglévő épületek átalakításával, bővítésével alakítottak ki áruházakat, mindössze néhány új, szabadonálló épület készült.

Az életszínvonal jelentősebb növekedése azonban csak 1956 után indult meg, így a kereslet is csak ez után kezdhetett növekedni. Az 1960-as évek felismerték az önkiszolgáló rendszerű árusítás előnyeit, ami új kihívásokat jelentett a tervezők számára. Ekkor születtek az első szabadonálló, többszintes, önkiszolgáló rendszerű áruházak hazánkban. Az építési tempót tipizálással igyekeztek gyorsítani, így jöttek létre az áruházak első típusai, melyek alapján számos üzlet épült.

Az 1970-es években folytatódtak a beruházások, és országszerte a kialakult mintákat követték. A hazai és más külföldi példákban hasonló tervezési elvekkel és tipológiával találkozhatunk. Érdekes összehasonlításra adnak lehetőséget az ugyanebben az időszakban épült németországi áruházak, mind az NSZK, mind az NDK területén. Nálunk ebben az időszakban gyakorlatilag minden megyeszékhelyen épült legalább egy állami vagy szövetkezeti kezelésben levő nagyáruház, köztük az 1978-ban átadott Fehérvár Szövetkezeti Áruház. Ebben az évben ez az épület lett a két társammal végzett csoportos tervezési feladat tárgya. Érdekes, hogy tervezője, Simon Ferenc a 70-es évek végén Drezdába is tervezett egy áruházat, és mindkét épület ugyanabban az évben nyitotta meg kapuit. Ezen létesítmények kapcsán vizsgálom a hatvanas-hetvenes években épült áruházak jelenkori helyzetét, utóéletét.

AZ ÁRUHÁZAK SZÜLETÉSE

A kereskedelmi épületeknek mind méretben, mind megjelenésben számos típusa létezik, melyek az igények változásának megfelelően jöttek létre. Őstípusnak a piac és a bolt tekinthető, melyekhez kezdetben nem kapcsolódott önálló épülettípus, hiszen a piac egy városi téren vagy utcán zajlott, a bolt pedig néhány helyiségből vagy egy épületrészből állt. A kereskedelem fejlődésével a különböző kultúrákban számtalan változata jött létre: üzletsorok, üzletutcák, bazárok, loggiák, passzázsok, galériák, üzletházak, árucarnokok, divatházak, áruházak, üzletközpontok, szuper- és hipermarketek.¹

A kereskedelmi épületek első igazán ugrásszerű fejlődése a francia forradalom után, a XIX. században zajlott. Az első modern értelemben vett áruház, a párizsi Bon Marché elődjét 1838-ban alapították. Üzleti modelljét jelentősen átalakította a vállalkozó Aristide Boucicaut, aki 1852-ben szállt be az üzletbe. A forgalom jelentős felfutása nyomán Boucicaut 1869-72 között új épületet építtetett (építész: Louis-Auguste Boileau), amelyet 1873-ban Moisant, majd 1876-ban Gustave Eiffel tervei alapján bővítettek, s végül egy négy utca által határolt tömbbe nőtte ki magát.² Az így kialakult áruház-típus olyan különálló kereskedelmi és szolgáltató épületet jelentett, amely számos részlegről állt, és igyekezett a termékek lehető legszélesebb palettáját felvonultatni „a tűtől az elefántig”.³ Az első áruházat sorban követték a többiek, nemcsak Franciaországban, de Amerikában, Angliában és Németországban is.

Megjelenésük alapfeltételét a (fizetőképes) fogyasztói kereslet jelentette. Mint ahogy azt Gyáni Gábor történész a középosztály fogyasztási kultúrája kapcsán tanulmányában⁴ részletesen kifejti, a kereslet növekedése generálja a kínálat növekedését és indítja be a kiskereskedelem koncentrációját, melynek szervezeti végpontja az áruház. Magyarországon ez a folyamat, elsősorban társadalmi okok miatt, a tőlünk nyugatabbra fekvő európai országokhoz képest késve indult és Budapesten összpontosult. Érdekessége, hogy nálunk az említett változások az élelmiszerforgalmazás terén, míg másutt a ruházati kereskedelemmel kezdődtek. Korai előzményei hazánkban az 1897-től megjelenő vásárcsarnokok, fedett piacok (az első az 1897-ben épült Központi Vásárcsarnok volt, építész: Pecz Samu), valamint a divatházak (1896: Holczer Simon Divatház, 1910: Fischer Simon és Társa Rt.)

Az első igazi budapesti áruház az 1911-ben megnyitott Párizsi Nagyáruház volt. Az eredetileg 1882-ben épült háromszintes neoreneszánsz épületet Goldberg Sámuel építtette át 1909-ben egy reprezentatív, hatszintes áruházzá, hatalmas belső átriummal, üveg felvonókkal, tetősétánnyal. Nyitásakor teljes árukínálattal szolgált a vevőit, az egész épület egy kézben volt, az egyes osztályokat különböző bérlők üzemeltették. 1924-ben a csőd szélére került, amit csak a bérlemények eladásával tudtak kompenzálni, ezek után azonban – fizetőképes kereslet híján – bazár jellegű lett.

Hazánkban már a vásárcsarnokok építészeti megjelenésében is tetten érhető volt az erőteljes osztrák és német hatás, ami a későbbi kereskedelmi létesítményekben is érvényesült. Míg a francia mintájú áruház épületek modern megjelenésükkel igyekeztek kihangsúlyozni a funkció újszerűségét, addig a német modellt követők előképe az 1896-1904 között Alfred Messel tervei alapján épült berlini Wertheim Nagyáruház volt, mely historizáló homlokzatával azt kívánta üzenni, hogy a modern kereskedelmi intézmény a nemzeti hagyományok szerves folytatása.

1. CSÁGOLY Ferenc: Kereskedelmi épületek. In: CSÁGOLY Ferenc (szerk.): *Középületek*. Budapest. Terc Kft., 2004, 344.

2. Vö. https://en.wikipedia.org/wiki/Le_Bon_March%C3%A9 és https://en.wikipedia.org/wiki/Aristide_Boucicaut

3. PEVSNER, Nikolaus: *A history of building types*. Thames and Hudson, 1976, 267.

#bon_marché

4. GYÁNI Gábor: Középosztályi fogyasztási kultúra és az áruház. *Elektronikus Periodika Adatbázis Archivum*. epa.oszk.hu/00000/00003/00014/gyani.htm (Utolsó elérés: 2017. 04. 29.)

[1] A párizsi Bon Marché áruház, 2012

[2] A budapesti Párizsi Nagyáruház, 2017

[3] A berlini Wertheim Nagyáruház látképe 1900 körül (képeslap).

#párizsi_nagyáruház

#wertheim_nagyáruház

#corvin_áruház

[4] A budapesti Corvin áruház látképe 1961-ben

5. Uo.

6. VALUCH Tibor: A bőséges ínségtől az inséges bőségig. A fogyasztás változásai Magyarországon az 1956 utáni évtizedekben. *Országos Széchényi Könyvtár 1956-os Intézet és Oral History Archivum*, 2007. 05. 07. http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:kiadvanyok/evkonyv03/valuch (Utolsó elérés: 2017. 05. 29.)

7. WOLF, Tobias Michael: Bautyp DDR – Warenhaus? *Bundeszentrale für politische Bildung*, 2012. 11. 29. <http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschlandarchiv/147759/bautyp-ddr-warenhaus?p=all> (Utolsó elérés: 2017. 04. 23.)

#de_bijenkorf

#bilka-kaufhaus

#dobozáruház

A korai német mintát folytatta az első sikeresen működő magyarországi áruház, a Corvin Áruház, mely 1926 márciusában nyitotta meg kapuit. Egy külföldi (90%-ban német, 10%-ban holland) tulajdonú cég építtette historizáló homlokzattal, zárt belső terekkel. Az ötemeletes épület eladótere 17.000 m²-en 40 osztályból (34 ruházati, 3 élelmiszer, 3 vegyes iparcikk) állt, a készáruk forgalmazása mellett egy ügynevezett „atelier” (60 eladó és varrónő) szolgált az egyedi igények kielégítését. A bevásárlás mellé több kiegészítő funkciót is társítottak (étterem, büfé, utazási iroda, vasúti és színházi jegypénztár), valamint modern marketing technikákat alkalmaztak.⁵

ÁRUHÁZ-ÉPÍTÉSZET A VILÁGHÁBORÚ UTÁN. A „DOBOZÁRUHÁZ” SZÜLETÉSE

A második világháború minden téren nagy változásokat hozott. Az 1948-ban indított államosítás keretében a magánkézben lévő boltokat, kereskedelmi egységeket, áruházakat állami tulajdonba vették és létrehozták az Állami Áruházak Vállalatot, mely 1949-ben 13 egységből álló láncként működött. Az új politikai rendszer a közösségi-szociális juttatások ígéretével alacsonyan tartotta a béreket. Az 50-es évek elején az erőltetett iparosítás és a hadiipar fejlesztése miatt az életszínvonal drasztikusan csökkent. Ahogy azt Valuch Tibor tanulmányában⁶ részletesen kifejti, az 1953-as változások némi fellendülést hoztak, de ezt az 56-os események erősen visszavetették. Bár az üzletek száma növekedett, de az 1956-os forradalomig a nagyobb boltok karbantartását, felújítását többnyire elhanyagolták, ennek következtében az évtized végén a legtöbb magyarországi áruház építészeti és kereskedelem-technikai rekonstrukcióra szorult. Néhány kivételtől eltekintve korántsem voltak a fogyasztás kívánatos szinterei. Az életszínvonal növekedése csak 1957-től indult meg, ami maga után vonta a kereskedelmi hálózat és az áruházak fejlesztését.

Az áruházak tervezésére és építésére hatással voltak a korabeli nemzetközi fejlemények. Az új típusú áruházak előképe az 1956-ban megnyílt rotterdami De Bijenkorf áruház volt (építész: Brauer Marcel), mely Európában elsőként épült teljesen zárt homlokzattal annak érdekében, hogy belső tereit flexibilisen lehessen felosztani. Érdekes összehasonlításra ad lehetőséget Tobias Michael Wolf tanulmánya⁷, melyben a szerző párhuzamosan mutatja be a második világháború után a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) és a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) területén létesített áruházak építését. Előbbiben már az 50-es évek elejétől modern és innovatív bevásárló létesítményeket építettek. Az új épületeket igyekeztek a meglévő városszövetbe integrálni. Ennek eklatáns példája az 1955/56-58 között épült Bilka-Kaufhaus Nyugat-Berlinben, amelynek négyzetes területét egy korábban készített városrendezési terv jelölte ki, s melyre Hanns Dustmann építész egy központi kupolás, zárt homlokzatú kubuszt tervezett. Formája és teljesen zárt homlokzati megjelenése miatt kritikusaiktól a „*Warenhauskiste*”, azaz „*dobozáruház*” becenevet kapta, s ezzel a névvel illették a később létesített hasonló áruházakat is.

Hasonló irányú fejlődés zajlott az NDK-ban is, amit több, párhuzamosan folyó esemény segített. Gazdasági reformok révén újjászervezték és központosították az áruházi kereskedelmet, két nagy állami szervezetet hoztak létre, a Centrum- és a Konsument Áruházakat, valamint az ilyen funkciójú épületek tervezését is

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

SZERZŐ
KOVÁCS DÁVID

TÉMAVEZETŐ
SUGÁR PÉTER DLA

MÚLT, JELEN, JÖVŐ

Szocialista áruházak változó városainkban

#korszerű_áruház #központi_telepítés #szempontrendszer
#tetőterasz #elhasználódás #új_térfal #város #főtér #vizuális_
kapcsolat #illeszkedés #átépítés #tengely #meghatározó #városképző
#épületcsoport #történeti_városközpont #új_városrész #szoborszerű
#nagy_múltú_város #transzparens #bevásárlóutca #megnyitások
#városközpont #egyszerű_megújítás #értékek_átmentése

Az 1960 és 1980 között épült áruházak városközpontjaink meghatározó épületei. A tanulmány megvizsgálja, hogy az adott korszakban a döntéshozók és a tervezők milyen megfontolásoktól vezérelve telepítették ezeket az épületeket az újonnan kialakult központokba. Kitér arra is, hogy milyen telepítési és városszerkezeti problémák merültek fel használatuk során a vásárlási szokások megváltozása és az épületek környezetében végbement módosulások következtében. A problémák összegzésén túl a tanulmány célja még az áruházak felújításával kapcsolatos javaslatok megfogalmazása is. Ezek alátámasztására három, az utóbbi években felújított külföldi áruház példája szolgál, melyek különböző karakterű városi szövetben találhatók.

BEVEZETÉS

A Magyar Belkereskedelmi Minisztérium 1961-ben az áruházi hálózat nagyobb mértékű fejlesztéséről döntött.¹ Az ezt követő időszakban a jelentősebb magyar városokban és a fővárosban új áruházak épültek először a megyeszékhelyeken, a nagyobb területek központjaként funkcionáló városokban, majd más településeken is.

A „korszerű” áruház funkcionális alapelveit a minisztérium illetékes vezetőivel egyetértésben a Lakóterv dolgozta ki. Az alapelvek tartalmazták azokat a feltételeket, amelyek figyelembevételével az akkor épült áruházakban a kereskedelem egyre fejlődő technológiai igényeit ki lehetett elégíteni. Így a következőket is: „Az áruház beépítési tervét annak függvényeként kell kezelni, hogy egyrészt milyen hálózatrendezés követi az áruház megnyitását, másrészt, milyen kapcsolatban lesz az áruház a város meglévő vagy létesítendő központjával.”² Ezen elvárás is azt mutatja, hogy a tárgyalt korszakban a politikai vezetést és ennek következtében a szakmát is foglalkoztató egyik legjelentősebb várostervezési feladatnak az új városközpontok létrehozását, illetve a meglévők modernizálását tartották. A megkezdett munkák során, a reprezentációs és az ideológiai célok megtestesítésén túl, lehetőség nyílt a vidéki városközpontok szlömösödésének leküzdésére, ami az 1960-as évek elején országos szintű problémát jelentett. Ebben az időszakban már minden település rendelkezett általános rendezési tervvel. A városok központjait a reorganizációs tanulmányokban aszerint csoportosították, hogy mennyire alkalmasak az új városközponti feladatok felvállalására. Egy adott központ jövőbeni intézményi ellátottságát a településnek szánt szerepkör alapján határozták meg. A történeti városközpontoktól elvárták, hogy „alkalmassá váljanak az új feladatok ellátására”. A meglévők rehabilitálása és az újak kiépítése az 1965-67 közötti időszakban kapott nagy lendületet a harmadik ötéves tervnek, majd az új gazdasági mechanizmus életbe lépésének köszönhetően.³

Az áruházak elhelyezése pedig több okból is szorosan összefüggött ezzel. Az első ok funkcionális természetű. Ezek az épületek úgy tudták a legtöbb embert kiszolgálni, ha a város központjában helyezték el őket. Másrészt az áruházak a bennük zajló újfajta kereskedelemmel – önkiszolgáló, szabadpolcos vásárlás – a fejlődést szimbolizálták, ezért központi telepítésüket reprezentációs célok is indokolták. Az eddigieken túl elvi okok is közrejátszottak abban, hogy az új áruházak gyakran a történeti főutcák részleges vagy teljes elbontásával, a földszintjükön egykor több kis üzletet magukban foglaló házak helyén épültek: a kisméretű, magántulajdonú üzleteket idejémtúltaknak tartották.

Az 1960-as évektől az 1980-as évekig épült „modern” áruházak többsége létrejöttkor magas építészeti színvonalat képviselt, ugyanakkor a használat során több olyan funkcionális probléma jelentkezett, melyek a városon belül elfoglalt kényes helyzetükből adódtak. Az időközben megváltozott igények miatt a legtöbb áruház átépült, kibővült, viszont közvetlen és tágabb városi környezetük ezeket a változásokat nem tudta követni.

E tanulmány négy magyar áruház példáján keresztül igyekszik a problémák összegyűjtésére és rendszerezésére. Az épületek mindegyike különböző városi

#korszerű_áruház

1. TÖRŐCSIK Sándor: Lakóterv II. Iroda új korszerű áruházépítési feladatai. *Magyar Építőművészet*, 1966/6, 14.

2. Uo.

3. KISSFAZEKAS Kornélia: *Városközpontok az államszocializmusban*. PhD doktori értekezés, 2010, 18.

#központi_telepítés

#szempontrendszer

környezetben található: az egri áruház történelmi városszövetben, a veszprémi Bástya Áruház és a dunaujvárosi Skála Áruház új városrészben, a székesfehérvári Skála pedig vegyes beépítésű városi szövetben. A veszprémi és a dunaujvárosi áruház telepítése mindemellett eltér egymástól, míg Veszprémben a történelmi városszövetben épült meg a „modern” városközpont, addig az 50-es évek elejétől újonnan épített Dunaujvárosban egy többnyire egységes morfológiájú város részét képezi az áruház.

A tanulmány másik célja a fentiek szerint összegyűjtött problémákra adható válaszok példáinak bemutatása, amiben külföldi áruház felújítások tapasztalataira támaszkodom. A külföldi, esetünkben a cseh, német és szlovák példák azért állíthatók párhuzamba az itthoni áruházakkal, mert ugyanazokat a típusjegyeket viselték magukon és hasonlóak a városi kontextusaik is. Az olomützi (olomouci) áruház az egrihez hasonlóan történelmi városszövetben, a drezdai a veszprémihez hasonlóan új városrészben, a simonyi a székesfehérvárihoz hasonlóan vegyes városi szövetben épült.

A tanulmány egyik alapfeltevése, hogy a modern áruházak tömegképzése, megjelenése és téri világa jelentős építészeti értéket képvisel. A magyar és külföldi példák elemzése, valamint a tapasztalatok összegzése az épületek megőrzését, működésük javulását és városi kapcsolataik erősítését hivatott segíteni.

AZ ÁRUHÁZAK VÁROSSZERKEZETI ÉS TELEPÍTÉSI SZEMPONTJAI

Először az foglalkoztatott, hogy miként helyezték el a modern áruházakat a különböző városi szövetekben. Érdekelt, hogy találkozik-e olyan általános jellemzőket, melyek mindegyik példa esetén érvényesek. Ugyanakkor szem előtt kellett tartanom, hogy bizonyos szempontokból mindegyik épület és annak városi környezete is egyedi.

Olyan szempontrendszert állítottam fel, melynek segítségével – azon túl, hogy rögzítem az egyedi jellemzőket – össze tudom gyűjteni a vizsgált korszakban, az adott épülettípusra jellemző városszerkezeti és telepítési jellemzőket, amelyek leírhatóvá teszik a modern áruházak városszerkezetben elfoglalt mai helyét. Az egyes példák kapcsán elsőként a városközpont és az áruház városon belüli pozícióját és egymáshoz való viszonyát néztem meg. Másodikként az épület szűkebb környezetét (városrész, városközpont) alapul véve tanulmányoztam az elhelyezkedést és a beépítés módját. Az egyes áruházak telepítési érzékenységének vizsgálata során azt figyeltem, hogy milyen módon próbálták tervezőik ezeket az épületeket természetes és épített környezetükhöz (a meglévő városi szövethez) igazítani, illetve hogy mennyire használták ki a helyszín adta lehetőségeket. A környező épületekhez való viszony, az illeszkedés problémakörét több léptékben is megvizsgáltam, itt az épület tömeg- és homlokzatképzése, valamint arányai képezték a tanulmányozás tárgyát. Végül az épületek és környezetük mai helyzetét mértem fel: mi változott megépülésük óta jó vagy negatív irányban, és mi váltotta ki ezeket a változásokat.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

SZERZŐ
BEKE ANDRÁS

TÉMAVEZETŐ
BALÁZS MIHÁLY DLA

SÉTA A RÁKÓCZI ÚTON

Promenadológiai elemzés
a Fehérvár Áruházról és környezetéről

ABSZTRAKT

Figyelmem tárgya a székesfehérvári Rákóczi úton álló Skála Áruház épülete és környezete. Az elemzés módjaul a „sétatudomány” elveit vettem alapul, azaz az épület környezetében sétálva az érkező ingerekre figyeltem elsősorban. Másképp mondva ez azt jelenti, hogy az épületből nem (csupán) az vált fontossá, ami tervei, fényképei, leírásai alapján, vagy akár helyszíni bejárás alkalmával megismerhető, sokkal inkább az az élmény, melyet az épület és környezete a séták során generált.

Gordon Cullen *Townscape* című munkájában¹ ezt a fajta vizsgálatot szekvencionális látványelemzésnek² nevezi, Meggyesi Tamás pedig *promenadológiának*³ keresztelte el. Meggyesi Mócsényi Mihály és Sallay Ágnes tájfogalmaira alapozva tanulmányában kifejti, hogy mivel „a táj látványa elménk teremtő aktusa”, azaz „a valóság nem önmagában, abszolút módon létezik, hanem az észleletben”, ezért elengedhetetlen az épület megismerésekor a saját tapasztalatokra való koncentrált *figyelem*.

1. GORDON, Cullen: *Townscape*. London: The Architectural Press, 1959.

2. Serial Vision: szekvencionális látványelemzés

3. Promenadológia: sétatudomány

4. MEGGYESI Tamás: Promenadológia. *Régi-új Magyar Építőművészet – Utóirat*, XVI. évf., 87. szám, 57-62.

#észlelet

01

Székesfehérvár belvárosának sikátorai, kávézó teraszai, Kotsis Iván bontásokkal létrehozott hangulatos terei a régmúlt tündöklésének érzetét ma is hordozzák. Itt sétálva érthetővé válik a városszerkezeti megfigyeléseken alapuló építészeti döntések sorozata. Kotsis Iván a második világháború előtt hat éven át foglalkozott a belváros rendezésével, melynek során mintegy urbanisztikai útkeresést folytatott. Szontagh Pál összefoglalója alapján Kotsis kisebb közterek megalkotásával, a túlságosan hangsúlyos, historizáló kupolák bontása révén és a modern építészet akkori (Kotsis sajátjának vallott) absztrakt megközelítésmódja helyett visszafogott formában rekonstruálta a historizáló homlokzatokat, s ily módon egységes szerkezetet és városképet adott a belvárosnak.⁵ Kotsis munkássága többek szerint „példaértékű”:⁶ „a kisvárosi környezethez való illeszkedés, a régi épületek tipológiájának megértése jellemzi székesfehérvári épületeit”.⁷ Persze akadnak olyanok is, akik szerint nem csak pozitív hozadékaik vannak működésüknek: legtöbbször az egyik fontos szecessziós emlék, az egykori Deák Áruház üvegkupolájának lebontását és stílustalanítását említik.⁸ Az egyszerűsítés Kotsis tanúsága szerint a gyorsabb életritmus következménye, a felesleges dolgok mellőzésével a figyelmet a fontos dolgok felé fordul. „Ez a tömör gondolatmenet és a koncentrációra való törekvés nyilvánul meg a mai kor építészetében is, ahol a végeredményben úgy az alapelrendezés, mint a külső formák tekintetében kifejezésre jutó egyszerűségekre vezet, mert az egyszerűség keretében a lényegest mindig jobban ki lehet hangsúlyozni, mint a komplikáltban.”⁹

5. SZONTAGH Pál: *Kotsis Iván*. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2003., 22-46.

6. DR. KUBINSZKY Mihály: *Modern építészeti lexikon*. Budapest: Műszaki könyvkiadó, 1978., 153.

7. FERKAI András: *Építészet a két világháború között*. In: SISA József – WIEBERSON Dóra: *Magyarország építészetének története*. Budapest: Vince kiadó, 1998., 302.

8. PAMER Nóra: *Magyar építészet a két világháború között*. Budapest: Terc kiadó, 2001., 224.

9. SZONTAGH, i.m., 31.

02

A belvárosból a korábbi Deák Áruház¹⁰ mellett elhaladva, *balkéz felől* tátong a múlt: valaha a város életének, a nemzet ünnepeinek helyszínéül szolgáló hely (koronázó templom) ma az idő vasfogának kiszolgáltatott köhalom. A városlakók kerülgetni kényszerülnek a mélyedést; útban van.

Ésszerű lépés volna a területet a városi köztérhálózatba visszacsatlakolni, hogy ugyanazt a funkciót láthassa el, mint hajdan, ám erre nem sok esélyt láthatunk a nézőpontot pozicionáló magaslatról. A Nemzeti Emlékhely romjainak megóvása céljából emelt könnyűszerkezetes esővédő lefedés elbontása óta (2013) nem tapasztalható érdemi változás a területen, pedig az idő sürget: a kövek évről évre rosszabb állapotban vannak.

Szemben mauzóleum¹¹ őrzi Szent István király szarkofágját. Az árkádostéglapünet méltó lezárása a kertnek, tömegével a városfalat idézi. A századfordulón azonban itt nem volt városfal. Természetesen nem kérhető számon ezen az egy épületen a város külső és belső területei közt tátongó éles városszerkezeti szakadás, de felmerül a gondolat: mivel a ház városfalként jelenik meg, így létével akár hozzájárulhatott a jelenlegi, szétszakadt állapot kialakulásához. Hozzájárulhatott annak ellenére, hogy e kontrasztot a második világháború utáni újjáépítések, szanálások, építési tilalmak hozták létre.¹²

Ezen a ponton sejlik fel először a *távolban* a barát-apáca¹³ tetőfedés felett az áruház. Egyszerű formája, csillogó anyaga a különböző korok egymásra rakódását őrzi. Csukott pillák mögött felsejlik a háborúban egy szőnyegbombázás során elpusztult zsinagóga emlékképe. Az emelkedett hangulatú közösségi életet sugárzó épület helyett ma „közfunkciót betöltő” – azaz: közösségi élménytől mentes, szükséglet-kielégítő épülettömböt látunk. A csere nem tűnik előnyösnek.

10. Ma könyvesbolt.

11. Tervezők: Lux Kálmán és fia, Géza, 1938.

12. DEMETER Zsófia: *Tekintélyes város, királyi múlttal élhető jövőt keres*. *Szabadpart*, 2007. http://www.szabad-part.hu/33/33_tarstud_demeter.htm#1 (Utolsó elérés: 2017. 05. 21.), 1.

13. A mauzóleum tetőfedése: két rétegű fedés; az alsó sor homorú, a felső sor domború, kúpcserép szerű elemeiből felépülő, eredetileg mediterrán fedési minta.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

BALATONI RÉGIÓ, NEVELÉSI KÖZPONTOK, KULTURÁLIS ÚJRAHASZNOSÍTÁS

90

Ebben a fejezetben két téma kapcsolódik össze. Wettstein Domonkos és Hurták Gabriella Balaton-parti témákról írt: az előbbi a Balaton Fejlesztési Tervet, s ezzel kapcsolatban főleg az építészek szerepvállalását elemzi, míg Hurták az aligai, évtizedeken át a kommunista párt által kisajátított üdülőterület történetét és épületeit dolgozta fel. Gécz Zsuzsanna egyéni kutatásában az építész és iskolakutató, Jenei Lajos munkásságával, s ezen belül elsősorban a nevelési központok kérdésével foglalkozott. Kettejük közös projektjében találkozott a két téma: az aligai üdülőtelep területén található színvonalas, az Olgyay-testvérpár által tervezett épület kulturális-nevelési központként való helyreállítására és bővítésére dolgoztak ki javaslatot.

Wettstein Domonkos

„ÁTHIDALÁS A VÁROSRENDEZŐK ÉS AZ ÉPÍTÉSZEK KÖZÖTTI SZAKADÉKON”. LÉPTÉKVÁLTÁS ÉS REGIONALITÁS A BALATON-PART HATVANAS ÉVEKBELI FEJLESZTÉSÉBEN (1958-1968)

110

Hurták Gabriella

**EGY ELVESZETT VILÁG.
A CLUB ALIGA ÉPÍTÉSZETI EMLÉKEI**

122

Gécz Zsuzsanna – Hurták Gabriella

CLUB ALIGA. KÖZÖSSÉGI HÁZBÓL NEVELÉSI KÖZPONT KIALAKÍTÁSA MONTESSORI-ISKOLÁVAL

130

Gécz Zsuzsanna

**NEVELÉSI KÖZPONTOK ELMÉLETBEN ÉS GYAKORLATBAN.
JENEI LAJOS KUTATÁSAI**

146

Lassu Péter

**MAI SZEMMEL:
BÁNYÁSZATI SZAKSZERVEZET SZÉKHÁZA**

148

Gécz Zsuzsanna

A HÁBORÚ UTÁNI MAGYAR ISKOLAÉPÍTÉSZETRŐL

152

Beke András

**MAI SZEMMEL:
KRISZTUS KIRÁLY RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM, MÁRKHÁZA**

„ÁTHIDALÁS A VÁROSRENDEZŐK ÉS AZ ÉPÍTÉSZEK KÖZÖTTI SZAKADÉKON”

Léptékváltás és regionalitás a Balaton-part
hatvanas évekbeli fejlesztésében (1958-1968)

#szakmatörténet #tapasztalat #tájvédelem #városterv #vállalat
#szakmagyakorlás #bib #hatókör #helyszín #jelenlét #főépítész
#személyesség #felelősség #karakter #struktúra #általános_
rendezési_tervek #koordináció #közvetítés #falevél #analógia
#tömegek #kirándulók #helyek #realizmus #modernitás #kotsis_
iván #primitív_modern #vernakuláris #átértelmezés #topográfia
#léptékváltás #nagy_számok #új_perspektívák #átalakulás
#ambivalens #tájkép #monumentális_plasztika

A Balaton-parti urbanizációs problémák kezelésére a 20. század folyamán olyan regionális stratégiákat dolgoztak ki, amelyek közvetíteni próbáltak az eltérő léptékszintek között. A tanulmány a 60-as években lezajlott balatoni fejlesztések építészeti és urbanisztikai koncepcióit eszmetörténeti nézőpontból elemzi. A vizsgálat elsősorban a regionalitás és léptékváltás fogalmain keresztül mutatja be a tervrendszer működését, kritikai szempontból rámutatva az eltérő léptékszintek közti ellentmondásokra is. A kutatás áttekinti a regionális intézménystruktúrát, és bemutatja az építészek eltérő pozícióit és összetett feladatköreit, amik lehetővé tették egy regionális jellegű építészeti eszköztár hatékony alkalmazását. A terveszközök elemzésénél a kiindulást az 1957-ben elkészülő első Balaton-környéki Regionális Tervvázlat jelenti, mely mind a hazai, mind a nemzetközi szakmatörténetben pionír szereppel bírt, amely elsősorban pragmatikus tájképi alapelveivel és kapcsolatrendszere révén mind a hazai, mind a nemzetközi szakmatörténetben pionír szereppel bírt. Több sikeres nemzetközi fórumon való bemutatás után a terv a Nemzetközi Építész Szövetség (UIA) Abercrombie-díját is elnyerte. A pozitív nemzetközi reflexiókhoz nagyban hozzájárult a kezdeti sikeres realizációs fázis. Az első kisebb léptékű építmények a szűkös gazdasági és technológiai lehetőségek szorításában a modern építészet regionális eszköztárának kikísérletezésére vezették a lehetőséghez jutó építészeket. Ez az üdülőterületi regionális karakter az urbanisztikai szintű rendezési és koordinációs tervekben is megjelenik, hozzájárulva a realizáció koherens minőségéhez. Az első évek kisebb léptékű és elsősorban szezonális, közösségi célú építkezései után – a turizmuspolitikai koncepcióváltásokkal összhangban – egy funkcionális és léptékbeli differenciálódás következett be. Az új léptékű feladatokra a korábbi regionális eszközök már nem tudtak megfelelő választ adni, ami a lokális adottságokra szenzitíven reflektáló modern építészet eltűnéséhez vezetett.

A forradalom leverését követő kádári konszolidációval egy időben indult meg a Balaton-fejlesztés hatvanas évek végéig tartó szakasza. A társadalmi kiegyezést célzó program a hatvanas évek „táguló köreivel” a társadalom számára a fogyasztás és a magánélet szabadságának illúzióját kínálta, miközben a Nyugat felé nyitó pártapparátus számára a turizmusból származó devizabevétel az államháztartás stabilitását ígerte. Az ambivalens, ugyanakkor a szűkös keretek közt is reprezentatív fejlesztés az építészek szakmagyakorlásában is új, kísérleti territóriumot nyitott. A szocialista realizmus doktrínájának felfüggesztését követően a modern építészethez való visszatérés a feladatokhoz jutó fiatal építész generációnak a felszabadult formai kísérletezés lehetőségét adta. A nyugati országok építészeti szaklapjaiból ismert invenciózus megoldások ugyanakkor nem adhattak szorosán követhető mintákat, mivel a technológiai feltételek a szűkös pénzügyi keretek közé szorított Balaton-fejlesztés tervezőinek részére nem állhattak rendelkezésre, ezért a „modern építészeti primitív útjának” keresésére helyezték a hangsúlyt.

Farkas Tibor¹ és Polónyi Károly a fejlesztést központilag koordináló Balatoni Intéző Bizottság (BIB) adta intézményi keretek közt az urbanisztika és az építészet eszközeinek összekapcsolásával egy regionális építészeti formanyelv kialakítását remélte, bár ennek részletes kidolgozására nem került sor. A megvalósult épületek ugyanakkor kezdetben valóban reflektáltak a BIB szakembereinek formai törekvéseit, amiben az urbanisztikai regionalitásnak, egy átfogó tájképi vízióknak, valamint a tervezési és rendezési eszközök összhangjának, a koordinációnak és a kontrollnak is nagy szerepe volt. Jelen tanulmány célja az eltérő diszciplínák és tervezők közötti kapcsolatok eszméletörténeti szintű elemzése.²

„A NAGYBÓL A KICSI FELÉ HALADÁS ELVE” – EGY PRAGMATIKUS TERVEZME SZÜLETÉSE

Az Építésügyi Minisztérium 1957 elején a várostervezésért felelős állami tervező vállalatnál, a VÁROSTERV-nél megrendelte a Balaton regionális tervvázlatát és az ahhoz szükséges vizsgálatokat, valamint létrehozta a hatósági jellegű jogkörrel is bíró főépítész munkakört. A főépítész feladata az volt, hogy az építésügyi hatóságok, azaz a járási és megyei tanácsok felé minden engedélyezési kérdésben véleményt adjon. A regionális terv elkészítésével és a főépítészséggel a fiatal Farkas Tibort bízták meg, aki egy évvel korábban Polónyi Károllyal sikerrel oldotta meg a mohácsi tanyavilágot sújtó árvíz utáni helyreállítást, aminek a regionális terv elkészítésénél is hasznát vette.

A koncepcióalkotást a helyszín alapos vizsgálata előzte meg, a kezdeti elképzeléseket gyakran a helyszínen vetették papírra a szakemberek. Ekkoriban még nem volt külön várostervezői, regionális tervezői szakképesítés, hanem építészek, mérnökök, közigazdászok, földrajzosok közösen foglalkoztak a megoldandó feladatokkal és a problémák megközelítésének interdiszciplináris módját. „Nem tisztelhetjük a regionális tervezés, a várostervezés és építészet közötti gyakran mesterséges határokat se.” – emlékezett vissza Farkas Tibor.³ A tervezők integrált, ökológikus szemléletét mutatja, hogy az első időkben sikerült megváltoztatniuk a kormányzatnak azt a szándékát, hogy a fekete tengeri román és bolgár Aranypartokhoz hasonló idegenforgalmi övezeteket létesítsenek, ahol

1. Farkas Tibor (1922-2015) építész, 1944-ben végzett a József Nádor Műszaki Egyetemen, az Építés Tudományi Intézetben Sámsondi Kiss Béla munkatársaként a szövetbeton ház tervezésében vett részt. 1951-től a MEZŐTERV településtervező csoportját vezeti, amit áthelyeznek a Várostervezési Tudományos és Tervező Intézetbe. 1956-ban a mohácsi árvíz utáni helyreállítási munkákat vezette, tevékenységét az Ybl-díj I. fokozatával ismerték el, majd a Balaton-környéki Regionális Tervvázlat elkészítésével bízták meg. 1966-ban Állami-díjban részesült.

2. A kutatás forrása Farkas Tibor eddig fel nem dolgozott személyes hagyatéka, melynek adatait a szerző által vele készített interjúk egészítik ki. További interjúkat készítettem az egykori munkában résztvevő még élő szemtanúkkal, így a főépítészeti kirendeltségen Farkas Tibor közvetlen munkatársával, dr. Csorba Zoltánnal, és a balatoni építész patronáló mozgalomban jelentős szerepet játszó Callmeyer Ferencsel. A főépítész hagyatékot a déli parti főmérnök, Polónyi Károly archívumának áttekintése egészítette ki, a munka során az özevegével, Polónyi Anikóval folytatott beszélgetés fontos információkkal szolgált. További, a tervezéshez kapcsolódó forrásokat sikerült feltárni a regionális gyűjteményekben (Balaton Múzeum, Keszthely és Balatoni Regionális Történeti Kutatóintézet és Könyvtár, Siófok). A tanulmány támaszkodik a szerző regionális tervezés hazai módszertanának kialakulásáról írt publikációjára: The Balaton region as an experimental territory. Positions of architecture in the emergence of regional planning for recreation in Hungary. *Építés-Építészettudomány* 44. évf., 2016/1-2., 129-177.

3: Farkas Tibor személyes visszaemlékezése, kézirat.

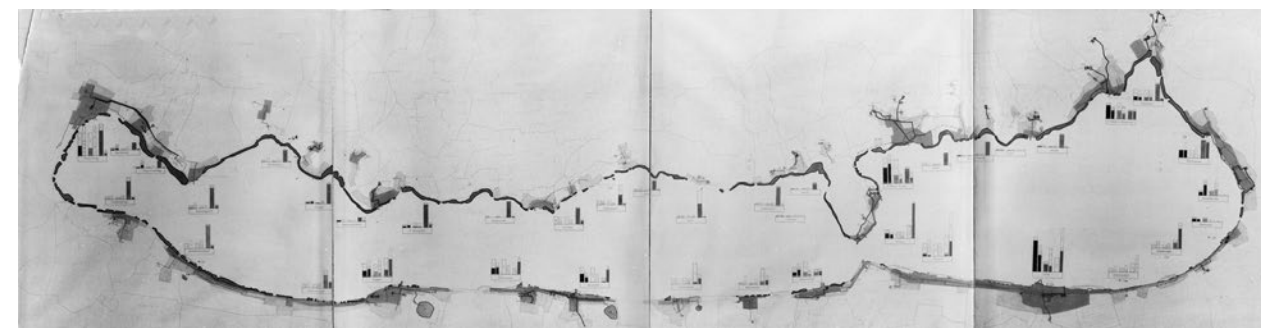
#szakmatörténet

#tapasztalat

#tájvédelem

4: Farkas Tibor személyes visszaemlékezése, kézirat.

[1] A Balaton-környéki Regionális Terv, területhasználat

a bennszülöttektől háborítatlanul költheti valutáját a nyugati turista. Ehelyett az egész régióknak mint élő organizmusnak a megújítását tűzték ki célul, elsősorban olyan műszaki infrastrukturális beruházásokkal, amelyeket egyaránt igényeltek az öslakosok, a nyaralók vagy az éppen ide kirándulók, a belföldiek éppúgy, mint a külföldiek.

A regionális tervművelet olyan egyszerű, pragmatikus elvekre épült, mint például a nagyból a kicsi felé haladás elve. A léptékbeli hármastagozódás a régió felől közelített olyan nézőpontból, ahonnan még az egész tájat egységként lehetett kezelni, ezt részletezték a településrendezési tervek, amelyek kijelölték a fontosabb közösségi épületek telepítését is.

A területfelhasználás meghatározása során karakterüket figyelembe véve strukturálták a településeket. Az üdülőtelepek többsége tömegforgalmat lebonyolító terület volt, mellettük idegenforgalmi jelentőségéből adódóan elsősorban szórakozó- és gyógyhelynek számított Balatonföldvár, Füred, Hévíz, Keszthely, kiránduló célként pedig Tihanyt, Badacsonyt és Szigligetet jelölték meg, ezen felül két új települést is tervbe vettek.

Bár a program alapeszméje 3-5 éves távlatban elsősorban az üdülés fejlesztése volt, de a régiót egységben kezelve a terv részletesen tárgyalta a természeti és mezőgazdasági jellegű területeket, szigorúan védte a táj rekreációt biztosító természetes megjelenését, sőt helyenként épp azért írt elő fásítási tilalmat, különösen a települések közötti part mentén, hogy az északi parton utazó 10-15 km-enként a tóra lásson a vasútról.

Már a háború előtt komoly veszélyt jelentett a tópart túlzott beépítése, a regionális terv lehetővé tette az ökológiai egyensúly számítását, a túlnépesedés kockázatának csökkentése érdekében garanciákat építettek tervbe: bevezették a védőövezet fogalmát, és megakadályozták a külterületi ingatlanok, elsősorban a történelmi szőlőterületek elaprózódását, így lehetővé vált a tervezők szándéka, hogy „a parti települések ússzanak egy nagy és összefüggő zöldterületben.”⁴

Visszaemlékezéseiben Farkas Tibor kiemelte, hogy a résztvevők „kreatív alkata és lelkesedése” mellett a sikerben kulcsfontosságú volt, hogy először és utoljára a területi terveket maguk a tervezők művezethették, így biztosítva, hogy a regionális koncepció településekre és épületekre lebontva is érvényesülhessen. Azaz a főépítész és kollegái egy személyben játszhatták a megbízó, a hatóság, és a tervező szerepét, az utóbbit minden elképzelhető szinten, a regionális tervezéstől a tervezői művezetésig.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

SZERZŐ
HURTÁK GABRIELLA

TÉMAVEZETŐ
VASÁROS ZSOLT DLA

EGY ELVESZETT VILÁG

A Club Aliga építészeti emlékei

#mszmp #pártüdülő #club_aliga #balaton-part #fürdőtelep
#századforduló #monte_carlo #modern #szocreál #szocmodern
#előregyártás #buhera #posztmodern #örökség

A dolgozat központi témája a Club Aliga néven ismert egykori kiemelt pártüdülő területének identitásvizsgálata. Az üdülő a Balaton-part jelenleg talán legnagyobb összefüggő fejlesztésre váró területe, ugyanakkor történelmi múltja is különlegessé teszi. Jelen tanulmány a Club Aliga mára kialakult építészeti arculatának történeti szálait vizsgálja, ehhez elsősorban az emlékezés és identitás szempontjából fontos elemeket veszi sorra, egyes korszakokra jellemző épületeinek ismertetésében pedig a szakítás és kontinuitás kérdéseire helyez hangsúlyt. A fenti vizsgálat többek között azt az eredményt hozta, hogy a szigorúan elzárt pártüdülő fejlődése párhuzamot mutat a Balaton-part többi üdülőjének fejlődésével. Mindez a korábbi nagyszabású tervek, drasztikus beavatkozások ellenére is érzékelhető, ugyanakkor ez kezdetben korántsem tűnt egyértelműnek. A pártüdülő így az építészeti identitás tekintetében is alapvetően a Balaton-parti üdülők sorába tartozik, jóllehet speciális történelmi szerepe árnyalja ezt a képet.

BEVEZETŐ

Az „aligai skanzen”¹ egy korábban már részben beépített üdülőterületen a socialista időszak politikai elitje számára alakították ki. Egy szigorúan őrzött, sajátos, luxussal teli zárt világ volt, amihez hasonlóról akkoriban az átlag ember álmodni sem mert. A rendszerváltást követően az új politikai vezetés – részben az elhatárolódás jeleként – látványosan megszüntette az MSZMP pártüdülőt. Minisztériumi keretek között még egy ideig képzési központként működött, azonban ez hosszútávon nem volt fenntartható. A dolgozók nagy részét elbocsátották. Végül nyílt nemzetközi pályázat útján egy külföldi tulajdonú cég megvásárolta az üdülőterület nagy részét,² és – hosszú idő után – egységes tervek alapján egy nagyszabású beruházás megvalósítására készül. Ennek előkészítése folyamatban van, a rendezési tervek és a szükséges megalapozó vizsgálatok elkészültek, ugyanakkor a terület tervezett karaktere, identitásának meghatározó kérdései még nem tisztázódtak.

A terület vizsgálatának aktualitását tehát a folyamatban lévő beruházás előkészítése adja, jelentőségét pedig a Club Aliga fejlesztendő területének léptékén túli, politikatörténetileg kiemelt szerepe is erősíti. A területi identitás vizsgálata hasznos lehet a folyamatban lévő fejlesztés számára is, mivel egy regionális identitáskép kialakításával gazdaságélénkítő, társadalmi szempontból is pozitív fejlesztések hozhatók létre. A területi beágyazottság és a gazdasági potenciál között – mint Bugovics Zoltán kimutatta – szoros, egymásra ható pozitív kapcsolat van.³ Általában igaz, hogy ha területi értékek dominálnak a fejlesztési folyamatban, akkor szerencsésebben ágyazódhat be a környezetébe egy ilyen beruházás. „A folyékony modernitás posztmaterális” világában „sokféle és rétegzett identitások élnek az emberekben, s ezek tudatosítása, serkentése új lehetőségeket jelenthet a területfejlesztésben”.⁴

#mszmp #pártüdülő

1. SZÁNTÓ István: *Kádártól Castróig*. Budapest: ABOVO, 2013, 129.

2. Uo, 133.

3. BUGOVICS Zoltán: *Társadalom, Identitás és területfejlesztés*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2007, 271.

4. BUGOVICS, i.m.

#club_aliga

[1] Club Aliga, V-VI sz. villák

5. KOVÁCS Éva Az emlékezet szociológiai elméletéhez című 2015-ben publikált tanulmányában a Jan Assmann által meghatározott kommunikatív és kulturális emlékezet fogalmi szerint mutatja be a kollektív emlékezet rendszerét. Ezt követően Pierre Nora gondolatait veszi sorra, ahol is a történelem szembe kerül a hagyománnyal, majd kiegészíti az előbbieket a „személyes emlékezet” tárgyalásával. Végül javaslatot tesz egy olyan egységes modellre, ami magában foglalja az „önéletrajzi, a társadalmi és a történelmi emlékezetet is. In: BODOR, 2015.

6. A terület speciális funkciójából következő elzártsága értendő ezalatt.

7. A Club Aliga építészeti karakterét is meghatározó „szakítás és kontinuitás” furcsa együttélésének érdekes rétegeire világítanak rá Majtényi György kutatásának eredményei. Írásában egyértelműen kirajzolódik, hogy Aliga „célközönsége” a socialista uralmi „elit” nemcsak hogy nem szakított a korábbi, őket közvetlenül megelőző elit szokásaival, kultúrájával, hanem sajátosan átörököltette, folytatta azokat. Ez megmutatkozik abban is, ahogy a magas beosztású káderek beköltöztek a korábbi elit elhagyott budai villáiba, belakták azokat, és elkobzott tárgyaikkal vették körül magukat. Ezt a mintát láthatjuk a jellegzetesen úri (vagy később inkább dzsentri) szokásnak tekinthető vadászat elterjedésében, kiemelt szerepében is. Erre Majtényi is utal a 2009-ben publikált *K-VONAL. Uralmi elit és luxus a szocializmusban* című könyvében.

8. Aliga II. épületei, a későbbiekben ismertett Kádár-villa és az V6/a VI. villák is ide tartoznak.

9. Az emlékezet fogalma tekintetében itt ismét a Kovács Éva által fölállított modell komplexitását véve alapul.

#fürdőtelep

[2] Club Aliga, Bíró villa

A dolgozat tehát elsősorban a Club Aligához kötődő sokféle és rétegzett identitás építészeti vetületét igyekszik körbejárni. Azonban fontos figyelembe venni, hogy az egykori kiemelt pártüdülő az emlékezet⁵ síkján sűrítve hordozza magában az előző rendszer lenyomatát. A Club Aliga épületei közül ez hatványozottan igaz a Kádár-villára, amit a pártvezető kizárólagos használatára építettek. Hasznosítás szempontjából pedig a községéből kialakított étterem épülete érdemel külön említést. Erre a két épületre a dolgozat bővebben tér ki.

A Club Aliga építészeti karakterének, identitásának legizgalmasabb kérdései két fogalompár köré szerveződnek. Ez a beágyazottság/elszigeteltség,⁶ valamint a szakítás/kontinuitás témája,⁷ ennek megfelelően a terület építészeti identitásának vizsgálatához ezt a két fogalompárt hívom segítségül. Elsősorban a Club Aliga jelenlegi építészeti arculata kialakulásának történeti szálait, mint az emlékezés és identitás szempontjából fontos elemeket veszem sorra, az egyes korszakokra jellemző példaként bemutatott épületek ismertetésében pedig a szakítás és kontinuitás kérdéseire helyezek nagyobb hangsúlyt. Ez a vizsgálat az üdülő kiemelt szerepe alapján előre elképzeltékhez képest azt az eredményt hozta, hogy a fürdőtelep épületállománya valójában nem sokban különbözik a Balaton-parti üdülők többségétől. Talán a 60-as években épült, modern szellemiségű villák nívós épületeinek egységes csoportja⁸ emelkedik ki egyedül a balatoni átlagból, de összességében a fürdőtelepről elmondható, hogy a Balaton-parti üdülők sorába tartozik. Ez az „odatartozás” identitásának fontos, materiálisan is megjelenő alkotóeleme, amit a főként az emlékezet síkján⁹ raktározott politikatörténeti vonatkozások árnyalnak.

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

TÓTH EDE FÜRDŐTELEPE – AZ ELSŐ EGYSÉGES FEJLESZTÉSI ELKÉPZELÉSEK (AVAGY A SZÁZADFORDULÓ)

Ebben az időszakban Balatonaliga fejlődése a Balaton-parti településekhez hasonlóan alakult. A fürdőtelep történetének a Déli Vasútvonal 1863-as kiépítése volt az első jelentős állomása, amely Budapestet a Balaton déli partján keresztül haladva a tengerparttal (Fiumével) kötötte össze. Aligán ekkor még még nem volt étterem vagy csárda, a Balatont pedig a vasútállomásról egy nagyobb szakadékon keresztül lehetett megközelíteni. Később, 1898-ban Enyingen mozgalom indul annak érdekében, hogy a Világos-pusztá határában, Balatonföldvár példájára, egy konzorcium létrehozásával építsenek a Balaton mellett egy fürdőtelepet. 1902-ben Tóth Ede, a balatonfőkajári birtokos egy fürdőkabinokkal és vendéglővel kiépített fürdőtelepet létesített és eladásra kínált 64 villateltet. A telep gyorsan fejlődött, 1905-ben már postaügynökség is működött a területen. 1907-ben Balatonaliga néven törzskönyvezték Aliga-fürdőtelepet, és 1912-re már felépült 40 új villa. 1921-ben a megnövekedett forgalom hatására a fürdőtelep tulajdonosai további fejlesztésekben gondolkodtak: szállodák építését, illetve konyhakertészet, villanytelep és disznóhizlalda telepítését is tervezték.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

NEVELÉSI KÖZPONTOK

Jeney Lajos kutatásai alapján

#jeney_lajos #iskolaépítészet #nevelési_központ #kulturcentrum
#tömbösítés #gazdaságosság #ütemezhetőség #településszerkezet
#népességmozgás #használhatóság #decentralizáltság #követelmények
#funkciók #szerkezet #oktatás_tere #pedagógia #osztályterem
#csoportszoba #zsibongó #téri_minőség #kecel #iskola #művelődési_
ház #igazodás #flexibilis_tér #lecek #emeletráépítés #eredményesség

Az oktatási terek minőségi, építészeti kialakítása komplex feladat. Ugyanakkor megkerülhetetlen, hiszen a megfelelően kialakított iskolai terek segíthetik a nevelési folyamatokat és a tananyag beépülését. Ezen sokrétű igényekre azonban sokáig nem fektettek kellő hangsúlyt. A háború utáni tanteremhiány indukálta iskolaépítési hullám is elsősorban a mennyiségi problémákra igyekezett választ adni a minőséggel szemben.

Jeney Lajos építész és munkatársai az oktatás minőségének javítását megcélozva, külföldi tapasztalatok alapján megalkották a nevelési központok átfogó koncepcióját. Ezzel olyan komplex programot nyújtottak, amely az oktatás és nevelés kérdésein túl, szélesebb társadalmi rétegeket tudott megszólítani. E centrumok különböző közintézményeket integráltak magukba, így a települések közösségi életének fontos szervezői lettek. A Keceli Nevelési Központot kiemelten elemezve rámutathatunk e létesítménytípus koncepciójának sikerére és hiányosságaira.

A tanulmány Jeney Lajos munkásságán, nevelési központokkal kapcsolatos kutatásain keresztül veszi végig a nevelési központok egykori jellemzőit, és azokra az aspektusaira fókuszál, melyek ma is hasznosnak bizonyulnak az oktatási terek minőségi kialakítása szempontjából.

JENEY LAJOS KUTATÁSAI

Jeney Lajosra, mint az úgynevezett nevelési-közösségi központok hazai elterjesztőjére hivatkoznak az építés és pedagógus szakma képviselői. Külföldi tanulmányútjai hatására munkatársaival kezdte meghonosítani a nevelési központokat, mint az 1970-es 80-as években felmerülő, minőségi oktatást érintő lehetséges építészeti megoldást. Ezen intézménytípusról számos publikációt közölt hazai és külföldi szaklapokban, sok előadást tartott nemcsak itthon, de külföldön is. 1968-tól 2014-ben bekövetkezett haláláig munkatársaival 72 nevelési központot tervezett.

Jeney Lajos figyelmét az iskolaépítészet felé egy 1960-as tervpályázat győzelme fordította: a „Nyolcóról tizenkét tantermesre bővíthető gimnázium” című országos tervpályázaton megosztott első díjat nyert. A díjazott terv nyomán – első jelentős megbízásai keretében – azonnal tíz kiviteli tervet kellett készítenie, amelyekből kettő meg is épült a későbbiekben Budapesten a XX. kerületi Pöltenberg utcában és a XIX. kerületi Guttenberg körúton.

1965-66-ban UNESCO-ösztöndíj révén a Német Szövetségi Köztársaság, Hollandia, Svédország, Finnország és Svájc iskolaépítészetét tanulmányozta, ezt követően kutatási tevékenysége már egyértelműen a nevelési központok témájához kapcsolódott.

Az Országos Ösztöndíj Tanács ösztöndíjával, a British Council szervezésében Jeney Lajos két hetet tölthetett Nagy-Britanniában oktatási, nevelési, közösségi, sport- és szabadidőközpontok működésének tanulmányozásával. Az itt vizsgált nevelési-közösségi központok (community schools – community centers) erősítették meg abban, hogy az ilyen intézménytípus a hazai iskolaépítészet problémáira is releváns megoldást jelenthet.

Jeney a tanulmányutat követően az első komplex magyar iskolaépítési kutatás vezetője volt 1968 és 1970 között, utazásainak tapasztalataiból UNESCO ösztöndíjas társaival, Szrogh Györggyel és Kiss Istvánnal beszámolókat készített. Ezekben a dokumentumokban az innovatív iskolaépítészet olyan telepítési, funkcionális, pedagógiai, szerkezeti, működési alapelvei jelennek meg, amelyek jelentős részét a szakma a mai napig mérvadónak tartja.

1966-ban ezekben a beszámolókból jelent meg először hazánkban a nevelési-közösségi központ gondolata. Ezekben Jeney és társai az intézménytípus pedagógiai, építészeti lényegéről írtak, és javasolták hazai megvalósítását. Többek között e beszámolók hatására az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium (ÉVM) további kutatásokat indított. Jeney Lajos Svájcban azt tapasztalta, hogy a programalkotásban részt vesznek az építészek és belsőépítészek mellett nemcsak a pedagógusok, de mindazon szakmák reprezentánsai is, akiknek köze lehet az intézmény tervezéséhez és működtetéséhez; így a munkában együttműködtek a településtervezők, a népművelők, a közigazdászok, az orvosok, a szociológusok, a demográfusok, a politikai vezetés és a szülők képviselői, valamint a jövőbeni üzemeltető képviselői. Jeney ezt a módszert alkalmazta az 1968-1970 között működő hazai kutatócsoport felállításánál, illetve működtetésénél, és több előadásában is hangsúlyozta a kooperáció előnyeit.¹

#iskolaépítészet

1. JENEY Lajos – TRENCSENYI László (szerk.): *Építészet közösségi művelődési iskola – nevelési központok* – (összegyűjtött tanulmányok). Budapest: Általános Művelődési Központok Országos Egyesülete, 2014, 5.

[1] Jeney Lajos

#unesco

JENEY LAJOS (1933-2014)

Jeney Lajos 1951-56 között a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán tanult. 1956 és 1970 között műterem- és osztályvezető építészként dolgozott a Budapesti Városépítési Tervező Vállalatnál (BVTV). 1965-66-ban UNESCO ösztöndíjat kapott, iskolaépítési tanulmányutat tett az NSZK-ban, Hollandiában, Svédországban, Finnországban és Svájcban. 1968 és 1970 között az első komplex magyar iskolaépítési kutatás vezetője. 1968-tól a Magyar Építőművészek Szövetsége Nevelési és Sport létesítmények Bizottságának vezetője lett. 1970-74-ben a Típus-tervező Intézet (TTI) irodavezetője, 1978-83-ban főosztályvezetője, majd 1983-90 között főépítész; 1990-től a Típus-tervező Intézet-Eurovia Kft. ügyvezető igazgatói posztját töltötte be. 1974-1978-ig műszaki igazgatóhelyettes az Általános Építettervező Vállalatnál (ÁÉTV), 1997-től a Magyar Építőművészek Szövetsége Ellenőrző Bizottságának elnöke. 1999-ben szerezte meg DLA fokozatát. 1977-ben munkásságáért Ybl-díjjal, 1993-ban „Habitat 1993” ENSZ-emlékéremmel tüntették ki.

Jeney Lajos vezetése alatt a kutatócsoport tagja volt a Művelődési Minisztérium küldöttként Ableda Gyula, Bajtai István, Dr. Bencédy József pedagógus, Dr. Kálmán György, Dr. Kiss Árpád, Petró Gyula; a Magyar Tudományos Akadémia küldötte Ferge Sándorné szociológus; az építészek közül pedig Kismarty Lechner Kamill (BVTV), Kiss István (KÖZTI), Reischl Péter (TTI), Szrogh György (Magyar Iparművészeti Főiskola), Mester Árpád építész-várostervező (BVTV) és Dr. Szűcs István városszociológus (BVTV). Pedagógusokként hozzájuk csatlakozott később Vaikó Éva, F. Vankó Ildikó és Vészi János.²

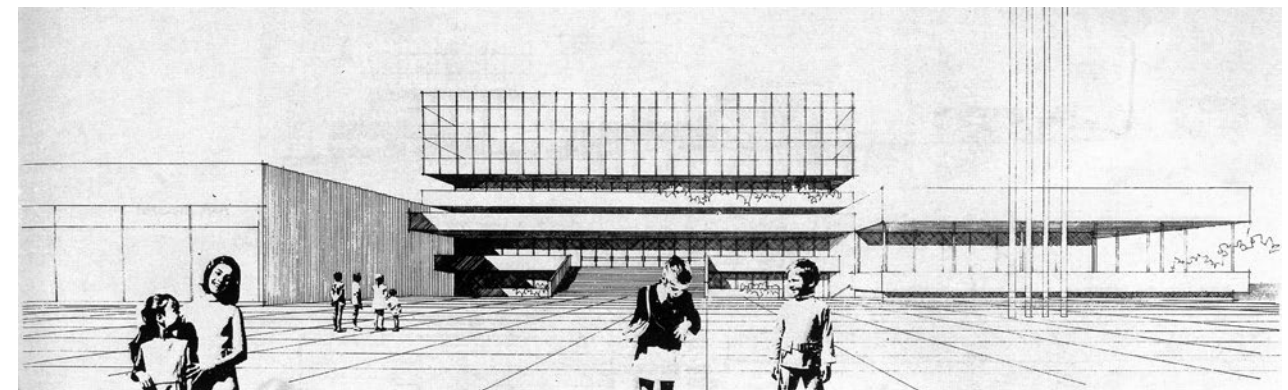
2. Uo., 15.

3. JENEY Lajos – TARJÁN László – RUDNAI Gyula – GYŐRI László: *Korszerű nevelési központok I.* Budapest, Budapesti Városépítési Tervező Vállalat, 1969.

4. Általános művelődési központ: az izgalmas Mezőhegyes. http://hir6.hu/cikk/56173/altalanos_muvelodesi_kozpont_az_izgalmas_mezohegyes/ (Utolsó elérés: 2016. 06. 05.)

5. SZIJÁRTÓ Adrienn: Jeney Lajos 80. születésnapjára. *Neveléstudomány*, 2013. <http://nevelstudomany.elte.hu/index.php/2013/02/jeney-lajos-80-szuletesnapjara/> (Utolsó elérés: 2016. 11. 07.)

[2] Jeney Lajos: Kísérleti nevelési központ, nézet dél felől.

A kutatócsoport hét kötetben foglalta össze munkája eredményét. A két zárókötet elkészítése és átadása után sem zárult le munka: Jeney Lajos, mint a kutató vezetője több száz előadást tartott az országban különböző szervezetek meghívásának eleget téve, népszerűsítve a nevelési központok koncepcióját.

NEVELÉSI KÖZPONTOK

A második világháború utáni helyreállítások Magyarországon még be sem fejeződtek, amikor a kormány számára világossá vált, hogy tantermeket kell építeni, mert nem tudnak iskolapadba ültetni minden tanköteles diákokat. A jelentős épületigényt csak úgy lehetett gyorsan kielégíteni, hogy a különböző nagyságrendű intézményekre épülettípus-tervek készültek. A tervek nagy részét az a Típus-tervező Intézet készítette, melynek később Jeney Lajos is munkatársa volt. A típus-tervek részben megoldást jelentettek, ugyanakkor sok építészeti problémát vetettek fel, úgymint az uniformizált épületek települési szövetbe történő illeszkedésének hiánya, vagy a merev szerkezetalakításból fakadó rugalmatlan funkcióalakítás.

Az 1968 és 1970 között lebonyolított iskolaépítési kutatás megállapította, hogy a jövő iskoláit nevelési központok formájában célszerű megoldani.³ Magyarországon az első nevelési-közösségi központot Jeney Lajos tervezte munkatársaival 1968-ban, abban az évben, amikor a gazdaság átalakítására vonatkozó reformtörekvések hatására lazulhatott a típus-tervek kötelező alkalmazása, és elkezdődhetett egy, a funkcionális és használati igényeket jobban figyelembe vevő, egyedibb építészeti megoldásokkal jellemezhető építészeti korszak. A megnövekedett igényeknek és a nevelési központok népszerűségének köszönhetően 1989-re már 308 ilyen intézmény működött az országban. A komplex működés szempontjából a legjobb példa Jeney Lajos és F. Vankó Ildikó közös munkájaként létrejött Mezőhegyesi Általános Művelődési Központ, mely megalakulásakor is a leginkább közös központként működő, egész nap nyitva tartó, oktatásközpontú intézményként hirdette magát.⁴

A nevelési központok célul tűzték ki az életminőség javítását, amelyet csak a szakágak összehangolt fejlesztésével lehetett elérni. Alaptézisük szerint az iskola az adott népesség szellemi, közösségi központja, amely oktatási, nevelési, közösségi, művelődési, szabadidő és sport funkciókat egyaránt elláthat.⁵

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

LÉPTÉKEK: A TORNYOKTÓL A TÁRGYAKIG (ÉS VISSZA)

156

Tóth Gábor

A TORNYOK TERMÉSZETE. VÁROSKÉPI VÁLTOZÁSOK A SZOCIALISTA MAGYARORSZÁGON

170

Tóth Gábor

**MAI SZEMMEL:
HOTEL BUDAPEST (KÖRSZÁLLÓ)**

172

Lassu Péter

KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEK AKKOR ÉS MOST. EGY TÍPUSÉPÜLET VÁLTOZATAI KŐBÁNYÁN, VÁCOTT ÉS GÖDÖLLŐN

186

Lassu Péter

**MAI SZEMMEL:
KŐBÁNYA MOZI**

188

Tarcali Dávid

**MAGYARORSZÁGI BÚTORTERVEZÉS
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN (1945-1965)**

200

Lassu Péter – Tarcali Dávid – Tóth Gábor

AHOL MEGÁLLT AZ IDŐ. A MÉMOSZ-SZÉKHÁZ ELHAGYOTT KONGRESSZUSI TERME

210

Tóth Gábor

**MAI SZEMMEL:
MTI SZÉKHÁZ BŐVÍTÉSE**

Ebben a részben csak lazán összefüggő tanulmányok kerültek egymás mellé. Tóth Gábor a toronyépületek szerepéről, Lassu Péter a művelődési házakról, főként a Kőbányai Művelődési Központtól, Tarcali Dávid pedig a magyarországi bútortervezésről írt. Mindhárom tanulmány fókuszában természetesen elsősorban a háború utáni évtizedek állnak. Hármójuk közös projektje leginkább Lassu Péter témájával mutat rokonságot: a MÉMOSz székház elhagyott kongresszusi termének újrahasznosítására vázoltak fel alternatívákat.

SZERZŐ
TÓTH GÁBOR

TÉMAVEZETŐ
PERÉNYI TAMÁS DLA

A TORNYOK TERMÉSZETE

Városképi változások a szocialista Magyarországon

#városkép #high-rise #sziluett #képi_építészet

A vizsgált korszak Magyarországon sokféle indok motiválta a toronyházak építését. Ezek közül azért kell kiemelni a városkép ügyét, mert legerősebb teremtő indítéknak a tornyok városképre gyakorolt hatását tekintették, s a manapság itthon fel-feltörő toronyházépítési vágyak és viták hátterében is leginkább városképi szempontok állnak. Így látható, hogy e konstrukciók többnyire városi léptékben fejezték ki alkotóik és a társadalom szándékait. A tanulmány olyan, a vizsgált korszak toronyház építéseire hatással lévő összefüggések bemutatására törekszik, melyek ismeretében körültekintően tudjuk értékelni a megvalósult épületeket, és jobban meg tudjuk érteni azok magyar építészettörténetben elfoglalt helyét.

A tanulmányban nem volt lehetőség a korszak város- és toronyépítési folyamatainak teljeskörű feltárására, példának okáért a téma összetettsége és az eltérő motivációk miatt nem foglalkoztunk a magas lakóházak kérdésével. Kutatásunk során ezért csak néhány szempontot figyelembe véve kerestünk és remélhetőleg találtunk eddig fel nem mutatott összefüggéseket. A szövegben kiemelt nagyszámú és olykor terjedelmes idézetek nélkülözhetetlenek bizonyultak a kor megértéséhez, amellet az összefüggések feltárásában is sokat segítettek.

ÚJ VÁROSIASODÁS

A második világháború utáni Magyarország sajátos társadalmi, politikai, gazdasági körülményei új urbanizációs folyamatokat indítottak el. A városiasodás eredményeként sok falusias település vált várossá, meglévő városok nőtték ki addigi határaikat, településközpontok váltottak arculatot, fel- és megszakítva a történetileg addig folytonos városképet. Ezen változások egyik karakteres megjelenési formája a toronyház.

Minden kor és társadalmi rend megtervezte és megépítette a maga vertikális elemeit, a szocialista kor Magyarországa sem kivétel. Budapest túlsúlya a témában nyilvánvaló, s hiába a számos vidéki példa, a történelmi fejlődés a fővárost jelölte ki e kísérletezés legideálisabb terepévé.

A fővárosban a vertikális hangsúlyok elhelyezésének vágya már a 20. század első felében megjelent. Ezért fontosnak tartjuk a tanulmány vizsgált korszakában alkotó építészek ilyen irányú világháború előtti tevékenységének ismertetését is.

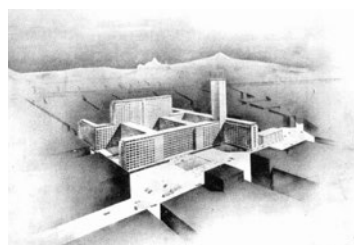
A VÁROS HÁZA

A 'felszabadulás' utáni pár év modern építésze már ismert, de itthon még ki nem próbált eszközként nyúlt a tornyokhoz, amelyek a szovjet felfogás számára is egyfajta városépítési csodaszerként hatottak. Így nem meglepő, hogy ezekben az eltérő világokban több közös vonás is volt: új világot kívántak építeni, és ezt úgy formálni, hogy a város képe tükrözze az élet új kereteit.

A két világháború közt Budapest tovább kergette világvárosi álmait; a korábban példaképként állított Bécs és Párizs mellett már Amerika sajátos fejlődésű nagyvárosai is azokká váltak. Ha az álmok nem is váltak valóra, számos terv próbálta megalapozni a vágyakat.¹ A második világháború kitörése előtti pillanatban (1939 nyarán) kiírt, a budapesti városháza bővítésével kapcsolatos pályázat több célt fogalmazott meg: a két világháború közti legnagyobb középületet célzó tervezési program² mellett a pesti belvároshoz futó főutak, különösen a millennium világvárosi Andrássy útja és az épp kibontakozó Madách sugárút rávezetése, a Martinelli-féle kaszárnyatömb örök befejezetlensége mind megoldásra vártak.

A század korábbi, erre a centrumra készített tervei rendre toronyház-építési törekvéseket mutatnak. Ezt indokolhatta a Bazilika, a tornyát vesztett evangélikus templom, a tornyocskás Anker-palota közelsége és az ide mutató sugárutak nyiladékaiknak végtelenbe tűnő léptéke. A tervezett városháza esetében az is szorgalmazhatta a vertikális hangsúly megjelenését, hogy sokakban még élt az Erzsébet híd építése miatt a századfordulón lebontott régi, óratornyos városháza képe.³ Annak emlékekben megjelenő tornya más léptékben fogalmazódott meg a benyújtott tervekben, ezt a nem sokkal korábban elkészült (1937-38) Madách-házak „*hatalmas kapuzata*”, illetve annak kétoldali „*toronyszerű akcentusaihoz*” történő igazodás is igényelte.

#városkép

[1-3] Néhány megvételt nyert építész terve, fentről sorrendben: Rimanóczy Gyula, Janáky István, Preisich Gábor

1. A városháza pályázat közvetlen előzményének tekinthető az 1935-os Fórum-pályázat. Bővebben lásd: FERKAI András: *Pest építésze a két világháború között*. Pipacs Könyvek, 2001, 29-31.

2. Részletesen ismerteti a számokat Preisich Gábor, aki szintén részt vett a pályázaton In: PREISICH Gábor: A budapesti Városháza kibővítésének tervpályázata 1940-ben. *Budapesti Negyed*, 1997/4-1998/1.

3. A sok periódust megélt épület építésére egy ízben talán az európai városházák mellett különösen a római Piazza Campidoglio álló Szenátusi Palota is példaképként hathatott.

4. ROMÁN András: Madách Imre, avagy egy sugárút tragédiája. *Budapesti Negyed*, 1997/4-1998/1. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00015/roman.htm> (Utolsó megtekintés: 2017. 06. 22.)

5. FERKAI András: *Pest építésze a két világháború között*. Pipacs Könyvek, 2001, 30

6. BODOR Ferenc: A megépíthetetlen város. *Budapesti Negyed*, 1993/2. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00002/bodor.htm> (Utolsó megtekintés: 2017. 06.22.)

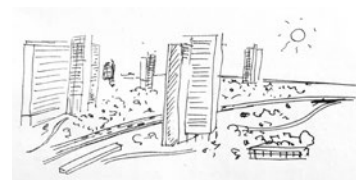
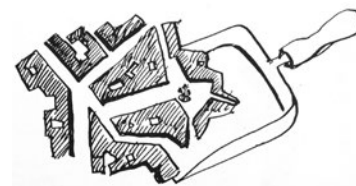
7. FEKETE Béla: Megjegyzések a szép új Budapesthez. *Tér és Forma*, 1944/1, 4-5.

8. MAJOR Máté – OSSKÓ Judit: *Új építészeti, új társadalom 1945-1978*. Budapest: Corvina, 1981, 10.

9. A felsorolásból kimaradt Weltzl János. 1939-ben Le Corbusier irodájában dolgozott, életműve mégsem bontakozhatott ki, mivel az ostrom alatt meghalt.

10. GRANASZTÓI Pál: Nagy-Budapest városrendezési terve. *Tér és Forma*, 1944-45/11, 170-175.

#high-rise

[4-5] Krokik a szép új Budapestről

VÁROSKÉP

Pontos definíció híján csak körülírható az a vizuális benyomás, ami városban létünk során ér bennünket, legyen az mégoly intím vagy egészen távoli. Persze az így nyert benyomásokat is lehet és szokták is kategorizálni, csoportosítani. A tudatosan teremtett, a régít elsősorban monumentalizmusával meghaladó város-összkép az, ami e tanulmány tornyainak létrehozói leginkább foglalkoztatta.

Ahogy a győztes terv, úgy a többi is igazodott a magasra nőtt Madách-házakhoz, a pályázók a Bajcsy-Zsilinszky út vagy a Madách sugárút tengelyébe helyezett tornyot vagy ebbe az épülettömegbe, vagy mellé koncepcionálták: „*Barokkos kompozíció, neoklasszicizmus, Novecento, amerikai felhőkarcoló, a stockholmi városháza tornya, minden elképzelhető és elképzelhetetlen forrásból merített elem előfordult.*”⁵

„*Az Olgay testvérek, Preisich Gábor, Váczy Hübschl Kálmán, Kertész K. Róbert, Weichinger Károly és többi álmodozó, bizony hiába vetette papírra irtóztató elképzeléseit, szerencsére minden maradt a régiben, ezek a tervek sem valósultak meg.*”⁶ Még nem. De már formálódott a fővárosi új városközpont képe, s az azt jelölő, a végtelen utak és városszerkezeti erővonalak irányában álló, a szövetből kiemelkedő torony.

SZÉP ÚJ BUDAPEST

Még vége sincs a városháza-építést (is) meghiúsító világháborúnak, a modernista elvek már várják megvalósulásukat, „*tervezőink már a szép új Budapestről álmodnak*”⁷. Fekete Béla a *Tér és Forma* című lapban 1944-ben így propagálta a „*Le Corbusier által megalapozott korszerű városrendezési mozgalom ajánlatát*”: a hagyományos, utcás városépítés elvét el kell vetni, hiszen az ilyen beépítések egészségtelenek, sötétek, forgalommal terheltek, zajosak, „*fát és fűvet pedig csak az fog látni, aki vidékre utazik.*” Azt írta, hogy helyett az egészséges és esztétikus megoldás készen kínálkozik: parkosításra, 10-15%-os beépítésre, lakások 15 emeletes magasházakban történő elhelyezésére, szabadon vezetett utakra van szükség.

A második világháborút követően, 1945 novemberében az elsők között a *Tér és Forma* szerkesztői fogalmazták meg az építészek új feladatait: a csoport a *nemzetközi modern építészeti avantgárd mozgalomának, a CIAM-nak* az ügyét volt hivatott idehaza propagálni és megvalósítani. Kiáltványuk az „*első öt esztendő építészeti tevékenységének mintegy alapokmányává lett*”⁸. Az aláírók – Fischer József, Granasztói Pál, Kismarty-Lechner Jenő, Major Máté⁹ – a háború utáni kor építészeti közéletének meghatározó alakjai voltak. Ők, s mellettük sok más neves alkotó képviselte a folytonosságot a háború előtti világgal. Akkor egy rövid epizódban már foglalkoztak azzal, ami pár évvel később már elkerülhetetlen feladatukká vált: még nagyobb várossá építeni Budapestet.

Granasztói Pál a lap oldalain azt hangsúlyozta, hogy a romeltakarítást követően nem helyreállítani, hanem újjáépíteni kell, mégpedig „*minél hamarabb és minél nagyobb arányokban*”,¹⁰ de nem „*toldozva-foldozva*”, hanem olyan városrendezési terv szerint, amely „*utat mutat a jobb jövő felé*”. Folytatják a már a háború előtt is napirenden lévő, a szomszédos falvakat a fővárosba beolvasztó Nagy-Budapest gondolatot, meghirdetik a decentralizált várost, „*mely nem más, [mint] a modern nagyváros speciális szerkezete.*”

A programok mellett készülnek megvalósítást támogató tervek is. 1946-ban az újjáépített Szabadság híd és a még mederben fekvő Horty Miklós híd közötti Duna-part rendezésére kiírt pályázatra beadott munkákban az előregyártást és tipizálást is kihasználó, zöldben álló pontházak beépítések jelennek meg.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

SZERZŐ
LASSU PÉTER

TÉMAVEZETŐ
SEBESTÉNY FERENC DLA

KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEK AKKOR ÉS MOST

Egy típusépület változatai
Kőbányán, Vácott és Gödöllőn

#kultúrház #állami_tervezőiroda #ideológia #típusterv_katalógus
#előregyártás #identitás #közösség #alternatív_színház #univáz
#kompakt #átlátható #befogadó_színház #megújulás #előregedés
#funkcióváltás #immaterializálódás #kapcsolat

Jelen dolgozat a magyarországi kulturális épületállomány 1945-1990 között bekövetkező változásainak főbb vonásait kívánja bemutatni a többfunkciós művelődési házakat létrehozó felfogás lényeges elemeinek ismertetésével. Tömeges építésük a rövid szocreál korszak után, a '60-as és '70-es évekre esik, ebben az időszakban jellegük, funkcionális rendjük a változó igényeknek megfelelően többször módosult. A dolgozatban egy olyan típustervet elemzek, mely három változatban is megépült, ezek a létesítmények ma Gödöllőn, Vácott és Kőbányán láthatók. Közülük az utolsóval foglalkoztam részletesen. Nyomon követem a ház elmúlt negyven évében bekövetkezett változásokat, valamint formatervező mérnök mesterszakos hallgatók diplomamunkái alapján vizsgálom az épület kisléptékű beavatkozásainak lehetőségét, létjogosultságát. Áttekintem jelenlegi funkcionális rendjét és alternatív használati lehetőségeit.

ELŐZMÉNYEK ÉS FŐBB KORSZAKOK: 1945-TŐL MAIG

A második világháború utáni újjáépítési időszakot nagymértékben meghatározta az újonnan alakult politikai, kultúrpolitikai és társadalmi rend. Nemcsak az épületek stílusára vonatkozóan születtek irányadó koncepciók, hanem a hétköznapi emberek kultúrával való találkozásainak helyét idejét és gyakoriságát is igyekeztek szabályozni. A közösségi találkozások szinterei falun hagyományosan a fonók, a pajták és a csűrök voltak.¹ A 19. század második felétől létező munkásotthonok² mintájára jöhettek létre a különböző méretű, típusú és funkciójú művelődési házak.³ A második világháború után az állami irányítás alá vont épületek a tömegkultúra, a közösségi élet és nem mellesleg a pártrendezvények (politikai és kulturális kontroll) színteréül is szolgáltak. Első bástyái egy nagy közösségi és néhány csoportszobával rendelkező, színpadtechnika nélküli művelődési és kultúrházak voltak.

1948-tól az állami tervezőirodába szervezett építész társadalomnak támogatnia kellett az vezető politikai rend által preferált ideológiát és kultúra-felfogást szolgáló építészeti programot. Az 1951-ben született törvényjavaslat célja egy ideológiailag egységes szocialista intézményhálózat létrehozása volt, amely az elképzelések szerint lakhelytől függetlenül mindenkihez eljuttatja a kultúra lehetőségét. Ahogy erről a kor egyik meghatározó művelődéspolitikusa, Köpeczi Béla visszatekintve fogalmazott: „A kulturális forradalom célja a korábbi uralkodó osztályok, kiváltságos rétegek monopóliumának megszüntetése, a munkások és a parasztok számára a művelődési lehetőségek megteremtése, a marxista világnézet terjesztése, a tudomány támogatása, a szocialista művészet kifejllesztése és új szocialista értelmiség kialakítása volt.”⁴

E forradalminak szánt változások jellemzésére használt kifejezések, mint a „marxista világnézet”, a „szocialista művészet”, a „szocialista értelmiség” az állam által kommunikált ideológiát tükrözi. A tömeges építkezésekhez típustervek használatát irányozták elő: már az 1950-es években elkészültek az első épülettípusokra lebontott típusterv katalógusok Farkasdy Zoltán, Zalaváry Lajos szerkesztésével (1951-52), melyeket aztán 1960-ig további, „Művelődésügyi típustervek katalógusa” című kiadványok követtek. A Tervezésfejlesztési és Típustervező Intézet (később: TTI) a tömegesen épülő középületekre típustervet, majd ajánlott terveket dolgozott ki. A létesítmények jellemzően hagyományos (tégla) és 1966-tól blokkos, üzemen előregyártott építéstechnológiával épültek fel. Azonban a nagyfokú előregyártás és tipizálás nem mindig adott lehetőséget a különböző típusú téri igények maradéktalan kielégítésére. A TTI után a KÖZTI (Középülettervező Vállalat), a Lakóterv (Lakó és Kommunális Épületeket Tervező Vállalat) és az Iparterv (Ipari Épülettervező Vállalat) is saját típusterveket dolgozott ki, vagy együttműködtek azok kifejllesztésében.⁵

1960-1990-ES ÉVEK

Az 1960-as években végbement technológiai és társadalmi változások következtében a lakosság kulturális érdeklődése nagymértékben megváltozott.⁶ 1960-ban Magyarországon 104.000 db TV műsor előfizetés és 53.000 db eladott TV készülék volt. A Magyar Rádió és Televízió a hét hat napján sugárzott adást.⁷ A kultúrház is sokszor szolgált közös TV-nézés, kártyajátékok, rádióhallgatás színteréül.⁸ Az 1970-es években vidéken a nem besorolhatónak minősített⁹ intézmények fokozatosan állami támogatás nélkül, önfenntartó módon üzemeltek tovább.

1. K. HORVÁTH Zsolt: Üresedés. A régi kulturális terek átalakulása Budapesten. In: Timár Katalin (szerk.): *Andreas Fogarasi: Kultur und Freizeit. Magyar Pavilion, Giardino di Castello, Velenca*. 52. Velencai Nemzetközi Képzőművészeti Biennálé. Budapest: Műcsarnok, 2007, 29.

2. A 19. század végétől országszerte alakultak ki osztrák mintára a munkásokat tömörítő szakszervezetek. Közösségi eseményeiket kezdetben vendéglőkben, különtermekben tartották. Ezek épületei lettek a szakszervezet közös programjait, valamint a dolgozók lakhatását biztosító munkásotthonok. Budapesti példák: csepeli Munkásotthon, józsefvárosi Ganz-Mávag Művelődési Központ, Magdolna utcai Vasas-székház.

#kultúrház

#ideológia

#típusterv_katalógus

#állami_tervezőiroda

3: Id. JANÁKY István: Hódmezővásárhelyi Kultúrotthon (modern, 1948). Reprezentatív szocreal művelődési házak épültek Várpalotán, Tolnában, Angyalföldön, Dunaújvárosban, Kecskeméten, stb.

4: KÖPECZI Béla: A magyar kultúra harminc éve 1945-1975. *Magyar Elektronikus Könyvtár*. <http://mek.oszk.hu/07000/07044/07044.htm#12> (Utolsó letöltés: 2017. 05. 05.)

5: JENEY Lajos DLA – SCHÉRY Gábor: *Magyar tervezőirodák története*. Budapest: Építésügyi Tájékoztatói Központ, 2001, 193-220; 337-345.

6: FÖLDIÁK András: A magyar művelődési intézet ötven évének öt korszakáról. *Elektronikus Periodika Adatbázis*, 1996. http://epa.oszk.hu/01300/01306/00043/pdf/EPA01306_Szin_1996_01_02_002-007.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 05. 05.)

7: mek.oszk.hu/02100/02185/html/516.html

8: K. HORVÁTH i.m., 29.

#előregyártás

9. Besorolhatónak minősítették a valamilyen funkciót betöltő (I: művelődési központ, II: művelődési ház, III: klubkönyvtár) közösségi épületet. A nem besorolható intézményeket általában a helyi szervezetek, szakszervezetek használták.

10. Faluház: a lakosság általános érdeklődését, és szórakozását kielégíteni vágyó közösségi épületek, a területre jellemző építészeti stílusban. BEKE Márton – DITZENDY Károly Arisztid: *Integrált közösségi és szolgáltató terek. Módszertani kézikönyv*. 2008, 13. <http://mek.oszk.hu/07900/07917/07917.pdf> (Utolsó letöltés: 2017. 06. 07.)

11. Hofer Miklós: szentendrei könyvtár és művelődési ház (1968-69); Varga Levente – Jurcsik Károly: orgoványi művelődési ház és könyvtár (1968); Makovecz Imre: sárospataki művelődési ház és könyvtár (1972), zalaszentlászlói faluház (1985); Bán Ferenc: nyíregyházi művelődési ház (1981); Ferencz István: újpesti művelődési központ (1986); stb.

12. TURJÁNYI-PAPP Melinda: Szrogh György (mai magyar művészet). Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1976. (részletesebben erről: Géczy Zsuzsa Oktatási terek építészete című tanulmányában.)

13. *Magyar Építőipar*, 1982/1-2, 32-33.

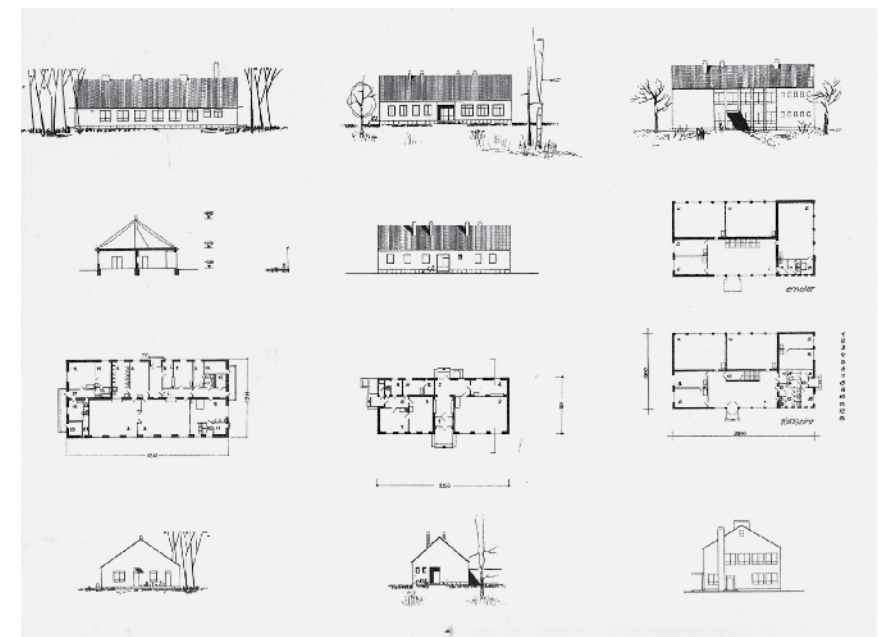
[1-2] A szentendrei művelődési ház és az orgoványi művelődési központ

[3] Balról jobbra: Kiss István: 50 fős óvoda (1959); Reischl Péter: 1 tantermes iskola (1959); Kiss István 4 tantermes iskola (1959);

Ekkor már volt technikai lehetőség az új, a társadalmi igényeknek jobban megfelelő épületek építésére és a régiak átépítésére. Azonban sokszor ezekről az új épületekről (vidéken faluházakról¹⁰) is elmondható, hogy a kivitelezésre rendelkezésre álló idő szűk voltából és a típustervek csekély adaptációs képességéből adódóan nem tudtak tökéletesen megfelelni új funkciójuknak. A tömeges építés és a meghatározott funkcionális rend ellenére néhány egyedi épület előremutató és napjainkig magas építészeti minőséget képvisel.¹¹ A kor építési és gazdasági kultúráját az jellemzi, hogy a nagy volumenű tervek sokszor hiányosan, vagy erős kompromisszumok árán tudtak csak megvalósulni, az épületek bekerülési költségei sokszor a tervezett többszörösére rúgtak. A nagyfokú előregyártásra alapozó építészeti tervezést a kivitelezés minősége nem tudta követni. Van, ahonnan a nagyterem hangszigetelése maradt ki, van, ahol a légkondicionálás, vagy éppen a szellőztetés hiányzik teljes mértékben.

A létrehozott kultúrházak meghatározó voltát a következő számok egyértelműen bizonyítják: 1966-1970 között a meglévő 6757 közművelődési könyvtár közül 2571, 4033 filmszínház közül pedig 2290 kultúrházban volt. Ugyanakkor a kultúrházak jellege és funkciója fokozatosan differenciálódott. A többfunkciós üzemeltetés, az átalakuló életmód mentén az épületek is módosultak. Így lehet, hogy sokszor egy épületbe került a színház, a mozi, a könyvtár és a kiállítóter is. Mindemellett néhány oktatási létesítmények tervezésére specializálódó építész (Jeney Lajos, Szrogh György, stb.) részéről megfogalmazódott az az igény is, miszerint olyan komplex művelődési intézmények építésére lenne szükség, amelyek ötvöznék a nevelési és kulturális funkciókat, tehát az óvoda, az iskola is a művelődési házban lenne.¹² Az ezen elveken alapuló tervek nagyrészt papíron maradtak.

A kulturális változások nyomán a tervezőknek a színházterem mellett kisebb foglalkoztató helyiségek, valamint egy, az épülethez kapcsolódó nagyméretű könyvtár számára is teret kellett biztosítani. Az irányelvek a kistermes funkciókat szolgáló terek kiterjedését a nagyterem méretének másfélszeresében határozták meg.¹³ Funkciójából adódóan továbbra is a színházterem volt az épületek magja, ezért elhelyezése jól átlátható megoldásokat kívánt a tervezőktől.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

SZERZŐ
TARCALI DÁVID

TÉMAVEZETŐ
RÉPÁS FERENC DLA

MAGYARORSZÁGI BÚTORTERVEZÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

1945-1965

#modern_környezetkultúra #giccs #típusbútor #nehézkés_műbútor
#silány_minőség #széria_bútor #eames #saarinen #dieter_rams
#wegner #finn_juhl #típusbútor #típuslakás

A mai építészoktatásból számos helyen kimarad a bútorok megismerése és tervezése, pedig a téma fontosságát jelzi, hogy a terület klasszikusainak tekinthető Kozma Lajos és Kaesz Gyula mellett a második világháborút követően jelentős építészeti munkákat jegyző Gádoros Lajos szerint is építészetünk szerves része tárgykultúránk ismerete.

Tanulmányomban az 1945-1965 közötti időszak hazai bútortervezését mutatom be. A tárgyalt korszakban a bútortervezés és bútorgyártás megváltozásának legfőbb indikátora az új társadalmi, gazdasági és termelési rendszer kialakulása mellett a lakhatási problémákra adandó válaszok keresése és a típuslakásokban történő gondolkodás volt. Ezek az igények generálták a kisiparosok gyárakba tömörülését és a szériatermelés elindítását. A tervezők számára az új helyzet számos kísérletezésnek, forma- és anyagkeresésnek, a hagyományos népi vonaltól történő elszakadásnak adott teret.

A tömegtermelésre való berendezkedés, valamint a mennyiségi mutatók erőltetése nagyban hozzájárult a tervezői szemléletmód változásához. A tervezőknek meg kellett ismerkedniük a gyártás alapjául szolgáló eszköz-készlettel, hiszen a terv és az ipari környezet nyújtotta lehetőségek közt iterálva született meg egy-egy bútor prototípusa, ami sok további finomítás és változat után került szériagyártásra.

A korszak hazai és külföldi tervezőinek és termékeinek párhuzamba állításából kirajzolódik, hogy a hazai szakemberek tervezői kvalitásai sok esetben nem maradtak el fontos nyugati kortársaikétól, és hasonló trendek jelentek meg munkáikban. Előnyt a nyugati tervezők számára a vállalkozói háttér és a megrendelői kör piac által irányított kapcsolata jelentett.

BEVEZETÉS

Az épített környezetünkbe ágyazott kisleptékű elemek, így például a bútorok, használati tárgyak és dísz tárgyak segítségével hiteles képet tudunk adni egy-egy korszakról. Bútoraink illeszkednek az épületek belső tereibe, beékelődnek az építészeti egységek köztereibe, gazdagítják, kiegészítik azokat. Ezek az iparművészeti alkotások azok, amelyek kontextusukból kiszakítva is meg tudnak idézni egy-egy korszakot, mivel e bútorok, tárgyak, építészeti emlékeinkhez hasonlóan magukon hordozzák és közvetítik a korra jellemző gondolkodásmódot és használati mintákat. Az anyaghasználat és a funkció találkozási pontja, formává transzformálása a korszak finom narrációját képviseli. Lakókörnyezetünk terek és tárgyak kölcsönös kapcsolatán alapszik: tér nélkül a tárgyak nem képesek funkciójukat betölteni, és a tér sem képes önmagában, tárgyak nélkül környezetként szolgálni.

Gyakorló építészként azt gondolom, hogy építészeti elemzések és kutatások mellett fontos a korábbi korok s a minket körülvevő kortárs bútorok ismerete. A bútorok és tárgyak elemzése mellett a tervezői habitus, a korra jellemző ábrázolásmód és eszközkészlet, a gondolatmenetek és problémamegoldások megismerése, valamint az alkotók nemzetközi palettán történő elhelyezése egyaránt fontos számomra. Az 1945 és 1965 közötti magyarországi helyzet azért elemzést igénylő korszak, mert iparművészeink és formatervezőink számára ekkor kezdtek meg kialakítani a szériagyártáshoz szükséges ipari hátteret. A bútoripar államosítása után elkezdték a mindenki számára elérhető típus-bútorok tervezését és gyártását. 50-60 évvel később hazánkban, ma is hasonló kihívások elé állít a tervezés, ugyanolyan funkcionális igényekre keressük a legjobb megoldást, hasonló tervezési módszerekkel élünk, és felfedezünk rég felfedezett technikákat és anyaghasználatokat.

Kutatásom fókuszában tehát a második világháborút követő két évtized (1945-1965) magyar bútortervezése áll. Fel kívánom térképezni, hogy mik voltak a tervezők elsődleges feladatai, illetve nemzetközi példákon kívánom bemutatni, hogy milyen volt a magyar ipari formatervezés helyzete.

A háború utáni korszak mélyebb megértéséhez az azt megelőző évekhez is vissza kell nyúlnunk. Egyrészt, mivel a háború után az időszakot meghatározó, élenjáró tervezői gárda tagjai a modern mozgalom követői közül kerültek ki. Másrészt pedig mert a háború utáni években nehézségekkel küszködő gyárak többnyire meglévő sablonjaikat, készleteiket használták fel a termelés során. Igazán új termékek csak 1948-ban jelentek meg a piacon.¹

Kaesz Gyula, Hornicsek László, Király József és Gábrriel Frigyes mind a korszak vezető építész, belsőépítész és formatervezői körének meghatározó szereplői. Munkásságukkal és tiszta tervezési hitvallásukkal – mely a modern környezet-kultúra definiálása és népszerűsítése mellett a minőséget és a gondosan megválasztott anyaghasználatot hirdette – nemcsak közvetlen tanítványait, de a következő generációkat is képesek voltak inspirálni. Törekvésük sikerességét mutatja, hogy az (1948-ban főiskolai címet elnyerő) Iparművészeti Főiskolán 1955-től kísérleti jelleggel Dózsa-Farkas András vezetésével megkezdődött az ipari formatervezők képzése.² Az intenzív oktatási tevékenységüknek – és időnkénti

1. ERNYEY Gyula: *Tárgyvilágunk 1896-1996.* Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 1998, 55.

2. ERNYEY Gyula: *Az ipari forma története Magyarországon.* Budapest: Akadémia Kiadó, 1974, 47.

#modern_környezetkultúra

közéleti szerepvállalásuknak köszönhetően – az említett tervezők nagyban hozzájárultak a minőségi típusok iránti igények fejlesztéséhez. A Kaesz Gyula által meghatározott „szellemi tisztulás” folytatódott, de nyomai a gyakorlatban csak később jelentkeztek. A létrejött főiskolai képzés mellett iparművészetünk fejlődését nagyban előmozdította az 1954-ben megalakult Iparművészeti Tanács. Munkája főként a szériatermékek minőségének javítása, a belföldi és az exportcikkek színvonalának emelése, valamint a kereskedelem és a termelés összefogása volt. 1956 után a szakpolitika stíluskérdésekben szinte teljes függetlenséget adott az iparművészeknek. A politika célkitűzései között elsősorban a giccs elleni küzdelem, a kispolgári ízlés formálása és nem utolsósorban a kibontakozó lakhatási problémák orvoslására típusbútor-tervek létrehozása és tömeges gyártása szerepeltek. Az 1965-ben a Műcsarnokban rendezett V. Iparművészeti Kiállítás az elmúlt húsz év fejlődésének sikeresnek ítélt összegzését jelentette. A hagyományos iparművészeti ágazatok mellett megjelentek az ipari tervezés eredményei, a szériagyártott tárgyak és bútorok, így érthető, hogy többek közt a Panni fal és a Gábrriel szék hamar ismertté és népszerűvé váltak.⁴

A TÍPUSBÚTOROK KIALAKULÁSA

A lakásigények kielégítése Európa-szerte fontos cél lett a második világháború után. Budapesten mintegy 125 000 szobaegység pusztult el, így okkal merült fel a típusbútor szorgalmazóban, hogy a helyreállítás csak a bútoripar nagyarányú fejlesztésével, szériagyártással és a szakma szerepvállalásával lehet sikeres.⁴

A lakókörnyezet fogalma átalakult, itthon a megszokott többfunkciós szobák helyett funkciók szerint differenciált belső terekre volt szüksége a háború utáni, modern kor emberének. Mindenki számára elérhető multifunkciós bútorok jelentek meg, a kulcsszó pedig a sorozatgyártás – sorozatban gyárthatóság ipari körülmények között – és a „*beépített*” bútor lett.

A nemzetközi modern mozgalom, élén Le Corbusier-vel már az 1920-as évektől kezdve megfogalmazta a tömeggyártás szükségességét. Az új építészet felé c. nagyhatású könyvében Le Corbusier úgy fogalmazott, hogy a lakhatási problémákat csakis a sorozatban gyártás, a sorozatban gyártott házak létrejötte tudja orvosolni. Ez a sorozatgyártás olyan elemzéseken és kísérletezéseken kell, hogy alapuljon, melyek hozzájárulnak a társadalom egyensúlyának fenntartásához. A nagyipari körülmények megteremtésével pedig e házak elemei előregyárthatóvá válnak.⁵

Hazánkban a második világháborút követő években, amikor még nem volt szó típuslakásról és tömeges lakásépítésről, vezető építészeink már szükségesnek tartották a nagyipari bútorok tipizálását. A köztudatban a „típusbútor” negatív jelentéssel bírt a kisipari, jellemzően túldíszített bútorokkal szemben. A nagyipari termelés elindítása mellett elsődleges feladat lett a közízlés nevelése, a típus szó rossz felhangjának megváltoztatása, helyette a minőségi, modern, funkcionális jelzőkkel igyekeztek a fogalomhoz társítani. E cél eléréséhez az egyedüli jó megoldást a műbútoros műhelyekkel történő szakítás és a helyükre lépő korszerű, nagy mennyiségeket is ellátó, ipari gyártást szolgáló bútorgyárak létrehozása

#giccs

#típusbútor

3. ERNYEY (1998) i.m., 60.

4. TASNÁDI Attila: *Nagyipari bútortervezés-és gyártás Magyarországon 1945-1990.* Budapest: Orpheusz Könyvek, 2009.

5. LE CORBUSIER: *Új építészet felé.* Budapest: Corvina kiadó, 1981.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

TÍPUS ÉS/VAGY EGYEDI? HELY, RÉGIÓ, IDENTITÁS

Típus vagy egyedi: ez az általános, s ugyanakkor a korra mélyen jellemző kettősség, illetve dilemma állt Bordás Mónika és Juhász Ágnes munkájának középpontjában. Bordás kifejezetten ezt a témakört vizsgálta, kitérve a fogalmak korszakos jelentéseire és változásaira, s konkrét példaként Jurcsik Károly és Varga Levente munkáival foglalkozott. Juhász Ágnes Kerényi József olyan kecskeméti munkáit elemezte, amelyekben a hely, a kontextus, tehát az egyedi iránti érzékenység fejeződött ki. Kettejük közös projektje, az orgoványi művelődési ház ötvözi a típus és egyedi épület vonásait, hiszen típustervként indult, s helyi anyagokból és munkával előállított egyedi épület lett belőle. Jó kiegészítés ehhez Bedecs-Varga Éva rövid szövege a paksi tulipános házakról. Végül Haba Péter nagyobb tanulmánya a szakmában a korszakban magasra értékelt ipari építészet megítéléséről és változó (ön)képéről, identitásáról szól.

214

Bordás Mónika

**TÍPUS VS EGYEDI. JURCSIK KÁROLY ÉS VARGA LEVENTE
1967-79 KÖZÖTTI MUNKÁINAK PÉLDÁJÁN**

228

Bordás Mónika

**MAI SZEMMEL: SZEKSZÁRD VÁROSKÖZPONT,
VEGYES RENDELTETÉSŰ IRODAHÁZAK ÉS ÁRUHÁZ**

230

Bordás Mónika – Juhász Ágnes

ORGOVÁNYI MŰVELŐDÉSI HÁZ

240

Bordás Mónika – Juhász Ágnes

**AZ ÉPÍTÉSZETI LELKÜLET LENYOMATA. BESZÉLGETÉS
VARGA LEVENTÉVEL AZ ORGOVÁNYI MŰVELŐDÉSI HÁZRÓL**

244

Juhász Ágnes

**REHABILITÁCIÓ KECSKEMÉTEN.
KERÉNYI JÓZSEF HAT MUNKÁJÁRÓL**

256

Bedecs-Varga Éva

**„TULIPÁNOS HÁZAK”,
PAKSI ATOMERŐMŰ LAKÓTELEP**

258

Haba Péter PhD

**RÉTEGZŐDŐ EMLÉKEZET. A MAGYAR IPARI ÉPÍTÉSZET
(ÖN)KÉPEI 1948-TÓL NAPJAINKIG**

TÍPUS VS EGYEDI

Jurcsik Károly és Varga Levente
1967-79 közötti munkáinak példáján

#társadalmi_változások #gazdasági_változások #előregyártás
#szabványosítás #új_építéstechnológiák #típustervező_intézet
#államszocializmus #bonta_jános #cserba_dezső #csordás_tibor
#tenke_tibor #skandináv_minta #angol_minta #hagyományos_építéstechnológia #hely_iránti_érzékenység #harmonikus_anyaghasználat #panel #paneles_rendszerek #alapegységekből_felépülő_rendszer #prototípus #hely #idő #modul

Magyarországon a második világháborút követő időszakban az építészet alakulását a legnagyobb mértékben a gazdasági és politikai szempontok érvényesítése határozta meg. Az épületállományban bekövetkezett nagyméretű pusztulás pótlása és az új építési igények kielégítése nemcsak az építőipar szükséges átalakítását és fejlesztését vonta maga után, hanem a tervezésben is újfajta eszközökkel és módszerekkel, minél rövidebb idő alatt, azonos feltételek keretében kellett készíteni a terveket. Így az építőipari tömegtermelés szolgálatába állított építészetben egyre nagyobb teret nyert az előregyártás, a tipizálás és a típustervezés. E problémakör meghatározó időszakát jelentették az 1960-80-as évek, melynek vizsgálata áll tanulmányom középpontjában.

Esettanulmányomban Jurcsik Károly és Varga Levente 1967-79 közötti szakmai tevékenységén keresztül mutatom be a kor problémáit és dilemmáit, a központilag elrendelt tömegtermelés és tipizálás hatását az építész tervezői gyakorlatra. Választásomat a kiemelkedő építészeti tevékenységükön túl az indokolja, hogy a megjelölt időszakban végbement változások és ezek hatása jól nyomon követhető alkotásaikon. Az 1960-as évek második felében, illetve a 70-es évek elején egyértelmű váltás figyelhető meg építészetünkben, mert ekkor már érvényesültek az 1964. évi III. törvény, valamint az 1/1969. (I. 8.) sz. ÉVM rendelet típustervek készíttetésére és alkalmazására vonatkozó rendelkezései. A két építész munkásságából kiválasztott épületek elemzésével bemutatható a politikai és gazdasági kényszerhelyzet hatása a tervezők szakmai pályájának alakulására, de az is leolvasható alkotásaikról, hogy mik azok a meghatározó, személyes alkotói jegyek, építészeti hozzáállást tükröző elvek, amelyek nem változnak, beszéljünk akár egyedi, akár típustervezésről.

Hazánk tömegtermelési időszakának vizsgálata és értékelése több szempontból is fontos lehet építészetünkben, hiszen olyan általános érvényű kérdéseket vet fel, amelyek ma is aktuálisak, emellett ennek a kornak a produktumai épített örökségünk jelentős részét képezik, amelynek problémáival foglalkoznunk kell.

TÖMEGTERMELÉS ÉS TIPIZÁLÁS

Hazánkban a központosított hatalom által kötelezővé tett títustervezés a korszakra jellemző kérdéskörként vizsgálható az 50-es évek második felétől egészen az 1980-as évekig. Azon túl, hogy politikai és gazdasági események és érdekek is befolyásolták kialakulását, majd változásait, építészeti elméleti és gyakorlati oldalról is megjelent az idő- és költséghatékonyságot elsődleges szempontként kezelő tipizálás kiterjesztése, és megfogalmazódtak az alkalmazhatósági körét, előnyeit és hátrányait érintő kérdések.

Az építészet alakulását minden esetben befolyásolják az adott kor társadalmi és gazdasági változásai, így érdemes röviden áttekintenünk, hogy nálunk milyen tényezők alakították a megjelölt időszakban a tervezési és megvalósulási folyamatokat. Hazánkban a második világháborút követően a szovjet típusú berendezkedés által előírt elvek és gazdasági iránymutatások érvényesültek. Már 1949-ben a minisztertanács előírta a lakóházak, valamint az ipari és kulturális létesítmények szerkezeteire, fontosabb jellemzőire vonatkozó tervezési normáknak, illetve az épületek títusterveinek kidolgozását. 1949-ben és 1950-ben számos títustervet hagytak jóvá, mi több, 1953-ban az Építésügyi Minisztérium úgy rendelkezett, hogy a lakótelepek döntő hányadát ismétlődő házegységekből kell felépíteni. Nagy hatást gyakorolt az építőiparra és az építészet további alakulására előbb a szocialista realizmus diktátuma, majd az 1954-ben elhangzott Hruscsov beszéd, mely megerősítette a tömegtermelés és előregyártás, ezzel egyidejűleg a tipizálás és szabványosítás szükségességét.

Ez az irány nagy változásokat hozott a tervezőirodák munkájában, bár viszonylag lassan, elnyúlóan hatott a tervekre. Sok műteremben a títustervek mellett az egyedi tervek készítése folytatódott, de elsősorban az új építéstechnológiák és anyagok alkalmazásával. A megkezdett folyamatban az 1956-os forradalom bizonyos változásokat hozott: pár évig fellendült az építőipar, a tervezésben egyfajta szabadság érvényesült, ugyanakkor a tipizálás kérdése napirenden maradt. Az építés és az építéstervezés gyakorlatában, módszereiben végbement változások és építéspolitikai törekvések alapján a már több mint egy évtizede működő tervezővállalatok mellé megalapították 1961-ben a Títustervező Intézetet (TTI).¹ Azzal, hogy egyre nagyobb szerepet kapott az építésben az iparosítás és előregyártás, a tervezésben intézményesített formában is meg kellett teremteni ennek a feltételeit, előkészítését, amit az átfogó méret- és szerkezetegységesítéssel és tipizálással értek el. A TTI a többi tervezővállalatban folyó títustervezési tevékenységet koordinálta és ellenőrizte, emellett programokat dolgozott ki, kutató és tervezési feladatokat is ellátott. Egészen 1968-ig az új gazdasági mechanizmus meghirdetéséig „*az állami beruházásban tömegesen épülő épületfajtákat títustervek alapján kellett építeni*”,² mely elsősorban a lakásépítést érintette, de kiterjedt tömegesen építendő középületekre is. '68-tól ez a kötelező alkalmazás szabadabbá vált, megindult egyfajta decentralizálási folyamat is, bár a kivitelező vállalatok továbbra is erőltették a títustervek és típuselemek használatát, mivel előregyártó gépsoraikat ezekre állították be.

Ez a módszer már a 19. század második felében megjelent (a vasúthálózatok gyorsütemű kiépítése során szükséges kiszolgáló épületek típusmegoldásaival). Nyugat-Európában a 20. század elején bontakozott ki az épületszerkezetek és építési technológiák racionalizálására, egységesítésére, a hagyományos

#társadalmi_változások

#gazdasági_változások

1. Későbbi nevén Tervezésfejlesztési és Títustervező Intézet

2. SCHÉRY Gábor (főszerk.): A magyar tervezőirodák története. Budapest: Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft., 2001, 338.

#előregyártás #szabványosítás

#új_építéstechnológiák

#títustervező_intézet

#államszocializmus

A TÍPUSTERVEZÉS JOGSZABÁLYI HÁTTERE

1964. évi III. törvény 43. §-a a típus-tervezésre vonatkozóan előírta, hogy: „(1) A többször ismétlődő, azonos vagy hasonló rendeltetésű szerkezetekre, építményrészekre (szekciókra) építményekre títusterveket kell készíteni. (2) A títustervek alkalmazása állami szervek építkezései esetén kötelező; jogszabály más építetők építkezései tekintetében is elrendelheti a títustervek kötelező alkalmazását.” Emellett a miniszteri indoklás kitér arra, hogy az előírányzott építkezésekhez szükséges tervek kellő időben és minőségben való elkészítését csak títustervek alkalmazásával lehet biztosítani, valamint hogy a tervek elkészítése során figyelemmel kell lenni arra, „*hogy az építkezésekhez szükséges építőanyagok és szerkezetek kellő mennyiségben csak nagyüzemi gyártással állíthatók elő, ennek pedig előfeltétele az igények tervszerű felmérése és a termékek széles körű felhasználása.*” A részletes szabályozás pedig előírta, hogy az olyan állami beruházások esetén, amelyekre van jóváhagyott títusterv, nem lehet egyedi tervet készíteni.³

#bonta_jános #cserba_dezső

#csordás_tibor #tenke_tibor

3. SCHÉRY Gábor – KOVÁCS Imre (szerk.): Évek, művek, alkotók. Ybl Miklós-díjasok és műveik 1953-1994. Budapest: Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft., 1995, 314.

4. Uo.

5. CSERBA Dezső: A tervezőépítészet feladata társadalmunkban. Magyar Építőművészet, 1964/4, 64.

építési technikák felváltására, fejlesztésére irányuló folyamat. Títustervek készítése mellett jellemzően két meghatározó érv hozható fel: egyrésztől a lokális problémákra egységes építészeti minőségű választ tudnak adni (például hazánkban a 20-as évek vidéki és tanyasi iskoláinak títustervei), ahol nem feltétlenül a technológián, hanem az építészeti karakteren van a hangsúly, másrészt pedig megoldást kínálnak a tömegesen jelentkező, mennyiségi igényekre. Az utóbbi esetben a tipizálás hangsúlya az építéstechnológiára, annak egységesítésére koncentrál, jellemzően gazdasági szempontokat előnyben részesítve. Az 1956 és 1980 közötti időszak tömegtermelése ennek megfelelően értelmezte és alakította a títustervezés és tipizálás fogalmát: „*A títustervezés az épületek tervezésénél alkalmazott sajátos módszer amelynek célja a jelentős számban ismétlődő feladatok azonos megoldása.*”⁴ Az államszocializmusban kibontakozó tömeges lakásépítésben ez a fajta módszer került előtérbe, vagyis az építészeti, humánus, érzelmi és értelmi tényezőkkel szemben a gazdasági és politikai eredmények kizárólagos szem előtt tartása érvényesült.

Már az ötvenes évektől kezdődően a hazai építész szakmát mind elméleti, mind gyakorlati oldalról foglalkoztatta és megmozgatta ennek a sajátos közegbe ágyazott kérdéskörnek a tárgyalása. Számos építész fogalmazta meg érveit a títustervezéssel kapcsolatban építészeti folyóiratokban, konferenciákon vagy hosszabb írásokban, és emellett az elvek, a támogató, illetve elutasító gondolatok a tervekben is megjelentek. (A publikációk elemzése, vagy olvasása közben nem látható tisztán, hogy az azokban közölt érvek vagy óvatos kritikák mennyire voltak őszinte és valós vélemények vagy cenzúrázott, módosított állásfoglalások.)

„Az ország ügye és az építészet ügye egy, céljuk is azonos: az ember. A technika nem cél, a tömegtermelés és ezzel a gazdaságosság is csupán eszköz... Az anyagi, ipar-technikai fejlesztésnek végeredményben az emberi kultúra legyen a nyertese, ha ezt nem hihetnénk legalább mi, tervező-építészek, akkor nem látnánk értelmét sem, hogy mesterségünket folytassuk.”⁵ Cserba Dezső gondolatai jól leírják, hogy a nemes cél, a társadalmi igények kielégítése érdekében, a tömegtermelés és a tipizálás adta lehetőségeket ki kell, és fel kell használni. Többek között Tenke Tibor, Csordás Tibor és Bonta János írásaiból az derül ki, hogy olyan nézetek fogalmazódtak meg az iparosított, előregyártott elemekből való építés mellett, miszerint logikus, értelmi alapokon vizsgálva, a mennyiségi igények kielégítése érdekében a hagyományos építési technológiát az iparosított építésnek kell felváltania. Számos szakember előnynek tekintette, hogy a gépesített előregyártás során jól felszerelt üzemekben olyan azonos minőségű és típusú elemek gyárthatók, melyeket a helyszínen csak összeszerelő munka követ. Kiemelték, hogy ezáltal csökkenthető az élő munkaerő, hiszen a gyárakban és az építkezések helyszínén is sok esetben gépek helyettesítik a kétkezi munkát. Az előregyártással és a nagy elemek gépi mozgatásával és szerelésével pedig nemcsak az épületek azonos minősége biztosítható, hanem jelentős időt takarítanak meg. Mindezen felül számításokat és kutatásokat végeztek arra vonatkozóan, hogy így sokkal olcsóbban lehet építkezni (az állítás helytelensége később bebizonyosodott). Hangsúlyozták, hogy a tervezésben érvényesülhetnek a jól előkészített, kutatásokon alapuló, valós igények felmérését követő, prototípusokon tesztelt eredmények, így kiküszöbölve az egyedi és kísérletező tervezés hibáit és esetlegességét. Széles teret kaptak az olyan nézetek, miszerint az üzemi előregyártás és ezzel egyidejűleg a tipizálás gyorsabb, olcsóbb, egyszerű és azonos minőségű megvalósítást tesz lehetővé, mely jelentős eredményeket hozhat a kor megoldandó problémáit illetően.

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

SZERZŐ
JUHÁSZ ÁGNES

TÉMAVEZETŐ
NAGY MÁRTON DLA

REHABILITÁCIÓ KECSKEMÉTEN

Kerényi József hat munkájáról

#kötöttségek #mezőváros #értékmegőrzés #redukció
#társművészetek #kontextus #formakincs #közművelődés

A magyarországi II. világháború után kialakult épített környezet alaposabb megismerésének egyik módja az adott időszakban működő alkotók pályájának tanulmányozása, ezért kutatásom Kerényi József munkásságára irányul.

A világháborút követő évtizedekben komoly kihívást jelentett itthon és külföldön egyaránt a rehabilitáció. A meglévő épületállomány kezelése azonban nemcsak az értékmegőrzést, hanem a továbbépítés lehetőségét is magában hordozza. Ezt a szemléletmódot tükrözi Kerényi József kecskeméti tevékenysége, így a tanulmány fókuszában az építész pályájának egy meghatározott periódusa, az 1964-84 közötti időszak áll.

Kerényi József szemlélete szerint a települési értékeket (épített és természeti környezet, településszerkezet, kulturális létesítmények, stb.) meg kell őrizni, a meglévő épületállományt korszerűen kell hasznosítani és használni. Az építész ennek szellemében Kecskemét rehabilitációja során nemcsak a műemlékvédelemre és az építészeti értékek mentésére, hanem az újonnan születő épületek adott kulturális környezetbe illesztésére is törekedett.

A tanulmány olyan munkákat sorakoztat fel, amelyek különböző építészeti megoldásokkal mutatják be az épített környezet újraértelmezésében rejlő lehetőségeket, és ilyen módon reprezentálják Kerényi József sokszínű építészeti hozzáállását, mely a 60-as 70-es években felmerülő rehabilitációs kérdésekre máig érvényes válaszokat tudott adni Kecskeméten. A példák közös vonása, hogy alázatot mutatnak a hely mint jelentésteli közeg iránt, ugyanakkor a környezet sajátos problémái iránti érzékenységről tanúskodnak, és egyediséget mutatnak. A kutatómunka során elemeztük az egykori mezőváros, Kecskemét 60-as és 70-es évekbeli helyzetét, így az alföldi közeg kutatása háttéranyagként szolgálhat az Orgoványi Művelődési Központ Bordás Mónikával közösen készített rekonstrukciós javaslatához.

BEVEZETÉS

„KECSKEMÉTEN AZ VOLT A NAGY SZERENCSE, HOGY NEM VOLT PÉNZ.”¹

A háború utáni politikai és társadalmi helyzet számos kihívás elé állította az építészeteket, így szerepük és hatáskörük folyamatosan változott. Míg az 50-es években az építészet a hatalom reprezentálásának eszközeként kiemelt pozícióban volt, addig a 60-as évekre az ipari technológia és az állami beruházások kiszolgálójává vált. A központi irányítás elvárásai és a helyi adottságok együttesen olyan erős korlátokat jelentettek, melyeket nehezen lehetett autonóm építési hozzáállással kezelni. Pedig, ahogy a korszak vezető építészeti ideológusa és teoretikusa, Major Máté megfogalmazta „[a] kötöttségek ugyanis nagyjából azt jelentik az alkotó építésznek, mint a szigorú versmérték és a forma a költő számára: a kötöttségekkel való nehéz küzdelemben születnek meg az építészeti gondolatok legpontosabb, legmarkánsabb kifejezései.”²

Az újonnan épülő ipari központokban, mint például Salgótarjánban, az építészek a materiális és szerkezeti innovációkat felhasználva igyekeztek a tömeges lakásépítés elvárásainak eleget tenni, ezért sok esetben a tömegformálás és az építészeti eszköztár egyre sematikusabb lett, típustervek születtek megoldásként. Ezáltal az épületek nagy részében a műszaki oldal került előtérbe, az építészet művészi oldalának hangsúlyozására szinte csak a középületek kialakítása során adódott lehetőség. A mennyiségi kényszer által az épületek karakterének kidolgozásában mind kisebb szerepet játszottak a helyi adottságok. A beruházások mérete, a telephely/telek megválasztása gyakran a településszerkezetek torzulásához vezetett, maradandó károkat okozva ezzel a környezetben. Bár a pénzügyi forrásokból főleg a fejlesztendő iparvárosok részesültek, Kecskemét számára a megyeközpont szerepkör biztosított lehetőséget beruházásokra, még ha az említett iparvárosokhoz képest szűkösebb mértékben is. A 60-as éveket problémákkal teli erőltetett iparosítás és gyorsuló urbanizáció jellemezte. A nyomasztó lakáshiány enyhítésére sorra épültek a lakótelepek. A felmerülő téri és funkcionális igények kielégítése során az új épületek építése mellett a használaton kívüli épületek újraértelmezése, bővítése is előtérbe került, ezáltal felértékelődött a meglévő épületállomány. A hetvenes években a város felsőfokú besorolást kapott, a rehabilitálandó városközpontot bővítették, új intézményeket kellett elhelyezni a városszövetben (művészeti, kulturális intézmények, áruházak, bankok, stb.).

Kecskeméten az elsődleges kihívást a környezettel való kommunikáció, a helyi értékek közös értékelése, az értékek megóvása és továbbépítése jelentette. „A rehabilitációt sokan leszűkítve értelmezik: öreg épületek, muzeális értékek mentését értik alatta. Pedig ebbe a fogalomkörbe nemcsak az értékek őrzése, örökségünk védelme tartozik, hanem az is, hogy a születő új, ami megszületik, jellemző legyen az adott településre, annak kultúrájában szülessék meg.”³ Kerényi József építészeti tevékenységében az alkotó közeg és a helyi értékek kiemelt szerepet kaptak, ezért szemléletmódja kapcsolatba hozható a regionalizmussal. Ez a típusú hozzáállás területenként és időben is változatos építészeti megoldásokat hozott létre. Az adott hely kultúrájához elkötelezett regionalista irányoknak közös alapállítása, hogy az építész csak érzékeny látásmóddal, a hely szellemének

#kötöttségek

1. KRISKÓ János: Nekem egy egész városom van, „akit” szerethetek. Kerényi Józseffel Kriskó János beszélget. *Forrás*, 2014/11. <http://www.forrasfolyoirat.hu/1411/krisko.pdf> (Utolsó letöltés: 2017. 05. 08.)

2. MAJOR Máté: „Művészi szabadság és kötöttségek az építő művészetben”. In: Major Máté: *Az építészet új világa. Tanulmányok*. Budapest: Gondolat, 1969, 129.

3. KRISKÓ i.m.

#mezőváros

MEGÉPÜLT KECSKEMÉTI MUNKÁK

1965-1967
Szolgáltató Ház

1965-1974
Technika Háza
(volt zsinagóga újrahazsnosítása)

1968-1970
Bőrkörház

1965-1974
Kodály Intézet
(volt Ferences-kolostor újrahazsnosítása)

1971-1976
Kéttemplomköz
(volt Nyomda utca helyreállítása)

1971-1973
Szobrász műteremház

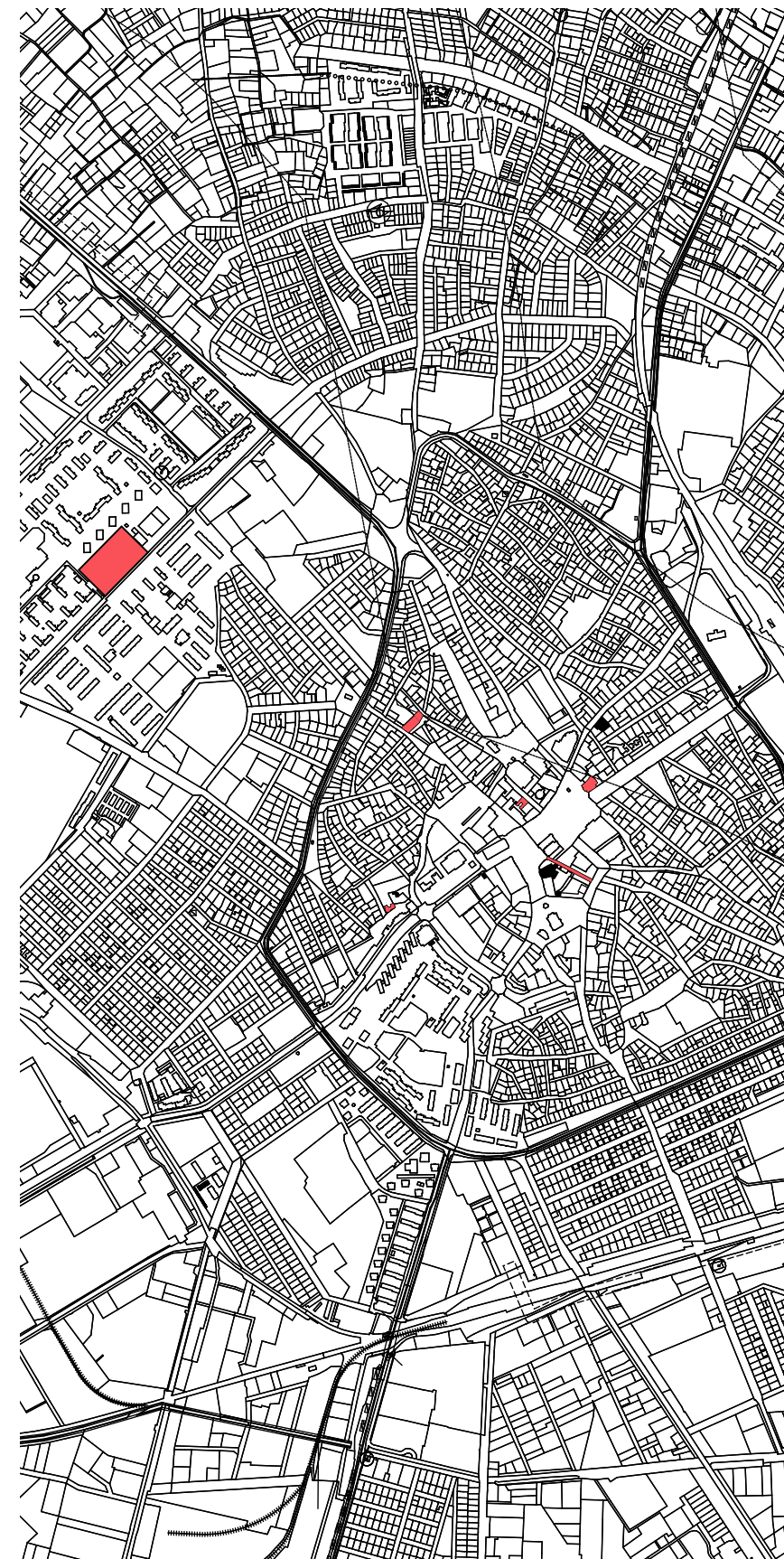
1973-76-82
Keramikus lakóház és stúdió

1973-1976
Naiv Művészetek Múzeuma
(volt Bánó-ház újrahazsnosítása)

1977
Kodály Intézet Könyvtára

1979-1982
Játékmúzeum

1979-1982
Rajzfilmstúdió

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

SZERZŐ
HABA PÉTER PHD

RÉTEGZŐDŐ EMLÉKEZET

A magyar ipari építészet (ön)képei 1948-tól napjainkig

#iparterv #emlékezetközösség #hőskor #történelmi_szem
#műhelyszellem #iparterv-iskola #szerkezeti_innováció
#szakmai_identitás #nimbusz #ideológiai_represszió #szocreál
#ellenállás #fotókánon #sikerágazat #propaganda #nyertes_pozíció
#formabontó_szellem #múlt

A háború utáni negyed század magyar ipari építésze és annak centruma, az Ipari Épülettervező Vállalat (IPARTERV) már az 1950-es évek elejétől mint sikerágazat, illetve mint különleges alkotóműhely értelmeződött a szakma egyre táguló köreiből. Ez a szakterület a technikai progresszivitás, a szellemi nyitottság és a szakmai szuverenitás szimbólumává vált, s mindazok a jelentős vívmányok, elismerések és kollektív élmények, melyek ezt az ideálképet igazolták, csakhamar egyfajta narratívává, az egész hazai építészsakma számára meghatározó „nagy történetté” álltak össze. Ez a narratíva a „szocialista iparosítás” által ösztönzött intenzív tervezőmunka, a „nagy közös ügy” közösségi emlékezetét önti formába, legalább három egymást követő IPARTERV-generáció szakmai identitását alapozva meg. A tanulmány arra keresi a választ, hogy miként alakulhatott ki e sajátos ideálkép és narratíva, s miként öltött új alakot a rendszerváltás után.

A második világháború utáni építészet kutatói az utóbbi években kritikus periódushoz érkeztek. Egyfelől a rendszerváltásig terjedő időszak egyre nagyobb szeletére tekinthetnek rá kellő történeti távlatból, miközben még az – egyre fogyatkozó számú – idős szemtanúk emlékeire is támaszkodhatnak: azon jelentős tervezők személyes világára, akik számára e távolodó évtizedek szinte élő valóságként léteznek. Másfelől a társadalom széles rétegeiben továbbra is negatív sztereotípiák alapján ítélik meg a szocialista korszak építészetét, jócskán nehezítve az emléktanyag összegyűjtését. **Végképp halaszthatatlanná vált tehát a fennmaradt dokumentumok megóvása és a szemtanúk emlékeinek rögzítése.**

E súlyos feladat szempontjából különösen fontos az az együttműködés, mely közel tíz évvel ezelőtt kezdődött a budapesti Műegyetem Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszéke és az IPARTERV Épülettervező Zrt. akkori vezetői között. A tanszék vezetője, Dobai János ekkoriban kezdeményezte a vállalat kivételesen gazdag hagyatékának rendezését és átfogó feldolgozását. Nem sokkal később, 2011–2012 folyamán a cég vezetősége felismerte, hogy a várható tulajdonosváltással összefüggésben sürgősen gondoskodnia kell a raktáraiban felhalmozódott nagy mennyiségű és rendkívüli történeti jelentőségű dokumentumanyag archiválásáról. A célok összetételalkoztak: hosszú egyeztetések után, 2013-ban a cég állami tulajdonú jogelődje, az Ipari Épülettervező Vállalat (IPARTERV) egykori munkatársai, Dobai János, Winkler Barnabás és Hajmási Péter létrehozták a (Modern) (Ipari) Építészetért Alapítványt, mely a részvénytársasággal kötött megegyezés alapján átvette a vállalat több mint 17.000 darabból álló (lényegében a teljes Rákosi- és Kádár-korszakbeli tervezőmunkát dokumentáló!) fotóarchívumát, értékes könyvtárát és ma már ritkaságszámba menő belső kiadványait.¹ Az 1950–1970-es években keletkezett tervdokumentációk és iratanyagok még az 1990-es években a Magyar Országos Levéltárba kerültek, a fennmaradó óriási rajzanyagot pedig az említett egyeztetések eredményeképpen a Lechner Lajos Tudásközpont archívumában helyezték el.

Az alapítvány tagjai – szűkös lehetőségeikhez mérten – maguk is igyekeznek gyarapítani a gyűjteményt a legidősebb kollégákkal készített életút-interjúkkal, a feledésbe merült, de mára forrásértékűvé vált régi építészeti-mérnöki szakirodalom felkutatásával, a még menthető iratlan „emléktöredékek” rögzítésével. Bár az alapítvány tevékenységéről szóló nyilatkozat elsősorban az IPARTERV-anyagok archiválását és kutatásának elősegítését emeli ki, hozzáteszi azt is, hogy a szervezet „mindezekén túl gyűjti, rendszerezi és megőrzi mindazokat a birtokába jutó vonatkozó dokumentumokat, melyek témájához [ti. a modern ipari építészet örökségéhez általánosságban – *a szerző*] kapcsolódnak.”² Az archívum anyaga azonban – a gyűjtőmunka korlátozottsága miatt – jelenleg kizárólag az IPARTERV-et képviseli, még ha a három alapító tudatában is van annak, hogy a rendszerváltás előtti évtizedekben az IPARTERV mellett számos technológiai tervezőintézet és regionális építésziroda is foglalkozott jelentős üzemi épületek tervezésével. Ez a helyzet mégis szerencsés, hiszen az IPARTERV tervezőtevékenysége és műszaki fejlesztőmunkája sokkal nagyobb mérvű és jelentősebb volt, mint az említett vállaltoké együttvéve. Ekképp a gyűjtemény a szocialista időszak magyar ipari építészetének „abszolút” szellemi centrumát és tervezőbázisát képező (s a rendszerváltásig a szakmai körök számára lényegében magával az ipari építészzel egyet jelentő) alkotóközösség hagyatékára alapozódhat.³ **A három „iparterves” mély elkötelezettségről tanúskodva úgy fogalmaz e kivételesen gazdag hagyaték kapcsán, hogy**

#iparterv

1. Az alapítvány céljait és működését összefoglaló nyilatkozatot ld.: miea.hu/index.html. Az alapító okiratot ld.: miea.hu/alapitvany.html. A szervezet alapítója Dobai János, kuratóriumának elnöke Winkler Barnabás, tagja Hajmási Péter. Az alapítvány által őrzött fotóarchívumban található kb. 17.000 papirkép mellett nagy mennyiségű (jelentős részben előhivatlan) fotónegatív és színes dia is található.

2. Az idézet forrása: miea.hu/index.html

3. Az IPARTERV-et hivatalosan 1950 őszén alapították az 1948 végén létrehozott, majd 1949 őszén átszervezett (két önálló vállallattá felosztott) Ipari Épülettervező Intézet szakembergárdájára alapozva. Az intézmény megszervezésének hosszú és bonyolult története miatt az IPARTERV kiadványai és intézménytörténeti összefoglalásai a szervezet megszületését különböző időpontokhoz kötik (1948, 1949, 1950). A vállalatot 1991-ben privatizálták (azóta viseli az említett IPARTERV Épülettervező Zrt. nevet). A vállalat profilja lényegesen eltér az elődszervezetétől: tevékenysége az 1990-es évek óta a mezőgazdasági és ipari létesítmények, valamint a köz- és lakóháztervezés területére egyaránt kiterjed. Minderről ld.: TAKÁCS (1969); *iparterv 1949–74*, 4.; LUX (1988), 538; BOROSTYÁNKŐI (1993); BOROSTYÁNKŐI (1998); BOROSTYÁNKŐI – BARNÁ (2001), 149; HABA (2016), 16–17, 31–32, továbbá: www.iparterv.hu

4. Az idézet forrása: miea.hu/index.html

5. A Rákosi-diktatúra iparosítása idején elsősorban az 1890–1910, illetve 1910 és 1925 között születettek határozták meg a vállalat (illetve az 1948–1950 között működött elődszervezetek) szakmai életét. Az előbbi csoportba olyan jelentős építészek és szerkeszettervezők tartoztak, mint Folly Róbert, Gerlóczy Gedeon, Gnädig Miklós, Halászy Jenő, Lauber László, Lux László, Mátrai Gyula, Miskolczy László, Rácz György, Virágh Pál; az utóbbiba többek között Lőke Endre, Juhász Jenő, Márton Botond, Mühlbacher István, Pál Balázs, Resatko Endre, Springer Antal, Szabó Árpád, Szendrői Jenő, Völgyes Frigyes. Rövid ideig a vállalatnál dolgozott ekkoriban Dávid Károly, Medgyaszay István és Árkay Bertalan is. Az 1925 után született és az 1950-es években érkező harmadik generációról ld. a főszöveg további részeit és jegyzeteit.

#emlékezetközösség

#hőskor

6. Dobai János 1977-től 1987-ig, Winkler Barnabás 1970-től 1989-ig, Hajmási Péter 1969-től 2010-ig dolgozott az IPARTERV-nél.

7. Hajmási Péter statikusként elsősorban Gnädig Miklóst, másodsorban a „nagy generációhoz” tartozó Borsi Gyulát és Iványi Kálmánt; Winkler Barnabás Molnár Pétert, Mináry Olgát és Arnóth Lajost; Dobai János Gulyás Zoltánt és ifj. Janáky Istvánt tekinti iparterves mesterének. – Dobai János, Winkler Barnabás és Hajmási Péter szóbeli közlése alapján, 2017 május 26. A „nagy generációhoz” tartozó építészek és szerkeszettervezők az előbbieken kívül még hosszan sorolhatók – ők nagyrészt még a vállalatnál dolgoztak Dobai, Winkler és Hajmási érkezésekor: Almstaier Ottó, Balázs György, Böhönyey János, Bőjthe Tamás, Callmeyer Ferenc, Csaba László, Csics Miklós, Csikvári Antal, Elekes Keve István, Emődy Attila, Farkas Ipoly, Földesi Lajos, Fülöp Imre, Cs. Juhász Sára, Mészáros Géza, Mészöly András, Molnár Péter, Pozsgai Lajos, Rácz Endre, Reisch Róbert, Rimanóczy Jenő, Szekeres József, Virág Csaba, stb.

„reményeink szerint, az alapítvány közreműködésével a magyar építés-építés szakma máig meghatározó eseménytörténete, az alkotások, a műszaki megoldások tengere kaphat újra széleskörű nyilvánosságot.”⁴

Személyesen ismerve hármójuk gondolatait e témakör kapcsán, nem kétséges, hogy ebben az idézetben az ipari építészet (fél)múltjához való viszonyuk sűrűsödik össze. Szemléletmást nemcsak az archiválás a céljuk, hanem mindannak a továbbörökítése is, amely a háború utáni ipari építészet világából napjainkban *emlékezetes*nek számít a szakmai közösségekben; azt tehát, ami vélekedésük szerint ma is „meghatározó eseménytörténet”, ha nem is a fiatalabbak, de pályájukat még a Kádár-korszakban kezdő idősebb szakemberek számára. Mindenekelőtt arról a sajátos – nagyrészt a ma élő legidősebb ipartervesek „régí történeteinek” közös elemeiből, illetve a vállalat miliójét megragadni igyekvő gondolataikból összeálló – narratíváról van szó, amely az ipari építészet „hőskoraként” számon tartott 1950–1960-as évekről szól. **Ez a narratíva a nagy „szocialista iparosítás” egymást követő hullámai által ösztönzött intenzív tervezőmunka, a szakadatlan mérnöki innováció, a „nagy közös ügy” kollektív emlékezetét önti formába, s amely legalább három egymást követő – nagyjából az 1890 és 1935 között született – iparterves generáció szakmai identitását alapozta meg.**⁵ Az alapítvány tagjaival folytatott beszélgetések – éppúgy, ahogy az idézett gondolatok is – azt sejtetik, hogy ezt a kollektív emlékezetet szertefoszlni látják: minthogy a hőskor „emlékezetközössége”, „eleven emlékezete” már csupán néhány idős szakembert jelent, ezért a magyar ipari építészet ezen időszakának rendkívüli jelentőségét ismét – több évtized elteltével – tudatosítandónak érzik. Ott él bennük még a „tanítvány” kötődése azon „iparterves mesterekhez,” akik továbbörökítették számukra a hőskor emlékezetét és mindazt a tudást, tervezői értékrendet és habitust, mely személyes szakmai alapállásuk kialakulását is meghatározta. A hőskor teljesítménye példaképpé vált a számukra, miközben annak értékeit a mesterek révén végső soron „folyamatos jelenként” élik meg, noha hármójuk pályafutása már a vállalat – és vele együtt általában a hazai ipari építészet – azon következő korszakában (az 1960-as évek végétől, illetve az 1970-es években) indult, mely a feladatok jellege, a tervezési elvek és az alkotóközösségek struktúrája tekintetében egyre inkább eltávolodott az előző évtizedektől.⁶ Iparterves tanítómestereik nagyrészt a háború utáni évtizedek ún. „nagy generációjába” tartoznak, melynek tagjai 1925 és 1935 között születtek, s pályakezdőkként az 1950-es években tűntek fel a vállalatnál, majd az 1960-as évek során váltak a szervezet meghatározó – sok esetben vezető beosztású – alakjaivá.⁷ Hármójuk szemszögéből nézve azonban a „meghatározó eseménytörténetet” a hőskoron túli évtizedekre, vagyis a bonyolult szervezeti átalakulásokkal (sőt: egyre nagyobb mérvű széttagolódásokkal), illetve szemlélet- és profilváltásokkal teli 1970–1980-as évekre, majd az azt követő privatizáció korszakára is vonatkoztathatjuk – mely, mint ilyen, a három alapító pályafutásának legtevékenyebb szakaszában okozott radikális fordulatokat. Ha tehát Dobai, Winkler és Hajmási rögzíteni akarnak minden *emlékezetest* a rendszerváltásig tartó időszakból, akkor csakhamar „önmagukat” is dokumentálniuk kell.

Mindazonáltal szembetűnő, hogy az egyik alapítványi nyilatkozat szerint az IPARTERV-gyűjteménnyel kapcsolatos munka „hangsúlyozottan csak” a vállalat „1991-ben lezárult tevékenységére korlátozódik” – célozva a vállalat ekkoriban lezajlott privatizációjára.⁸ Sejthető azonban, hogy az 1991 utáni időszak dokumentálását az alapítványi tagok nem csak a jogi és üzleti akadályok miatt zárják ki feladatkörükből. Dobai János például úgy fogalmazott egy,

A digitális kivonatban bizonyos oldalak nem láthatók.
Certain pages are not shown in this digital preview.

ENGLISH SUMMARY

281

Béla Kerékgyártó PhD & Levente Szabó DLA
**FOREWORD TO THE 2016/17 SEMESTER WORKS OF
THE DOCTORAL SCHOOL OF ARCHITECTURE**

285

Éva Bedecs-Varga
**SERIAL DEPARTMENT STORES IN HUNGARY
IN THE 60'S AND 70'S**

285

Dávid Kovács
**PAST, PRESENT, FUTURE.
SOCIALIST DEPARTMENT STORES IN OUR CHANGING CITIES**

286

András Beke
WALKING ON THE RÁKÓCZI ROAD

286

Éva Bedecs-Varga – András Beke – Dávid Kovács
**FEHÉRVÁR DEPARTMENT STORE
– SZÉKESFEHÉRVÁR**

287

Domonkos Wetstein
**"BRIDGING THE GAP BETWEEN URBAN DESIGNERS AND ARCHITECTS."
CHANGE OF SCALE AND REGIONALITY IN THE DEVELOPMENT OF
THE SIXTIES ALONG THE SHORE OF LAKE BALATON (1958-1968)**

288

Gabriella Hurták
**A VANISHED WORLD.
ARCHITECTURAL MONUMENTS OF CLUB ALIGA**

289

Zsuzsanna Géczi – Gabriella Hurták
**CLUB ALIGA. CONVERTING A COMMUNITY HOUSE TO
AN EDUCATION CENTER WITH MONTESSORI SCHOOL**

290

Zsuzsanna Géczi
EDUCATIONAL CENTERS IN LAJOS JENEY'S RESEARCHES

291

Gábor Tóth
**THE NATURE OF THE TOWERS. THE EVER-CHANGING CITYSCAPE
IN POST-WAR HUNGARY**

291

Péter Lassu
**CULTURAL INSTITUTIONS THEN AND NOW.
TYPE: KŐBÁNYA, VÁC, GÖDÖLLŐ**

292

Dávid Tarcali
**HUNGARIAN FURNITURE DESIGN AFTER WORLD WAR II
(1945-1965)**

292

Péter Lassu – Dávid Tarcali – Gábor Tóth
**WHERE TIME HAS STOPPED.
THE ABANDONED AUDITORIUM OF THE MEMOSZ BUILDING**

293

Mónika Bordás
**STANDARDIZED VS CUSTOMIZED. THROUGH THE EXAMPLE OF THE WORKS
OF KÁROLY JURCSIK AND LEVENTE VARGA BUILT BETWEEN 1967-79**

294

Mónika Bordás – Ágnes Juhász
**CULTURAL CENTER OF ORGOVÁNY
KÁROLY JURCSIK, LEVENTE VARGA 1968-69**

295

Ágnes Juhász
**REHABILITATION IN KECSKEMÉT
– ON SIX WORKS OF JÓZSEF KERÉNYI**

296

Péter Haba PhD
**STRATIFIED MEMORY. THE (SELF)IMAGES OF HUNGARIAN INDUSTRIAL
ARCHITECTURE FROM 1948 TO THE PRESENT**

ENGLISH SUMMARIES

FOREWORD TO THE 2016/17 SEMESTER WORKS OF THE DOCTORAL SCHOOL OF ARCHITECTURE

☞ P8–P15

by Béla Kerékgyártó PhD & Levente Szabó DLA

During the first two years of the BME Doctoral School of Architecture, research and design work is organized in the framework of thematic years. The purpose of these two-semester long model studies is twofold: on the one hand, they lead the students having a typically designer mindset to the basic methodological issues of architectural research. And on the other hand, they focus on current themes important for the profession, the exploration, analysis of which, together with the creative responses given to them can result in a coherent outcome that is meaningful one by one and together as well. It is also a characteristic of these thematic years that we strive to combine theory and practice, since research-based design or, in other words, design-oriented research gives the specificity of the Doctoral School of *Architecture*. This sort of a thematic yearbook intended for the wider public is published for the second time. It is important to underline that the authors taking part in the research projects are practicing architects almost without exception who attend the doctoral school, take part in the research projects and teach the full-time students besides their own, recently started practices.

Within the broad range covered by the motto *Architecture and Time*, the topic of the 2016/2017 academic year was defined with the period of 1945-1990 and concentrated especially on the Hungarian architecture of the 60s and 70s. The subject is current in many respects: nearly half a century has passed since this era, and this distance in time normally raises – both in theory and practice – the need for rethinking and re-evaluation. With regard to the architecture and the buildings of the period, the issues of validity and obsolescence, and also that of preservation, transformation or breakdown arise both from technical, functional and cultural aspects. In addition, the notion of socialist-modern architecture was and is hit by an extremely strong caesura, almost an anathema, which concerns both of its attributes. *Modern* architecture has not become accepted by the broader spectrum of the public, and the postmodern criticism of

the 70s and 80s sought to question its validity, even to the basics. The rejection was even stronger regarding the modern architecture of (*state*) *socialism*, the program, the architectural principles or solutions of which could be publicized and discussed only to a limited extent.

At one stroke, with the change of regime this period has become historical and uncontinuable. Superficial ideology and taste criticism make no difference between the different periods and the products of varying qualities, but it classifies all of them under the “socialist realism” label. For this reason, the buildings of this era are particularly vulnerable: even the important works of the period may disappear without any particular echo. It also contributes to this unfortunate situation, that the documentation of the era is paradoxically rather incomplete. We say paradoxically, as state-owned design companies have produced enormous stocks of plans and documents. However, a significant part of them have been destroyed during the change of regime and the liquidation of the design companies or, in the better case, they became latent. Also, the longstanding problem can be connected here that documenting and collecting contemporary architecture is not institutionally solved yet. The Museum of Architecture performed this task but only to a limited extent, and in the last few years its operation is hardly visible. However, the heritage of the slowly extinct generations of the discussed period is threatened by the risk of being lost (in many cases this has already happened). It is a positive development that the recently established Lechner Research Center was officially commissioned to collect and process the material of former socialist design companies. This, of course, will be a huge job, but research cannot be delayed anymore. Not only because this heritage is living with us, and its understanding is an important theoretical or historical task but it also requires practical and architectural responses.

It is a pleasure to note that some of today's younger generation – including DLA students – are interested in the architecture of the era. In addition to their individual theme, the 10 students from the first and second year have worked in four groups on design projects, in the framework of which, besides the thorough historical and on-the-spot understanding of the chosen site and building/s, they have also formulated design proposals for rehabilitation, development or re-utilization. In three of the four groups, individual researches were more or less linked to the joint projects, they were involved in the preparation and establishment of these joint projects and also in placing them into a broader context.

During the academic year courses were held on every Wednesday and they were organized according to the needs of research and creative work: in the research methodology seminar, besides discussing the research techniques and the methodological directions, there were topics related to writing, to the creation of individual and group themes, and to the problems encountered during the work. In each semester, thematic seminars focused on the architecture and buildings of the era. One of them about architecture history organized under the direction of Zorán Vukoszávlyev was also supported by the lectures held by András Szalay and Ákos Zsembery. These seminars were largely based on the students' individual orientation and research work. With the help of Vukoszávlyev, they have joined the series being published in the journal METSZET since 2010, the short texts of which cover the best of Hungarian architecture between the period of between 1945 and 1989. The first article was written by Zorán Vukoszávlyev on the Domus department store designed by Péter Reimholz and Antal Lázár; and since then, more than 20 authors have published brief essay on 46 buildings. The series, also linked to thematic columns, has consistently selected from the main periods and strived for full functional spectrum and nationwide coverage. Papers written by students and published in the journal make an important contribution to this volume. Besides the lectures of the invited speakers, also round table discussions and site visits, and the opportunity of group discussions and debates were provided during the afternoon lectures of the thematic research. In the second half of the year, each of the groups working on four design projects have organized a thematic afternoon at the project site or at the university with invited conversation partners. These events were colored with programs such as the lecture of Tom Emerson and Ákos Moravánszky (ETH), the talk of Mihály Balázs with the architect Ferenc Török in at the exhibition of his collected works, the site-visit led by Antal Lázár at the Domus Department Store, or Mihály Balázs's building presentation in the originally socialist-realistic building of the former MATÁV Headquarters. The smaller study trips exploring the town center of Salgótarján, the resort area in Balatonaliga or the cultural center of Orgovány, as well as the walk with András Ferkaei focusing on the post-war buildings of Budavár were also important experiences in processing the themes of this volume.

In this yearbook, individual research-based longer studies, joint projects and related short texts were organized into chapters on basis of the topics and works of the four student groups.

The first group of studies deals with the typology of the department stores in the 60s and 70s, their situation in the city structure and the problems of renovation. Being the venues of the socialist consumer culture, which emerged as a result of the rise of the standard of living in the 1960s and 1970s, the department stores became important elements of the reorganized city centers. *Éva Bedecs-Varga* analyzed the development of the architectural program of socialist department stores and the features and examples of its realized typology. The program and the first standardized plans were created in the early and mid-60s and the construction of large-scale, self-service supermarkets, first introduced in Western Europe after World War II, started from the second half of the 60s. The study presents the development of function, structure, floor plan and space usage, and also the architectural appearance through concrete examples. *Dávid Kovács's* work focuses on the situation of department stores within the urban fabric of mid-size towns in the countryside and also the relationship between the environment and the department stores. His examples analyze different types: department stores integrated into the historical urban fabric, stores built in new centers created within historic towns, or in completely new cities. He summarizes the emerging problems and discusses possible ways of renovations by examining international examples. Inspired by Gordon Cullen's Townscape and the method of promenadeology represented by Tamás Meggyesi in Hungary, *András Beke* captured the experiences of the observer moving around in the environment. The location is Székesfehérvár and the Skála Áruház was in the center of the walk. *András Beke, Éva Bedecs-Varga and Dávid Kovács* chose this store and its environment as a theme for their group work: based on the experiences of the above studies, they have prepared proposals for the rehabilitation of the deteriorated building and its surroundings. Since the theme was initially raised by the local government, and the group has been in constant contact with it during the year, their suggestions will hopefully have some afterlife. Two shorter thematically related texts round up this part: *Éva Bedecs-Varga* made an interview with József Finta about the start of his career at Lakóterv and the planning of the Pécskö Department Store in Salgótarján, which became an important component of the newly established town center. Partly on the basis of his own design experience, *Dávid Kovács* gave an overview of the rehabilitation of the city center in Veszprém.

The development of holiday and recreation areas, started from the second half of the 50's, was in relation with the growth of leisure time, the freedom of privacy

and the expanding individual opportunities. In case of Hungary, the most important venue of this tendency was the development of the "Hungarian Sea" that is the Balaton. One chapter of *Domonkos Wettstein's* PhD thesis presents the Regional Plan for the Balaton area, its objectives, organization and architecture. This pioneering plan earned in the 60s international recognition too. By comparison, *Gabriella Hurták's* own research, as well as the joint creative project of *Hurták and Zsuzsanna Géczy* have focused on a special area: they have elaborated the issue of the Balatonaliga area, which operated as a party resort for several decades. They examined one of its buildings both from a critical viewpoint and the designer's perspective. The development of the resort place started under the name of Club Aliga at the beginning of the 40s based on the plan of the Olgyay brothers, but because of the war it was only partially realized by the end of the 40s. At that time, the Communist Party took over the whole territory, which remained a closed world until the regime change. However, the buildings erected during this period still carry the characteristics of the area's recreational and architectural changes. *Hurták's* study presents these changes by periods, and it highlights the most characteristic buildings. Among them stands out the modern villa built as a gift for János Kádár as well as the building designed by the Olgyays in the 40's and used as a council hall for a brief period of time, later as a restaurant and movie screening venue. *Hurták and Géczy* has revealed the history of this latter building, and in communication with the developer of the site, they proposed the creation of a multifunctional cultural center. According to the authors, the integration of a complex cultural function would be adequate, as it could help to reflect the place's history, and to keep its memory. For the cultural function, the model was derived from the individual research of *Zsuzsa Géczy*, namely from architect Lajos Jeney's concept of educational centers. From the 60's until his recent death, Lajos Jeney dealt with the architecture of schools, especially with the research and planning of educational centers. On basis of the rich legacy, *Géczy's* study presents Jeney's oeuvre and also his most renowned work – which is at least partly realized –, the Educational Center of Kecel. Similarly to it, also in Aliga a secondary school based on alternative pedagogy could play a central role within the planned cultural center.

The third group dealt with the abandoned congress wing of the MÉMOSz headquarters. Their investigation and the project were strictly conceptual and experimental.

By preparing two scenarios for the building part being in a particularly good urban situation, in the near vicinity of many ongoing developments or visions, the students tried to add some cultural and community features – lecture hall and incubator house – to the building, and they also developed concept plans for this function. The themes of their individual research are not directly related to the joint project, perhaps only the three – urban, institutional, and interior design – dimensions create links between them. *Gábor Tóth* dealt with the symbolic function and effects of tower buildings in the urban context, ranging from the socialist-realist ideas, mainly formulated only in the form of urbanist principles and accents, to the socialist-modern examples realized between the 60s and 80s. *Péter Lassu* dealt with a specific type of cultural centers and the three realized examples of it (in Kőbánya, Vác and Gödöllő). He was primarily concerned with the study of the Cultural Center of Kőbánya. First, he sketched out the changes of post-war culture policy as they were expressed also in the establishment and program of cultural centers, and in particular in the implementation and functional program of the Cultural Center of Kőbánya. In the second part of his study, he presented the diagnoses and intervention proposals for the building's spaces and operation given by master-degree design students. *Dávid Tarcali* dealt with the problems of post-war furniture design. The central issue of this field was standardization and mass production based on it. In connection of this, the dilemma has also been raised that how much mass production is compatible with the designer's autonomy and invention and with the quality of manufactured products. *Tarcali* shows in details the examples of a product group, namely the chairs, where individual design and mass production could be connected. According to his opinion, the international comparisons used in the analysis of the examples, show that the best Hungarian products did not lag behind the contemporary international trends.

The relationship between architecture, place and identity, and in particular the dilemma based on standardized design or individual construction was the topic of the fourth group's studies. *Mónika Bordás* dealt with the problem of standardized design vs. individual plans, and *Ágnes Juhász* focused on József Kerényi's works in Kecskemét, while their joint project was about the renovation of the Orgovány Cultural Center and its surroundings. The designers of the latter building, Károly Jurcsik and Levente Varga won an architectural competition announced in the middle of the 60s for cultural houses. This call itself was a combination of

standardized and individual solutions, as it asked the applicants for a program plan “which can be constructed in phases, so it can be further developed, and in some of its elements it can even be developed to different extents”. On the basis of this, the settlement could choose the size of the cultural center and the combination of rooms tailored to its own needs. The plan, which could be adapted to different scales and ways, allowed Jurcsik and Varga to construct the building by using local materials and traditional building technology instead of standardized elements. *Mónika Bordás* – who herself is from Orgovány and connected to the house with personal experiences and memories – together with *Ágnes Juhász*, explored the history of design and construction of the building, and also its unrealized reconstruction and extension plans. After considering the problems and possibilities, they proposed two additional structures that settle the building's connection to the environment, while at the same time provide space for periodic, additional functions. During their research, they contacted Levente Varga, the still-living member of the designer duo and made an interview with him. *Ágnes Juhász's* individual research examined *József Kerényi's* architectural interventions in Kecskemét, which could be regarded as pioneers in the 60s and 70s. His intervention types spanning from “non-construction” to newly built houses sensitively respond and give creative answers to the specificities and identity of the location (House of Technics, art studio, playhouse, urban passage, and the memorial park).

The series of longer studies is closed by *Péter Haba's* study. Haba has recently defended his doctoral dissertation on the history of Hungarian industrial architecture

between 1947 and 1970. Now, he examined a specific aspect, the time-varying self(image) and the memory of the architectural field that produced outstanding results both quantitatively and qualitatively. This field was exceptionally well-documented in its own time including also a rich reflexive and evaluating literature. Based on this, it is exciting to observe and follow how the image, created by the participants and later by the analysts, was formed and canonized, and how the nimbus of industrial architecture and its representatives did become a kind of myth over time. Today, as the former generations' representatives have deceased, their personal statements and memories personalized by their own interests and emotions, the communicative memory á la Jan Assmann is replaced now by the cultural memory, i. e. an analysis based on documents and sources. This is the task and the challenge for the younger generations. The authors of this volume have also tried to meet this challenge with their research and studies.

Similarly to the previous yearbook that went out to the public, the design and editing of this volume praise the devotional work of *Dóra Máthé* and *Balázs Biri* again. Thanks also to the opponents who gave their opinion on the longer studies and helped the authors with useful advices. This year we could rely on the professional opinion of *Zoltán Bun*, *Péter Haba*, *Dániel Kovács* and *Domonkos Wettstein*, however, without the continuous cooperation, organizing and conceptual work of *Márton Nagy*, *Szabó Árpád* and *Zsolt Vasáros*, this two semesters program could not have been realized. But above all, thanks to the authors who have contributed to this yearbook either as guest writers or as DLA students.

SERIAL DEPARTMENT STORES IN HUNGARY IN THE 60'S AND 70'S

☞ P18–P29

by *Éva Bedecs-Varga*
Supervisor: *Tamás Karácsony DLA*

My paper examines the development and changes of the building type "department stores" in Hungary first of all after World War II.

The story began in Budapest around the 1890's, with a retail revolution in the field of food marketing. The first new buildings were the markethalls. The *Párizsi Nagyáruház*, the first real department store with all typical characters opened its gates in 1911. The first prosperous emporium was the *Corvin Department Store* which has existed since 1926 and still operates today.

After World War II, from 1945 onwards, one of the most important tasks was to measure the damages across Europe. In our country, the swift restoration started around 1948, during the nationalization period, when the private properties, so the ownership of stores as well, were taken over by the state. According to some sources, the development of the stores' network began in 1949, but in general, this meant restoration or reconstruction in the 50's, and only some new buildings were built.

For political reasons the living standard increased significantly only after 1956. In 1960 the Ministry of Trade Interior started an expansive development of the network of stores as they recognized the advantages of the self-service sale. In order to meet the new demands, it was necessary to define a new type of department stores which were usually built in town centers in a freestanding position. After 5 years of intensive work and research, the architects of the Studio II of LAKÓTERV (Planning Office for Residential Buildings) developed the standardized type in two different structural solutions which made quick serial production possible. In the 60's and 70's, many new department stores were built in almost all major cities and county towns. A good opportunity of comparison is to examine the department stores built at the same time in the FRG (Federal Republic of Germany) and in the GDR (German Democratic Republic). We can recognize similarities in tendency and in typology as well.

An interesting example of this type was the *Fehérvár department store* in *Székesfehérvár* (a county town

60 km far from Budapest) designed by *Ferenc Simon*. The same architect designed a department store in *Dresden, Germany* as well, and both stores were opened in the same year, in 1978. In relation to these buildings I examined and compared the original and the present state of the serial department stores.

PAST, PRESENT, FUTURE

Socialist department stores in our changing cities

☞ P30–P47

by *Dávid Kovács*
Supervisor: *Péter Sugár DLA*

One of the basic assumptions of this writing is that modern department stores built from the 1960s to the 1980s represent significant architectural value due to their mass formation, appearance, and spatial world. However, during their use, several functional problems could be observed that can be traced back to these buildings' central location within the cities. As the demands have changed in the meantime, most stores were rebuilt and expanded, but their direct and wider urban environment could not follow these changes.

This study attempts to collect and organize the problems through the example of four Hungarian department stores. All buildings are located in different urban tissues: the store of *Eger* stands in a historic city fabric, the *Bástya Department Store* in *Veszprém* and the *Skála Department Store* in *Dunaújváros* can be found in a new district, and the *Skála* in *Székesfehérvár* is in a mixed urban tissue.

Another aim of the paper is to formulate possible answers to the above mentioned problems, relying on the experiences of renovations of foreign and Hungarian stores. The foreign, in our case, Czech, German and Slovak examples can be paralleled with the Hungarian department stores because they have the same type features and their urban contexts are also similar. In case of stores refurbished in recent years, it can be observed that besides rethinking the appearance of the building also the demand for the improvement of the urban environment of the buildings arose. Thus, it is recommended that investors and architects, who are planning to renovate a store in the future, should review the existing values of the building and restore

them if it makes sense today. They have to think in a comprehensive way about the building and its wider environment, seek the possibility of co-operation (with local government and potential developer partners), and be moderate (which may be financially profitable in a longer run).

Modern department stores are characteristic components of our cities, being key elements by their location. Their central location comes with many constraints but at the same time it has advantages too. All of the analyzed Hungarian examples are still in use today. And the examples of the renovated stores show that their operation, their embedded urban position can be improved even more, and their integration into the life of the city can be intensified. In addition to their development and modernization, our task is also to understand, protect and transmit their values to the future.

WALKING ON THE RÁKÓCZI ROAD

☞ P48–P67

by *András Beke*
Supervisor: *Mihály Balázs DLA*

My study focuses also on the Fehérvár department store and its direct environment, using the so called “promenadology” method. This stands for observing a building by concentrating on the stimuli it generates. In other words, this method prefers the impressions during walking around buildings and their surroundings to the architectural documentation (i.e. plans, photographs, descriptions).

In his work “Townscape” Gordon Cullen calls the same method *serial vision*, and Tamás Meggyesi labels it *promenadology*. Meggyesi explains the concept of promenadology as a scene created by our mind, meaning that reality does not exist in itself but only through our own perception.

This study is based on four walks taken in the surrounding area of Fehérvár Department Store, following the same path each time, heading from the ruins of the Crowning Church to the store building. The study consists of two elements, text and images, which are inseparable, together they compose the

problems, observations and proposals regarding the focus of this essay. During the walks, the abstract images of this study were inspired, by looking above the obstacles of the ground level. These images complete the interventions proposed in the essay.

The suggestions are the following: reopening the episcopal garden and also the area of the ruins; urban reconstruction of the public space in front of the former Alba Hotel; demolishing all additional extensions of the department store and creating connections between its inner and outer spaces on ground level.

FEHÉRVÁR DEPARTMENT STORE – SZÉKESFEHÉRVÁR

☞ P68–P75

by *Éva Bedecs-Varga, András Beke, Dávid Kovács*
Consultants: *Mihály Balázs DLA, Tamás Karácsony DLA, Péter Sugár DLA*

The Fehérvár Department Store, an iconic emporium from the 70's, standing in Székesfehérvár, was the focal point of our group research. After a basic research, which we made together, we specified three different subjects, somehow connected to the chosen building. Our aim was to chart and evaluate the modern history of the city, focusing on the department store and the housing estates in its surrounding built in the communist era. The results can be seen in our personal works in detail. According to our findings, we would like to make proposals for the redevelopment of the store and its surroundings.

Székesfehérvár suffered serious damages in World War II. During the reconstruction, the old historical centre was built around with block of flats and the population increased to the number of 100,000. In 1978, on the border of the old and the new parts of the city, a new department store was settled, called Fehérvár Department Store, which was designed by architect Ferenc Simon. The originally cubic store continued the model of the serial department stores from the 1960's. Its façade was made from individual aluminum tiles on the upper floors, giving it a unique look. Over the years it has been expanded twice, and both extensions significantly weakened its appearance. At the moment, there is a grocery store and a book store on the ground

floor of the building and a cheap clothing store on the upper floors. Major problems are the depressing state of the related public spaces and the limited number of parking spaces.

Our proposal is to strengthen the sculptural appearance of the department store by demolishing the extensions and restoring the original facade. We would like to relocate the grocery store to the upper floors and to move the existing buffets, which are in front of the store in bad-looking stalls now, to the ground floor. With the reorganisation of the usage we would like to establish strong connections between the building and its immediate environment. This can be achieved with new pavements and street furniture placed under a big building-size roof. To the other side of the store we designed a “hill”, a landform building containing some shops on the ground floor and parking lots to solve the problems of parking. It creates a new exciting public space and it could also serve as extension of the city centre. We extended our planning site to the historical city centre as we would like to renew the public spaces between the department store and the coronation square. As for the latter one, we suggest to cover the old ruins, to mark off a space for celebrations and to open a green park for the citizen.

“BRIDGING THE GAP BETWEEN URBAN DESIGNERS AND ARCHITECTS.” Change of scale and regionality in the development of the sixties along the shore of Lake Balaton (1958-1968)

☞ P90–P109

by *Domonkos Wettstein*

In parallel to the consolidation of the Kádár era following the quelling of the revolution in 1956, the first phase of the Balaton shore developments – lasting to 1968 – also started, in the preparation and implementation of which architect experts have played an important role. The aim of the study is to analyze the architectural and urbanist concepts of the Balaton shore developments in the sixties. The study presents the operation of the planning system primarily through the concepts of regionalism and change of scale, critically pointing to the contradictions between the different levels of scale.

By reviewing the institutional structure it can be stated that the realization of the plan's idea required a co-operative involvement of experts with architect qualification, who worked in the field of design, coordination, site-management, building authority and even at council level together with their special consultants and engineers. Nevertheless, in terms of architectural quality, the plan and the institutional system was not a guarantee in itself, there was also a need for the individual qualities and creative solutions of the talented and younger generation of architects who got more and more chance. In this complex development, the name of Tibor Farkas should be highlighted, who had a wide margin of authority and special positions in all organizational branches.

In the analysis of the design tools, the starting point was the first Balaton Area Regional Sketch Plan completed in 1957. It was a pioneer in both the domestic and international history of the profession, primarily for its pragmatic landscape principles and the effective linkage of different levels of scale. After being presented at several international forums successfully, the plan also won the Abercrombie Prize of the International Union of Architects (UIA). The initial successful phase of realization largely contributed to the positive international reflections. Under the constraints of poor economic and technological opportunities, the first small-scale constructions have led architects getting the chance to carry out experiments with the regional tools of modern architecture.

This regional character of the resort area, however, has already appeared in the value emphasis of urban-level master and coordination plans, contributing to the coherent quality of implementation. The relationship between the different scales was provided by the so-called coordination plan that helped the architects' work with a sketchy siting concept that predetermined the character of the buildings too.

In the experiment with architectural tools, Károly Polónyi's variable structure was decisive, which was designed for seasonal buildings and combined prefabrication and local use of materials. Other buildings abstracted the topographic features and vernacular forms. The ideal of a “pose-plate architecture” was considered the general principle, which, contrary to the cumbersome masonry buildings, could create the character of the resort area's regionality with its easy, solitary installation.

After the small-scale, primarily seasonal, community-focused constructions of the first years, a functional and scale differentiation occurred, in line with the concept changes of tourism policy. Former regional tools could no longer provide an adequate answer to the tasks with new scale, resulting in the disappearance of modern architecture which sensitively reflected on the local features. In this form, the institutional system existed until the introduction of the New Economic Mechanism in 1968.

After 1968, one of the first central development programs of the new economic system was elaborated for Lake Balaton, under the coordination of Tibor Farkas. Intensive modernization focused primarily on site preparation and infrastructure development, and created large-scale new construction sites by filling up the shore. Resort complexes and hotels were built on the so-obtained land, bringing a new scale and quality of modernity to the region.

A VANISHED WORLD Architectural monuments of Club Aliga

☞ P110–P121

by Gabriella Hurták
Supervisor: Zsolt Vasáros DLA

The central issue of my paper is the identity analysis of the former prominent party resort area known as Club Aliga. Currently, the resort is perhaps the most contiguous development area of the Balaton shoreline, however, its unique historical past also makes it special. The “open-air museum of Aliga” was developed for the political elite of the socialist period in a previously partially built resort area. It was a strictly guarded, special, closed luxurious world, which, by the same token, the average man of the time would not dream of.

The thesis focuses primarily on the architectural aspect of the “multifaceted and stratified identity” associated with the Club Aliga. This study, as compared to the preliminary expectations based on the prominent role

of the holiday resort, has resulted in the fact that the building stock of the area is not really much different from the majority of the holiday resorts in Lake Balaton. Perhaps only a unified group of classy buildings built in modern spirits in the 1960s can stand out from the Balaton average. In general, however, it can be said from the bathing resort that it belongs to the average resorts of Lake Balaton. This “belonging” is an important, materially visible component of the place’s identity, which is further refined and completed by the aspects of political history mainly stored at the level of memory. The former prominent party resort carries the imprint of the previous system condensed on the memory’s level. Of the buildings of Club Aliga, this is exaggeratedly true for the “Kádár villa”, built for the exclusive use of the party leader. And from the utilization’s point of, the restaurant designed by the Olgyay brothers with the transformation of a community house deserves special mention. These buildings are more elaborated in my paper. The most exciting questions of the architectural character and identity of Club Aliga are organized around two pairs of concepts. These are the issues of embedding/isolation and breaking with traditions/continuity, accordingly, I use these pairs of concepts for studying the architectural identity of the area. In the light of the development of holiday resorts on Lake Balaton, I focus on the historical roots of the development of the current architectural image of Club Aliga, as they are important elements of memory-identity. And when describing the buildings presented as great examples of the different periods I put more emphasis on the issues of breakup and continuity.

Treating the special heritage of Club Aliga requires particular caution since the issues related to the bathing resort are not primarily concerned with the physical reality of buildings, which may be fairly objectively judged. The questions are present in much finer layers, and can be captured in different aspects of memory. Accordingly, also responses should appear primarily in these subtle layers. This can be a well-chosen new feature, a consciously assumed, e.g. cultural identity. This kind of a consistently developed cultural attitude can create a “space” for memory with fine tools, in order to help architectural heritage, which is difficult to handle in many respects, in finding its place within the various hidden or “overdiscussed” layers of society.

CLUB ALIGA Converting a Community House to an Education Center with Montessori School

☞ P122–P129

by Zsuzsanna Gécsi, Gabriella Hurták
Consultants: Tamás Karácsony DLA, Zsolt Vasáros DLA

The conference hall and restaurant, converted from a community house, is located in the area of Club Aliga in Balatonaliga, which is the nearest settlement of Lake Balaton from Budapest. Its history is closely linked to the development of the Club Aliga resort. Due to the fortunate conditions of the settlement, it has been in the focus of grandiose plans several times. The building itself was built in the framework of the second larger-scale development plan.

Today, the resort place is in the focus of large-scale developments again. Our plan responds to this current situation and seeks answers to some important questions about the development of the area and the former restaurant building. According to our research the investment should take beyond the basic economic aspect three different issues into consideration when elaborating the details of the planned development.

1. *The heritage of political history:* From the heritage’s point of view, it can be stated that the particular importance of the area is mainly given by its specific aspects of political history. Handling the memories of the Rákosi dictatorship and the Kádár regime at the right place, for the time being, requires special caution. During the planning, this fine layer can be made tangible mostly in terms of features, communication, and image design. After examining the “image” and role of the settlements in the nearby Balaton region, according to our proposal, could play a decisive role in case of Aliga culture. As a result of the presence of an intense cultural medium, the issues of the recent past, which strongly determines the personal memory, can be framed to a certain extent, and can be made objective to some extent. This framework and objectivity can create the space for a constructive discourse, which may help to find the place of this heritage doubtful in many respects.

2. *Integration, identity:* For the social integration of the development, the plan tries to connect the once closed – and then emptied and abandoned area – to

the live and vivid tissue of Balatonvilágos, as much as possible. As for the issue of the area’s own identity, however, it is a bit more difficult to find the clue. We have considered the possibilities of finding solutions within the resort area, or focusing on the boundaries of the resort, either focusing on the local contexts of the settlement. We have supplemented the above three studies by focusing on the term “TIME”, some aspects of which can mostly be captured with the help of graphic tools.

3. *Specific problems of the restaurant building:* The re-design of the specific building was also preceded by research and various studies. Based on the research and the on-the-spot surveys, it can be stated that the layers added to the complex in different periods – but most typically in the 60s – were not constructed with the same quality (neither at plan level nor in terms of their implementation) as the original building. Therefore, the parts built later and being less valuable were considered to be demolished, if necessary. When examining the utilization of the building, we compared the needs of the settlement (Balatonvilágos) with the facilities provided by the building. It turned out that a high school would be needed, and the settlement has originally planned to place some kind of educational facility to the waterfront. The secondary school function is also supported by the fact that buildings for accommodation are available in the resort area during school time, from which a certain amount can be developed as a (high quality) dormitory/student hostel. This can help mitigate the problems caused by the seasonal usage of the resort area. It is also clear from the examples of the alternative schools currently operating in Hungary that from sustainability’s point of view it is also ideal if a facility does not only serve as “one” school, but can accommodate other educational functions as well. For this, a very inspiring example is the complex education center developed by Lajos Jeney.

We have tried to create a concept that respects the original building, and to carry out demolitions only where they are indispensable for the function. In the area of the strictly guarded, closed resort of the party, established on basis of the dictatorial system of alienation, our plan proposes the creation of an education and community center including a Montessori school, based on openness, care, living human relationships, strengthening creativity and autonomy.

EDUCATIONAL CENTERS IN LAJOS JENEY'S RESEARCHES

☞ P130–P145

by *Zsuzsanna Géczy*
Supervisor: *Tamás Karácsony DLA*

To design educational premises with a high-quality architecture is a complex task, however it could strongly enhance the educational activity. This kind of projects were underrepresented for a long time.

After World War II, most of the school buildings were destroyed, so the first task was to address the problems of the classrooms' quantitative deficit. From the 60s onwards, the qualitative aspects of the school buildings increasingly came to the fore.

Architect Lajos Jeney and his associates established the concept of the educational and community centers to improve the quality of the educational buildings.

They designed the first educational and community center in 1968; and 308 similar institutions were already operating in the country by 1989. The educational centers imagined by Jeney were complexes, always featuring a primary function of some kind of education or childcare (kindergarten, primary school, secondary schools...), around which cultural or sports facilities, health, administrative or commercial buildings could be organized according to the respective demand. This way, the centers help the different groups of the population to mature into a community, and also have a positive effect on the ability to retain population in rural localities.

Lajos Jeney emphasized the importance of customized solutions over his entire oeuvre, which idea had difficulties to break its way in the era of standardized designs. He pointed out that even if a scheme was created for a specific building type, it should be tailored to the conditions of the given settlement: size and composition of the population, geographic features, financial situation of the settlement and last but not least, the existing stock of institutions.

Constantly monitoring and following changes is very important in the field of education. In the design and redesign of buildings Jeney took also the results of modern pedagogical researches into account. He counted with establishing all-day schools, developing the conditions for group training, appearance of new or optional courses, and also with ensuring the appropriate sport and leisure facilities and service functions at a high standard. Jeney wanted to prepare the institutions for the introduction of a five-day school week or pushing the age limits upward and downward; and also to meet the capacity demand which was growing due to the mandatory kindergarten attendance and the spread of secondary education. He recommended smaller groups, which meant a need for additional classrooms.

In order to follow changes, the buildings should be expandable and the interior design need to be flexible. Beyond the partition walls, possibly floors, furniture and equipment should be movable and re-installable.

The study is analyzing the success and deficiencies of the educational centers through Jeney's most famous educational center built in Kecel. Only two buildings, namely the upper school and the house of culture were realized from the complex designed to the center of the small town. The program was well-designed and the local people like the institutions despite of their problems. Because of the lack of spaces, the community center was expanded with a plus storey, which was designed by another architect. By this intervention, the complex has lost its unified identity and the original architectural program. The unrealized buildings of the Educational Center in Kecel, the communication problems and political changes all show that what appears to be viable in theory is not always fully achieved in reality.

Despite of the problems of the educational centers – resulting from its novelty and the low quality of the implementation – the concept of this innovative type of institute was a real success. Lajos Jeney's studies contain lots of time-honored statements that could be relevant nowadays and can help to improve the educational spaces for the result of a better education.

THE NATURE OF THE TOWERS. The ever-changing cityscape in post-war Hungary

☞ P156–P169

by *Gábor Tóth*
Supervisor: *Tamás Perényi DLA*

After World War II, the social, political and economic circumstances had realigned the Hungarian population, generating a new form of urbanization. Villages became cities, existing cities grew beyond their boundaries, city centers changed faces, often disconnecting, moreover breaking the continuity of the historical progress of urban evolution. The phenomenon of the high-rise buildings seems to be suitable for studying and understanding these matters, as a representative of these changes.

Every era has built their own verticals, the communist era of Hungary was no exception, they tower-fetish had precedents as well. Between the world wars Budapest chose the metropolis role models of the new-growing cities of America, beside Vienna and Paris. From the dawn of the world war – 1939 – the competition of the new Budapest town hall is a great example to examine this matter. Nevertheless, this was a common tower-builder challenge for the dominant architects of the postwar era.

In the few democratic years before the 1949 communist takeover, the postwar Modernist movement in architecture had recalled their principles and examples in order to prove them on the redevelopment of the war-destroyed Budapest. The goal was to provide healthy, aesthetic and technologically advanced residence for the citizens, a place for their new life.

As the tower was a proper tool for the modernists for their intention, the Soviet propaganda of the early 50's used them to turn the historically evolved cities into socialist ones, by creating a new urban silhouette, a new frame for the new life, making Moscow the main example. Behind planning axes, avenues, building ensembles and high-rising emphases the real ambition was to reorganize the urban fabric into a structure where hierarchy is unquestionable.

Despite the detailed and thorough propaganda, the planning slowly came along. The first results were finalized only in the middle of the 60's. Although the idea of socialist realism had already failed by this time,

and the shaping of the towers was modernist again, the main urbanistic trends behind the tower buildings were the same as in the fifties. Ideologically, the main goal remained the same: to demonstrate the advancement of the system by introducing high emphases in the existing urban structure and to change urban silhouette in order to constantly remind people of authority. As a result, these buildings made their impact mostly in urban scale, so the future role of the high-rise buildings has to be discussed in urban context.

CULTURAL INSTITUTIONS THEN AND NOW. Type: Kőbánya, Vác, Gödöllő

☞ P172–P185

by *Péter Lassu*
Supervisor: *Ferenc Sebestény DLA*

This paper intends to present the main modifications of the Hungarian multifunctional cultural institutes between 1945 and 1990. After the short „szocreál” (social realism) architectural period, its mass construction was typical in the '60s-70s while its operational function was continuously changing depending on the cultural, political and physical needs. In this period the architects were working in state directed planning offices (e.g.: KÖZTI, TTI, IPARTERV, ...) and authoritative standardized design catalogues were prepared for different functions every year.

The functional and cultural changes modified the needs of the community centers. In this case it became larger and more and more functions were placed in one building. There was not only auditorium and some small rooms in it, but a library, and several small group rooms too. The proportion of them became 1 to 1,5 in favour of the small rooms. By the end of the '90s, because of the cultural changes (with the spread of the Internet), the usage of the community centers has changed. Their significance decreased, they worked mainly in the bigger cities.

In this essay I analyse a standardized design which was built in three different versions in the 1970s: in Vác, Gödöllő, and Kőbánya. Despite this need for standardization, there were several independent community centers too. (e.g.: Szentendre, Orgovány) which became determinative architectural creations. Within this three examples, I have worked in details with

the last one. I have analysed the process of the creation, the phases of the reconstruction, the urban concept, and the daily life of it. I have followed the changes of the house in the last 40 years. Moreover, with the gradual education works of the Product and Visual Surrounding Designer MSc students of the Department of Drawing, I have analysed the options and the rights of the small scale interventions of the house. I have reviewed its daily functional and alternative usage.

Our goal with the MSc students was to work with the houses without any cultural limitations, and it became increasingly important to give them back to the public needs. The students were working with the main audience circulation areas, so their concept can concern the system of the whole building. One of the main ideas was that nowadays the entertainment facilities are just as important as the community meetings were. Because of this, the conversion of the house is focusing on the main lobby and the buffet area, with paying attention to the outdoor indoor connections. The usage of the garden, and the inviting visual concept is the base of the designs.

With the research and the field studies I wanted to present that with some small scale interventions we can modify the embedded judgement of the houses. As Zsolt K. Horváth said in connection with the exhibition Culture and leisure time held in Műcsarnok in Budapest: History has demonstrated, that the house is for culture, and culture is above any kind of political compulsions.

HUNGARIAN FURNITURE DESIGN AFTER WORLD WAR II (1945-1965)

☞ P188–P199

by *Dávid Tarcali*
Supervisor: *Ferenc Répás DLA*

The goal of my project is to present Hungarian furniture design after World War II. As a practicing architect, I find it important to be aware of past eras and the furniture surrounding us. By getting familiar with our culture and by using the knowledge obtained, we will be able to enrich our contemporary architecture.

By World War II, the development and continuity of Hungarian furniture design came to an abrupt halt, the modern Constructivism, which later has become one of

the most popular sources of inspiration, was ignored. The importance of this period is given by the paradigm shift of the industry itself that began at that time. This process, fueled by both nationalization and centralization, had an overall positive effect on the designers themselves.

The most important indicator of the change taking place in furniture design and production after 1945 was the new social, economic and production system on one hand, and the search for a solution to the arising housing problem on the other. Apart from the functional aspects of furniture, designers also had to keep aesthetics in mind. They had to design products appealing to the masses. These items had to be not only cheap to manufacture but also appropriate for mass production. These factors compelled the handicraftsmen to unite and form larger factories where mass production was commenced. This new system inspired the designers to experiment with new shapes and materials and to gradually distance themselves from the traditional folk art.

Our leading architects, interior and other designers joined hands to create basic furniture of high quality that could be in turn delivered to the working class. By doing this, they gradually refined popular taste.

Compared to other foreign examples, the works of Hungarian designers excelled in a time of uncertainty and change. A modern, functionalist perspective and good quality materials were used to create furniture. Designs of that time reappear in contemporary spaces to this day, and the furniture of the 50s and 60s still stand at the heart of the “retro” wave that has not lost its popularity in the past ten years.

WHERE TIME HAS STOPPED The abandoned auditorium of the MEMOSz building

☞ P200–P209

by *Péter Lassu, Dávid Tarcali, Gábor Tóth*
Consultants: *Péter Czeglédi, Tamás Perényi DLA,*
Ferenc Répás DLA, Ferenc Sebestény DLA,

The aim of the project is to draw the public's attention to an unused postwar-modernist building. Both the historical and urban context of the building shows its importance. Next to its site lays Budapest's first public

park, also one of Europe's first ones, called Városliget (City Park), which was created in the early 19th century. From the beginning, the park has served as a leisure park, but then it turned into an amusement park, hosting a wide range of entertainment functions, such as circuses, theaters, rides and spectacles. Soon all the social classes gathered here to get entertainment and to spend their free time. Around the park the upper-class has built their cottages and villas.

At the end of the 19th century, Hungary was celebrating its thousand-year history by organizing a huge millennial exhibition in the park. This grand exhibition set off a procedure which rephrased the site from a leisure park to a place of political and social activities and symbols. This was the moment which allowed to erect our building in this era. Labour union headquarters were constructed either with the conversion of the old villas, or by building new ones, as it happened in our case.

The building has two wings: a higher office wing facing the Liget, and a box-shaped auditorium, which is one of the biggest ones in Budapest with its 1200 seats. With the wooden wall covering, acoustic ceiling, U shaped gallery and with the built-in lighting, sound and ventilation technology it was the most advanced congress hall at that time, but now its stage is small and lacks stage-technology. For today, the only value from all of these we could use is the architectural quality, thanks to the carefully designed spaces. The well separated spaces, good functional scheme, good quality building materials, imposing design, balance of the private and public spaces can be valid even today. The building complex has become the most referred example of the Hungarian post-war architecture.

The business wing was modernized in 1999 but they did not care much about the auditorium at that time: it is still empty, it has been neglected for years and its structure is constantly deteriorating. Thanks to the well-designed plans, even after 60 years, the present building could easily serve today's functional needs, after solving the problem of the too-big auditorium's usage. Our proposals reflect on this main problem by dividing the interior into smaller spaces to host different activities. The two proposed plans offer two attitudes: while the first version is using conservative architectural tools for specialized functions, the other one suggests a new democratic structure which allows users to define their own space depending on their needs.

STANDARDIZED VS CUSTOMIZED through the example of the works of Károly Jurcsik and Levente Varga built between 1967-79

☞ P214–P227

by *Mónika Bordás*
Supervisor: *Péter Fejérdy DLA*

Following WW II, the development of architecture in Hungary was largely determined by the pursuit of economic and political considerations. Replacing the massive destruction and loss of the building stock and meeting the new construction needs not only meant a necessary transformation and development of the building industry, but also that the plans were to be provided with new tools and methods, in the same quality, and as soon as possible. Thus, within architecture, which was put in service of prefabrication and mass production, typing and standardized design have become more and more common. Its decisive period were the decades between 1960s and 1980s, the study of which is in the focus of my paper, in which I analyze standardized design as a specific issue of the era. In this study, it was an important consideration that the development of standardized plans was driven by political and economic interests. These interests have influenced the development and change of standardization at least as much – or even more significantly –, than the architectural and practical issues themselves. In my paper, I look at the expansion and features of mass production and standardisation in Hungary, and the related professional dilemmas of the designers and architects.

In my case study, I present the influence of mass production and standardization on the architects' design practice in the works of Károly Jurcsik and Levente Varga built between 1967-79. Apart from their outstanding architectural activity, my choice is justified by the fact that the changes made during the discussed period and their effect can be easily traced in the works of these two architects. In the first half of the 1970s, there was a clear shift in their architecture, as mass production based on type plans became determining a practice. While in the period of 1967-72, their works were characterized by a detailed meticulousness based on Scandinavian and English examples and on a traditional design method mainly using natural building materials and starting from local conditions; from the 72's in parallel with the economic changes and the transformation of the design companies' profile, the architects changed to designing

standardized plans for communal buildings. From the list of their unique buildings I highlighted the Cultural Center of Orgovány, the four-apartment condominium in Lévy utca in Budapest, the Budafok department store and the town center of Szekszárd. These examples illustrate well Jurcsik's and Varga's architectural aspirations of, typical of the given period. From the standardized plans of the next period I chose the small-scale, skeletal panel system which was elaborated by Jurcsik and Varga for communal buildings. The examples show how the political and economic constraints have formed the development of the architects' professional careers. In addition, it can also be observed in their works, both in the customized and in the standardized plans, what are the decisive and personal creative elements and principles reflecting the architectural attitudes that do not change over time.

The examination, evaluation and experience of this period can be important in many respects as these buildings are part of our built heritage, we live with them, use them, they raise urban and architectural issues, and recently we have to face their structural and usability problems. On the other hand, it is worth to see clearly and to evaluate the reasons and circumstances of the standardization issue and also the reasons behind suppressing uniqueness for economic reasons, since mass housing is also present today, with concepts such as time frame, efficiency, cheapness and simplicity connected to it as important aspects.

CULTURAL CENTER OF ORGOVÁNY **Károly Jurcsik, Levente Varga 1968-69**

☞ **P230–P239**

by Mónika Bordás, Ágnes Juhász
Consultants: Péter Fejérdy DLA, Márton Nagy DLA

The Cultural Center of Orgovány is an emblematic building of the Modern architecture in Hungary. "The brick building, featured with an inner core structure and flat roof and was designed by Jurcsik in a collaboration with Levente Varga, meant a civil bravura at that time: it was the denial of the panel buildings of the Kádár era, and the triumph of handwork against serial housing production. It is no coincidence that generations of architects have made a pilgrimage to Orgovány." (János Csontos)

Since the construction, the building has been operating continuously, with no change in function over the past 50 years, only minor interior rearrangements were made regarding the rooms' usage. In 2008, the local government and the management of the building set up the modernization and expansion of the house, but copyright, ethical and architect professional problems arose during the design, so "only" part of the building was renovated. However, the idea of an enlargement and a complete refurbishment has not disappeared ever since. In addition to the changes in size, in the past few years – fortunately – the architectural aspects have also come to the fore. That is to say, in case of a possible intervention, the house should faithfully keep the original architectural ideas.

Our task was to collect and outline ideas and plans that could equally leverage architectural and user concerns, since the house, which serves live and ever-changing needs, has an architectural value which is indisputable and should be preserved. As a first step, we collected as many documents and materials as possible about the circumstances in which it was constructed and also about the various design ideas of enlargement; we assessed the state of the building and then, after collecting the real needs, we looked for the possible means of renovation. We have also prepared proposals for the optimum usability and for some reorganization options of the building's existing spaces. We have examined whether enlargement is really necessary and possible, and what would be the right way to realize it.

In our plan, we focused on the improvement of the building's environment, because our research, the personal conversations and the user experiences gathered have made it clear that there is no need to extend the building with new interior spaces. This solution would be beneficial for financial reasons too, because raising the maintenance costs of the current building is a problem for the local government even today. From the research, we also concluded the problem that there is no close relationship between the external spaces, transition areas are missing and the environment is in an inappropriate state. Our plan tried to define and form these exterior spaces around the building. We designed two constructions to this site that are conceptually different from each other. The wing facing the street would function as a built unit that represents the institute and serves as a reception point, including a bike shed and an outdoor buffet. The rear unit would be a thickened "fence" with service functions, making a connection

between the car park next to the building and the green area, and at the same time providing a background for them. This lightweight structured garden facility would accommodate the storage, lavatories, and changing rooms needed for the outdoor events and also a semi-open activity room. By organizing and landscaping the green area, the consumer area of the buffet, a playground and also a garden connected to the outdoor activity room can be created between the two units. This would increase the value of the building, the outer spaces could be organically used in half of the year, and the events held in the settlement center would not mean any burden to the building as the required service features would be available in separate units.

This way, the building would not be extended in the traditional sense, but the two small buildings could greatly expand the scope of use. Thus, with a minimal intervention, sufficient humility and by keeping the required distance, the architectural value of the existing building could be preserved and users' considerations can be enforced.

REHABILITATION IN KECSKEMÉT **– on six works of József Kerényi**

☞ **P244–P255**

by Ágnes Juhász
Supervisor: Márton Nagy DLA

My individual research focuses on the work of the recently deceased famous Hungarian architect József Kerényi. József Kerényi was a professor at the Technical University of Budapest, one of the founders of the doctoral school, and also a representative of the regionalist approach in Hungarian architecture.

Studying the career of an artist or designer provides an opportunity to understand the given zeitgeist – here the 60s and 70s – in depth, and also to analyze the situation of the context, in this case Kecskemét, which was a market town at that time.

In this paper, I want to introduce some important features of Kerényi's oeuvre by analyzing some of his works in details. The study presents a number of instructive rehabilitation works, thereby offering an alternative for the reinterpretation of our built environment.

The various architectural solutions of the buildings selected for presentation illustrate the diverse architectural approach that gave even today valid answers to the rehabilitation issues of concern in the 60s and 70s in Kecskemét. A common feature of these examples that they embody the principles of Regionalism typical of the period, and show humility towards the place's character.

The duality of a need for identity and global modernization is a special feature of the 20th century architecture. Since the definition of regional style varies both by region and over time, its architectural tools are also different architect by architect. At the same time, however, the trend is based on common principles and content: it lays emphasis on local materials and crafts, is open to the forms of vernacular architecture whilst uses the progressive elements of modern architecture too, and is open to the world culture.

In the given era, the market towns' situation was characterized by discrimination. Since mainly the industrial towns to be developed could benefit from financial resources, the role of the existing building stock was upgraded in the underfunded market towns. The urban structure of Kecskemét, located in Central-Eastern Hungary, is determined by the traditional fabric of streets and squares and by the scale and proportions rooted in the past. In addition to buildings, trees – being the most significant elements of the landscape character – also play a significant role in outlining the spatial boundaries. Beyond the spatial pattern, austerity and simplicity are also typical of this landscape. The preservation and organically continuous development of this architectural tradition requires unique architectural approach and habit. The selected examples follow each other according to the volume of the architectural interventions: "non-building", demolition, landscaping, installation, continuous construction and new construction.

By highlighting six architectural strategies, the above examples demonstrate the potential of interventions aiming rehabilitation. Without exception, the works bear the characteristics of the Regionalist approach, which became one of the most dominant architectural trends of the era, in particular through the work of József Kerényi. In these projects the architect did not consider the buildings as free-standing objects but focused on the context as well, in which the intervention was inserted. Therefore, beyond global architectural principles, also the dialogue with the place can be observed in each of his works.

STRATIFIED MEMORY

The (self)images of Hungarian industrial architecture from 1948 to the present

☞ P258–P277

by Péter Haba PhD

Already from the early 1950s, the ever-expanding circles of the profession has interpreted the Hungarian industrial architecture of the quarter-century post-war period, with the Ipari Épülettervező Vállalat (IPARTERV, Industrial Buildings Consulting Co. in English) in its center as a success sector and as a special creative workshop. This field has become a symbol of technical progressiveness, intellectual openness and professional sovereignty; and from the middle of the 1960s all the great achievements, acknowledgments and collective experiences that justified this ideal image established a kind of narrative, a determinative “great story” for the entire architectural profession in Hungary. This narrative forms the collective memory of the intensive planning work inspired by the “socialist industrialization” and the “great common affair”, establishing the professional identity of at least three successive IPARTERV generations.

What this narrative is about can be learnt, first of all, from the memoir written in 2005 by László Bajnay, one of the most memorable personalities of IPARTERV. Bajnay

actually summarized the collective memory of a whole IPARTERV generation – the so called “great generation” starting their activity in the 1950s. The author calls IPARTERV the cradle of a special “architectural school”, which he thinks operated at such a high standard that the industrial architecture of the 1960s approached Western European architectural standards. According to Bajnay, the combined effect of six factors contributed to this special role of IPARTERV: the professional excellence of the founding and organizing leaders of the company; a close bond to the traditions and achievements of Hungarian Modernism; preserving professional sovereignty against the dictates of socialist realism; a large number of significant, inspirational tasks that offered young people the opportunity to unfold their talent; the interdisciplinary nature of industrial architecture integrating many engineering disciplines and architect specialists, and the resulting positional advantages; and finally the community, the vivid, open-minded spirit of work, which evolved as the amalgam of all these factors.

Through critical reviews of text sources and interviews from 1948 to 2017, the study answers the question how – through the interaction and stratification of personal and collective stories, professional reflections, and evaluations – this particular image and narrative has emerged. The analysis also raises the question of how some professional circles try to transmit and reinterpret this narrative in the radically different social and professional context of today.

A HÁBORÚ UTÁNI MODERN ÉPÍTÉSZET: NEMZETKÖZI ÉS HAZAI IRODALOM VÁLOGATÁS

TÖRTÉNET, ELMÉLET, HISTORIOGRÁFIA

BANHAM, Reyner:
Theory and Design in the First Machine Age.
London: Architectural Press, 1960.

BANHAM, Reyner:
Megastructures. Urban Futures fo the Recent Past.
London : Thames and Hudson, 1976.

BANHAM, Reyner:
Brutalism in Architecture.
Stuttgart: Krämer, 1966

BENEVOLO, Leonardo:
History of Modern Architecture I. The Tradition of Modern Architecture – II. The Modern Movement.
Cambridge/Mass.: The MIT Press, 1977
(eredetileg olaszul: 1960, németül: OMIKK)

CANIZARO, Vincent B. (szerk.):
Architectural Regionalism: Collected Writings on Place, Identity, Modernity, and Tradition.
New York: Princeton University Press, 2007.

COLQUHOUN, Alan:
Modern Architecture.
Oxford, New York: Oxford University Press, 2002.

COLQUHOUN, Alan:
Collected essays in architectural criticism.
London: Black Dog Publishing, 2009.

CURTIS, William:
Architecture since 1900.
London: Phaidon, 1997 (3. kiadás)

FORTY, Adrian:
Words and Buildings: a vocabulary of modern architecture.
Thames and Hudson 2000

FRAMPTON, Kenneth:
A modern építészet kritikai története.
Terc Kiadó 2009 (2. kiadás)

GIEDION, Sigfried:
Space, Time, and Architecture.
Cambridge/Mass.: Harvard University Press, 1941
(és következő kiadások)

HAYS, Michael (szerk.):
Architecture Theory since 1968.
Cambridge/Mass., London: The MIT Press, 1996

JENCKS, Charles:
Modern movements in architecture.
London, New York: Penguin Books, 1973, 1985

KERÉKGYÁRTÓ Béla (szerk.):
A mérhető és a mérhetetlen. Építészeti írások a 20. századból.
Budapest: Typotex Kiadó 2000 (2. kiadás 2004).

MALLGRAVE, Francis:
Modern Architectural Theory. A Historical Survey 1673-1968.
New York: Cambridge University Press, 2005.

MALLGRAVE, Francis – GOODMAN, David:
An Introduction to Architectural Theory 1968 to the Present.
Chichester: Wiley-Blackwell, 2011

MEGGGYESI Tamás:
A városépítészet útjai és tévútjai.
Budapest: Műszaki Kiadó, 1985, (új kiadása A 20. század urbanisztikájának útvesztői címmel a Terc Kiadónál jelent meg 2005-ben).

MORAVÁNSZKY Ákos (szerk.):
Architekturtheorie im 20. Jahrhundert. Eine kritische Anthologie.
Wien, New York: Springer, 2003 (magyarul önálló fejezetekben a Terc Kiadónál: Monumentalitás (2006); A tér (2007); A stílus (2009); Technika és természet (2013).

MUMFORD, Eric:
The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960.
Cambridge/Mass., London: The MIT Press, 2000

OCKMAN, Joan (ed.):
Architecture Culture 1943-1968. A Documentary Anthology.
New York: Rizzoli 1993.

TAFURI, Manfredo – DAL CO, Francesco:
Modern Architecture.
London: Academy Editions, 1980

TOURNIKIOTIS, Panayotis:
The Historiography of Modern Architecture.
Cambridge/Mass.: The MIT Press, 1999.

VÁMOSSY Ferenc:
Korunk építésze.
Budapest: Gondolat Kiadó, 1974.

VIDLER, Anthony:
Histories of the Immadiate Present.
Cambridge/Mass.: The MIT Press, 2008.

NEMZETKÖZI MODERN A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN: MONOGRÁFIÁK ÉS TANULMÁNYKÖTETEK

GOLD, John R.:
The experience of modernism. Modern architects and the future city, 1928-1953.
London etc.: E FN SPON, 1997

GOLD, John R.:
The Practice of Modernism. Modern architects and urban tranformation, 1954-1972.
London, New York: Routledge, 2007.

GOLODHAGEN, Sarah Williams – LEGAULT, Réjean (szerk.):
Anxious Modernisms. Experimentation in Postwar Architectural Culture.
Montreal, Cambridge/Mass, London: Canadian Centre for Architecture, The MIT Press, 2000.

MARTIN, Reinhold – SPARK, Penny – OCKMAN, Joan (eds):
Swedish Modernism: Architecture, Consumption and the Welfare State. Black Dog Publishing London UK; 2010.

MORAVÁNSZKY Ákos – HOPFENGÄRTNER, Judith (szerk.):
Re-Humanizing Arcitecture. New Forms of Community, 1950-1970. East-West Central Vol. 1. Basel: Birkhäuser Verlag, 2017

MORAVÁNSZKY Ákos – KEGLER, Karl R. (szerk.):
Re-Scaling the Environment. New Landscapes of Design, 1960-1980. East-West Central Vol. 2. Basel: Birkhäuser Verlag, 2017

MORAVÁNSZKY Ákos – LANGE, Torsten (szerk.):
Re-Framing Idetnities, 1970-1990. East-West Central Vol. 3. Basel: Birkhäuser Verlag, 2017

PENDLEBURY, John; ERTEN, Erdem; PETER, Larkham J. (szerk.):
Alternative Visions of Post-War Reconstruction: Creating the modern townscape.
London, New York: Routledge (Taylor & Francis), 2014

RISSELADA, Max – HEUVEL, Dirk van den (szerk.):
Team 10. in search of a Utopia of the present 1953-81.
Rotterdam: Nai Publishers, 2005.

ROSSI, Aldo: *A város építészte.*
Budapest: Bercsényi 28-30, 1986

ROWE, Colin – KOETTER, Fred: *Collage City.*
Cambridge/Mass: The MIT Press, 1979

SWENARTON, Mark – AVERMAETE, Tom – von den HEUVEL, Dirk (szerk.): *Architecture and the Welfare State.*
London, New York: Routledge, 2015.

Labor der Moderne/Laboratory of Modernism. Post-war architecture in Europe. Sächsische Akademie der Künste 2014

PEPCHINSKI, Mary – SIMON Mariann (szerk.):
Ideological Equals. Woman Architects in Socialist Europe 1945-1989. London, New York: Routledge, 2017

POERSCHKE, Ute:
Architectural Theory of Modernism: Relating Functions and Forms.
London, New York: Routledge, 2016

VENTURI, Robert:
Összetettség és ellentmondás az építészetben.
Budapest: Corvina Kiadó, 1981

MEGŐRZÉS, REKONSTRUKCIÓ, MODERN MŰEMLÉKVÉDELEM

ABRAMSON, Daniel M.:
Obsolescence. An Architectural History.
Chicago: The Chicago University Press, 2016.

WÜSTENROTSTIFTUNG (szerk.):
Denkmalpflege der Moderne. Konzepte für ein junges Architekturerbe.
Stuttgart, Zürich: Karl Kraemer Verlag, 2011.

BUTTLAR, Adrian von – HEUTER, Christoph (szerk.):
denkmal! moderne. Architektur der 60er Jahre. Wiederentdeckung einer Epoche.
Berlin: Jovis Verlag, 2007.

KOOLHAAS, Rem – OTERO-PAILOS:
Preservation Is Overtaking Us (GSAPP Transcripts) 2014
https://www.arch.columbia.edu/books/reader/6-preservation-is-overtaking-us

NERDINGER, Winfried (szerk.):
Geschichte der Rekonstruktion, Konstruktion der Geschichte.
München, Berlin: Prestel Verlag, 2010.

POWELS, Alan (szerk.):
Robin Hood Gardens Revisions.

London: The Twentieth Century Society, 2010.

MAGYAR HÁBORÚ UTÁNI MODERN ÉPÍTÉSZEZ ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÁTTEKINTÉSEK

EGRI Zoltán – REISCHL Péter – ZÓLYOMI Alfonz:
Iskolaépületek. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1964

FERKAI András:
Építészet a két világháború között –
Építészet a második világháború után.
In: WIEBENSON, Dora – SISA József (szerk.):
Magyarország építészetének története.
Budapest: Vince Kiadó 1998, 275-304, 305-329.

FERKAI András (szerk.):
KÖZTI 66. Egy tervezőiroda történet I. (1949-1991).
Budapest: Vince Kiadó, 2015.

JÉKELY Zsolt – SÓDOR Alajos:
Budapest építészte a XX. században.
Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1980.

KUBINSZKY Mihály (szerk.): *Modern építészeti lexikon.*
Budapest: Műszaki Kiadó, 1978.

LŐRINCZI Zsuzsa – VARGHA Mihály (szerk.):
Budapest építészeti kalauz/Építészeti kalauz.
Budapest építészte a századfordulótól napjainkig.
Budapest: 6BT, 1997

LŐRINCZI Zsuzsanna (szerk.):
Vidéki építészeti kalauz/Építészeti kalauz.
Magyarország (vidéki) építészte a 20. században.
Budapest: 6BT, 2002

MAJOR Máté – OSSKÓ Judit:
Új építészet, új társadalom 1945-1978. Válogatás az elmúlt évtizedek építészeti vitáiból, dokumentumaiból.
Budapest: Corvina Kiadó 1981

PRAKFALVI Endre:
A 20. század második felének építészte.
In: BEKE László – GÁBOR Eszter – PRAKFALVI Endre – SISA József – SZABÓ Júlia:
Magyar művészet 1800-tól napjainkig.
Budapest: Corvina Kiadó 2002, 255-301

RADOS Jenő:
Magyar építészettörténet. (3. bőv. kiad.)
Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1975 (Terc Kiadó 20.)

SCHEÉRY Gábor (szerk.):
Évek, művek, alkotók. Ybl Miklós-díjasok és műveik 1953-1994.
Budapest: ÉTI, 1995

SCHÉRY Gábor (szerk.): *A magyar tervezőirodák története.*
Budapest: Építésügyi Tájékoztatósi Központ, 2001.

SZÁRAY Lóránt – ZÓLYOMI Alfons (szerk.):
Magyar művelődési létesítmények 1945-1970.
Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1970

SZENDRŐI Jenő (szerk.): *Magyar építészet 1945-1955.*
Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1955.

SZENDRŐI Jenő, Dr.: *Ipari építészetünk.*
Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1965.

SZENDRŐI Jenő – ARNÓTH Lajos (szerk.):
Magyar építészet 1945-1970.
Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1972

KORTÁRS SZEMMEL

GRANASZTÓI Pál: *Az építészet ígézetében.*
Budapest: Magvető Kiadó, 1966

MAJOR Máté: *Az építészet új világa. Tanulmányok.*
Budapest: Magvető Kiadó, 1969.

MAJOR Máté: *Tizenkét nehéz esztendő (1945-1956).*
Budapest: Magyar Építészeti Múzeum, 2001.

BONTA János: *Építészet és tömegtermelés.*
Budapest: Műszaki Kiadó, 1963.

BONTA János:
A magyar építészet egy kortárs szemével 1945-1960.
Budapest: Terc Kiadó, 2008.

KATONA József (szerk.):
Építésiparosítás, műszaki tervezés, tipizálás.
Budapest: Típustervező Intézet, 1969.

POGÁNY Frigyes: *Salgótarján új városközpontja.*
Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1973.

POLÓNYI Károly:
Építész-településtervező a perifériákon. Polónyi Károly retrospektív naplója.
Budapest: Terc Kiadó, 2004.

ÚJABB MONOGRÁFIÁK, ELEMZÉSEK

BARKA Gábor – FEHÉRVÁRI Zoltán – PRAKFALVI Endre:
Dunaújvárosi építészeti kalauz.
Dunaújváros: Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkorm. 2007

FEHÉRVÁRI Zoltán – HAJDÚ Virág – PRAKFALVI Endre:
Modern és szocreál. Építészet és tervezés Magyarországon 1945-1959.
Budapest: Építészeti Múzeum, 2006

FERKAI András (szerk.): *Jánossy György építőművész.*
Budapest: 6BT 2001

FERKAI András: *Farkasdy Zoltán építészte.*
Budapest: HAP Tervezőiroda KFT. 2014

FERKAI András (szerk.): *Gulyás Zoltán építészte.*
Budapest: HAP Hungaro-Austro Plan, 2005

GERLE János (szerk.):
Makovecz Imre. Tervek, épületek, írások 1959-2001.
Budapest: Serdián Kft, 2002

HADIK András – HAJDÚ Virág – PRAKFALVI Endre – RITOÓK Pál (szerk.):
Rímanóczy Gyula 1903-1958.
Budapest: Magyar Építészeti Múzeum,

JANÁKY György – JANÁKY István: id. Janáky István könyve.
Budapest: Terc Kiadó 2007

JANÁKY István: *A hely.*
Budapest: Műszaki Könyvkiadó 2000

PAZÁR Béla: *Molnár Péter építészte (1925-2000).*
Budapest: 6BT 2004

RAPPAL Zsuzsa (szerk.):
Finta József műhelye. Tervek, épületek, írások, interjúk.
Budapest: Mundus Egyetemi Kiadó, 1997

SIMON Mariann:
Újrakezdések. Magyar építészet 1956-1969 és 1990-2010. / Restarts. Hungarian architecture 1956-1969 and 1990-2010.
Terc Kiadó 2016

SZABÓ Levente: *Bán Ferenc építészte.*
Budapest: Terc Kiadó 2015

SZALAI András:
Poézis és forma – Értekezés az építészetről
Janáky István írásainak tükrében.
Terc kiadó, építészet/elmélet sorozat, 2012

A Kijárat Kiadó Vallomások sorozata:

Török Ferenc; 1996
Dévényi Sándor; 1996
Bán Ferenc; 1997
Vadász György; 1997
Jurcsik Károly; 1998
Kerényi József; 1998
Plesz Antal; 2003

VÁROSÉPÍTÉS ZET

GRANASZTÓI Pál – POLÓNYI Károly: *Budapest holnap.* Budapest: Gondolat Kiadó, 1959

GRANASZTÓI Pál: *Építészeti, városépítészeti, társadalom.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982

KISSFAZEKAS Kornélia: *Városközpontok az államszocializmusban.* PhD értekezés. BME Urbanisztika Tanszék, 2010

MEGGYESI Tamás: *Települési kultúránk.* Budapest: Terc Kiadó, 2008.

PREISICH Gábor: *Budapest városépítésének története 1945-1990. Tanulmányok.* Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1998

PREISICH Gábor: *Építészeti és városépítészeti pályafutásom története.* Budapest: Magyar Építészeti Múzeum, 2009

VALENTINY Károly – VISONTAI Miklós – WEINER Tibor: *Sztálinváros, Miskolc, Tatabánya. Városépítészetiünk fejlődése.* Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1959

Városépítés Magyarországon a felszabadulás után. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1973

A lakótelepek térképje

LAKÓTELEPEK

BRANCZIK Márta – KELLER Márkus: *Korszerű lakás: az óbudai kísérlet 1960.* Budapest: Budapesti Történeti Múzeum – 1956-os Intézet – Terc Kiadó, 2011

CSIZMADY Adrienn: *A lakóteleptől a lakóparkig.* Budapest: Ú.M.K., 2008

KONRÁD György – SZELÉNYI Iván: *Az új lakótelepek szociológiája.* Akadémiai Kiadó 1969

KÖRNER Zsuzsa – NAGY Márta: *Az európai és a magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig.* Budapest: Terc Kiadó 2006

N. KOVÁCS Tímea (szerk.): *Lakótelepek. A modernitás laboratóriumai.* Budapest: Kijárat Kiadó 2008

A lakótelepek térképje

MŰEMLÉKVÉDELEM

Új műemlékek felé. Arc’5 (2000) (Benne: Moravánszky Ákos: Műemlék és emlékmű; Ferkai András: A modern mozgalom épületeinek műemlékvédelme; Szrogh György és Erick van Egeraat a MÉMOSz, Sólyom Benedek a pasaréti buszvégállomás felújításáról, Fáy Dániel Molnár Farkas Szentföld templomáról, Martin Tschanz Olgiati Sárگا házáról + kerekasztal-beszélgetés).

Egy megtalált ház (Ivánka András orvosi klubháza a Győri Megyei Kórházban). Arc’4

BELSŐÉPÍTÉS ZET

ERNYEY Gyula: *Tárgyvilágunk 1896-1996.* Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 1998.

KISS Éva: *Kaesz Gyula (1897-1967).* A szerző saját kiadása, 2000

SOMLAI Tibor: *Távol és közel, 1945-1970. Belsőépítészeti a háború után.* Budapest: Corvina Kiadó, 2010.

VADAS József: *A magyar bútor 100 éve.*

A városépítés és a társadalom története

TÁRSADALOM- ÉS ESZMETÖRTÉN ET

GERMUSKA Pál: *Indusztria igézetében.* Budapest: 1956-os Intézet, 2004

GYÖRGY Péter: *A hatalom képzelete. Állami kultúra és művészet 1957 és 1980 között.* Budapest: Magvető, 2014.

HORVÁTH Sándor: *A kapu és a határ: mindennapi Sztálinváros.* Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 2004

RAINER M. János (szerk.): *„Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok.* Budapest: 1956-os Intézet, 2004.

SZIRMAI Viktória: *„Csinált” városok.* Budapest: Magvető, 1988

VALUCH Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.* Budapest: Osiris Kiadó, 2005.

A városépítés és a társadalom története

FOLYÓIRATOK

Arc’
Építés-Építészettudomány
Ipari építészeti szemle
Magyar Építőipar
Magyar Építőművészet
Műszaki Tervezés
Műemlékvédelem
Műemlékvédelmi Szemle
Településtudományi Szemle
Városépítés

KÉPJEGYZÉK

A városépítés és a társadalom története

A városépítés és a társadalom története

Az egyes szerzők és a szerkesztők minden tőlük telhetőt megtettek, hogy a kötetben szereplő képek, illusztrációk forrását, azok szerzőit felkutassák és pontosan feltüntessék. A kötet kizárólag oktatási célokat szolgál. Kérjük, amennyiben tudomása van arról, hogy egyes képek esetében a forrásmegjelölés hiányos, vagy a szerzői jogok tulajdonosának feltüntetése nem történt meg, jelezze nekünk, hogy a javított kiadásban, valamint az Építőművészeti Doktori Iskola honlapján az esetleges hiányosságot pótolhassuk. Közreműködésüket előre is köszönjük!

A városépítés és a társadalom története

20: [1] © Guillaume Speurt

20: [2]: © Thaler Tamas

20: [3] Wikimedia Commons

21: [4] Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU_BFL_XV_19_c_11

22: [5] © Thea van den Heuvel

22: [6] © Bodo Kubrak

23: [7] Magyar Építőművészet, 1966/6, 16-17.

24: [8] Magyar Építőművészet, 1966/6, 20-21.

25: [9] © Bedecs-Varga Éva

25: [10, 11] Lechner Tudásközpont

26: [12] © Bernd Hutschenreuther

26: [13] © Kolossos

27: [14] Lechner Tudásközpont

28: [15, 16] © Bedecs-Varga Éva

34: [1, 2], 35: [3,4,5] © Kovács Dávid

36: [6] Magyar Építőművészet, 1966/6, 18-19.

36: [7a, 7b] Magyar Építőművészet, 1966/6, 20.

37: [8], 38: [9, 10], 39: [11] © Kovács Dávid

39: [12] Fortepan / Magyar Rendőr

40: [13] © Kovács Dávid

42: [14] © Jan Jenista

42: [15] © aldik7.rajce.net

43: [16] © Gabriele Delhey

44: [17] © burts

44: [18] © Lupus in Saxonia

45: [19] © partizanske.sk

45: [20] © odprior.sk

49-65: © Beke András

68-69: [1] © Bedecs-Varga Éva, Beke András, Kovács Dávid

70: [2] Lechner Tudásközpont

70: [3] Fortepan / Magyar Rendőr

71-75: [4, 5, 6] © Bedecs-Varga Éva, Beke András, Kovács Dávid

A városépítés és a társadalom története

A városépítés és a társadalom története

76: [1] © Biri Balázs

78: [2], 79: [3], 80: [4] Magyar Építőművészet, 1969/2, 17.

82: [1] © Kovács Dávid

84: [2] Veszprém Megyei Levéltár

84: [3] © Kovács Dávid

85: [4] © Veszprémi Építész Műhely Kft.

85: [5] © Kovács Dávid

86: [1] Magyar Építőművészet, 1970/2, 34.

87: [2] © Tarcali Dávid

93: [1] Farkas Tibor archívuma

94: [2] © Wettstein Domonkos

99: [3, 4] Magyar Építőművészet 1958/4-5

100: [5] Magyar Építőművészet 1963/9

100: [6],101: [7] Farkas Tibor archívuma

103: [8], 104: [9] Polónyi Károly archívuma

105: [10] Fortepan 45050, © Mészáros Zoltán

106: [11],107: [12] Farkas Tibor archívuma

112(1),113: [2] © Hurták Gabriella

114: [3] © egykor.hu

115-120: [4a, 4b, 5, 6, 7, 8, 9] © Hurták Gabriella

123-129: [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8] © Géczy Zsuzsanna, Hurták Gabriella

132: [1] epiteszforum.hu © Mészáros Judit

133: [2] Magyar Építőművészet, 1971/6, 9-11.

137: [3] Egri Zoltán – Reischl Péter – Zólyomi Alfonz: Iskolaépületek. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1964.

139: [4a, 4b]: Jeney Lajos: Korszerű nevelési központok II. Budapest: Budapesti Városépítési Tervező Vállalat, 1969.

139: [5] Egri Zoltán – Reischl Péter – Zólyomi Alfonz: Iskolaépületek. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1964.

141: [6] Magyar Építőművészet, 1982/2, 34-35.

141: [7] © Géczy Zsuzsanna

142: [8a, 8b] © kecel.hu

142: [9] © Géczy Zsuzsanna

146: [1] © Hargitai Bence

146: [2] Preisich Gábor: Két szakszervezeti székház Budapesten. Új Építészet 1948.3.11-12., 30.

147: [3] © Lassu Péter

148: [1] © Weiszkopf András

150: [2] Magyar Építőipar, 1964/5, 286-288.

150: [3, 4] Jeney Lajos: Iskolaépítés III. Budapest: Budapesti Városépítési Tervező Vállalat, 1968.

150: [5] © ofi.hu

151: [6] Egri Zoltán – Reischl Péter – Zólyomi Alfonz: Iskolaépületek. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1964.

151: [7] Jeney Lajos: Iskolaépítés III. Budapest: Budapesti Városépítési Tervező Vállalat, 1968.

152: [1] Magyar Építészeti Múzeum

153: [2] © Beke András

158: [1, 2, 3] Preisich Gábor: A budapesti Városháza kibővítésének tervpályázata 1940-ben. Budapesti Negyed, 1997/4-1998/1, 60-65.

159: [4, 5] Fekete Béla: Megjegyzések a szép új Budapesthez. Tér és Forma, 1944/1, 5.

160: [6] A dunaparti és magdolnavárosi lakótelep tervpályázatának ismertetése. Tér és Forma, 1946/10, 117.

160: [7] © egykor.hu

160: [8] Fortepan / © Kotnyek Antal

162: [9] Bonta János: A szovjet toronyházak és a szocialista építészet együttesek. Budapest: Mérnöki Továbbképző Intézet, 1954., 26. fig.1.

163: [10] Ferkai András: Farkasdy Zoltán építészete. Budapest: HAP Tervezőiroda Kft, 2014, 106.

165: [11] Janáky István – Janáky György: id. Janáky István könyve. Budapest: TERC Kft, 2007, 233.

165: [12] Magyar Építőművészet, 1972/3, 6.

166: [13] Siklós László: Pályaudvarok. Budapest, 1969/10, 7.

166: [14] Németh István képei alapján a szerző által összeillesztve

167: [15] Magyar Építőművészet, 1967/3, 39.

167: [16] Magyar Építőművészet, 1969/2, 14.

168: [17] Magyar Építőművészet, 1979/5, 13.

168: [18] Magyar Építőművészet, 1985/2, 31.

170: [1] Magyar Építőművészet, 1968/4, 36.

171: [2] © Tóth Gábor

175: [1] Fortepan / © Déri György

175: [2] © Vásárhelyi Dániel

175: [3] Zólyomi József – Szolánka József: Művelődésügyi tervpályázatok katalógusa, 1962. Budapest: Felsőoktatási jegyzetellátó, 1962.

176: [4, 5] Zólyomi Alfonz – Székely Ferenc – Máriás János: Művelődésügyi tervpályázatok katalógusa, 1965. Budapest: Felsőoktatási jegyzetellátó, 1965.

178-179: [6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13] Tóth Dezső (Pestterv)

180: [14] © egykor.hu

180: [15] © Lassu Péter

180: [16] Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény, © Verbai Lajos

181: [17] © Zsuffa Zia Cecília

181: [18] © Hajagos Márton

181: [19] © Zsuffa Zia Cecília

181: [20], 182: [21] © Pálfi Marina

182: [22, 23] © Zsuffa Zia Cecília

186: [1] Fortepan

187: [2] Lassu Péter

195: [1] © Rama

195: [2] Iparművészeti Múzeum, © Nagy Tibor

196: [3] Iparművészeti Múzeum, © Urbán Jonatán, Kovács Dávid

197: [4] © JoeNomi 1961

197: [5] © Vitsoe

198: [6] © Paolo Monti

200-201: [1] © Lassu Péter, Tarcali Dávid, Tóth Gábor

202: [2] Fortepan

203: [3] Fortepan

204: [4] Fortepan, © Urbán Tamás

206-209: [5, 6, 7, 8, 9] © Lassu Péter, Tarcali Dávid, Tóth Gábor

210: [1] Virág Csaba: Vallomások. Kijárat Kiadó. Budapest, 1999, 63.

211: [2] © Tóth Gábor

219: [1] Magyar Építőművészet, 1969/5, 38-39.

221: [2] Magyar Építőművészet, 1971/2, 28-29.

221: [3a,3b] Magyar Építőművészet, 1974/1, 18., 20., © Monostori Béláné, Penner Gyuláné

222: [4] Magyar Építőművészet, 1971/2, 24-25.

223: [5a, 5b] Jurcsik Károly: Kommunális kispaneles tervcsalád. Műszaki Tervezés, 1973/8, 25., 28.

223: [5c, 5d] Jurcsik Károly: Kispaneles kommunális épületek. Magyar Építőipar, 1978/1-2, 12-13.

224: [6a, 6b, 6c, 6d] Jurcsik Károly: Vázpaneles építési rendszer. Műszaki Tervezés, 1978/2, 38., 40.

228: [1] Magyar Építőművészet, 1974/1, 24.

229: [2] © Bordás Mónika

230-231: [1] © Bordás Mónika, Juhász Ágnes

232: [2] Magyar Építőművészet, 1969/5, 38., © Lelkes László, Penner Gyuláné

233-239: [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9] © Bordás Mónika, Juhász Ágnes

240: [1] © Bordás Mónika

247: [1], 248: [2] © Juhász Ágnes

249: [3] © kecskepek.com

249: [4] © Juhász Ágnes

250: [5] Fortepan, © Urbán Tamás

250: [6] © Juhász Ágnes

251: [7] kozterkep.hu, © Somfai I. (Forrás: Saját – Művészet folyóirat 1983. október)

251: [8] kozterkep.hu, © Neményi Margó

252: [9] Magyar Építőművészet, 1975/3, 18-23.

252: [10] © Juhász Ágnes

253: [11] Magyar Építőművészet, 1978/3, 30-37.

253: [12] © Juhász Ágnes

254: [13] Kerényi József: Architectura – Vallomások. Budapest: Kijárat Kiadó, 1988.

254: [14] © Juhász Ágnes

256: [1] © Rovács Barna

257: [2] © Bedecs-Varga Éva

265: [1] © Hajmási Péter

268: [2] (Modern) (Ipari) Építészetért Alapítvány – IPARTERV Fotóarchívum, No. 2061.

269: [3] (Modern) (Ipari) Építészetért Alapítvány – IPARTERV Fotóarchívum, No. 1449.

270: [4] © Fehér Miklós

271: [5] © Hajmási Péter

272: [6] (Modern) (Ipari) Építészetért Alapítvány – IPARTERV Fotóarchívum, No. 5425.

273: [7] (Modern) (Ipari) Építészetért Alapítvány – IPARTERV Fotóarchívum, No. 5575.

IMPRESSZUM

Szerkesztők: Kerégyártó Béla PhD, Szabó Levente DLA

Szerzők: Bedecs-Varga Éva, Beke András, Bordás Mónika, Géczi Zsuzsanna, Haba Péter PhD, Hurták Gabriella, Juhász Ágnes, Kovács Dávid, Lassu Péter, Tarcali Dávid, Tóth Gábor, Wettstein Domonkos

Fordítás: Gaschler-Gyeviki Nóra

Grafikai terv: Máthé Dóra és Biri Balázs

Tördelés: Máthé Dóra

Képszerkesztő: Biri Balázs

Kiadja a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építőművészeti Doktori Iskola

1111 Budapest, Műegyetem rakpart 3., K épület II. emelet 99.

Intézményi azonosító: FI 23344

Felelős kiadó: Balázs Mihály DLA

ISSN 2063-5982

Nyomda: Elektroproduct Kft.

Nyomás: ofszetnyomás, FM-raszterráccsal

Papír: Munken Lynx 100 g, borító 300 g

Színek: fekete, Pantone 032 U piros, Pantone 566 U zöld

Betűcsaládok: Avenir, Vesper

Készült 300 darab sorszámozott példányban.

Sorszám:

www.dla.bme.hu

facebook: [bmedla](#)

instagram: [bmedla](#)

A kiadványt utánnyomni, sokszorosítani a törvényesen engedélyezett eseteken kívül csak a szerzők és a Doktori Iskola hozzájárulásával lehet.

Valamennyi közölt szöveg a BME Építőművészeti Doktori Iskola szellemi tulajdona.

© 2017 BME Építőművészeti Doktori Iskola

ÉPÍTÉSZELET ÉS IDŐ

A BME Építőművészeti Doktori Iskolájának hallgatói éves tematikus kutatásukban ezúttal az 1960-as és '70-es évek magyarországi építészetével foglalkoztak. A korszak újraértékelését az időbeli távolságon túl a korszakhoz kapcsolódó előítéletek is szükségessé teszik. A felületes szemlélő egyként a „szocreál” címszó alá sorolja és általában el is utasítja a szocialista időszak különböző korszakait és produktumait. Ennek az időszaknak az épületei így különösen veszélyeztetettek: különösebb visszhang nélkül tűnhetnek el akár a legfontosabb alkotások is.

Ezért is vizsgálták a hallgatók, akik maguk is gyakorló építészek, a korszak olyan jellegzetes épülettípusait, mint az áruházak, a művelődési házak, nevelési központok, foglalkoztak olyan jellegzetes témákkal, helyszínekkel és alkotásokkal, mint a típus vagy egyedi kérdése, pártüdülőként használt balatonaligai üdülőtelep építészeti öröksége, a kőbányai művelődési központ vagy épp a városképi jelentőségű magasépületek problémája. A hosszabb elemzéseket és esettanulmányokat olyan rövidebb szövegek egészítik ki, amelyek a korszak fontos épületeinek egykori és mai kontextusait értelmező írásokban mutatják be.

 BME ÉPÍTŐMŰVÉSZETI
DOKTORI ISKOLA

